

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВИСОТЕНКО ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 343.985:343.71:343.341

**РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ
ГРУПАМИ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю. В. Висотенко**

Науковий керівник **Мировська Анна Всеволодівна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Висотенко Ю. В. Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню актуальних питань розслідування крадіжок, учинених злочинними групами.

З'ясовано теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, та її місце в системі криміналістичної методики розслідування злочинів.

Запропоновано до складу типової моделі криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, включити такі елементи: характеристику особи потерпілого й відомості про предмет злочинного посягання; характеристику злочинної групи та осіб її учасників; відомості про повноструктурний спосіб злочину, засоби, знаряддя для його вчинення; слідову картину злочину й обстановку злочину.

Сформовано узагальнений портрет потерпілої особи, використання якого сприятиме виявленню джерел інформації про злочин і позначатиметься на обранні тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій.

Акцентовано на тому, що предмет злочинного посягання є важливим компонентом для побудови логічних зв'язків між ним і рештою елементів криміналістичної моделі крадіжки. З'ясовано, що під час вирішення питання щодо обрання предмета злочинного посягання особа злочинця враховує не лише його матеріальну вартість і можливість отримання легкої наживи шляхом його збуту, а й форму, габаритні розміри.

Встановлено комплекс криміналістично значущих ознак і властивостей, що характеризують злочинні групи, які вчиняють крадіжки, та їх учасників.

Запропоновано класифікувати злочинні групи за такими критеріями: за кількістю учасників; за кримінально-правовою кваліфікацією; за дією в часі; за способом об'єднання; за сферою злочинної діяльності; за наявністю попередньої змови; за дією в просторі; за етнічною ознакою.

Визначено способи крадіжки, учиненої злочинною групою, як систему послідовних умисних вчинків двох або більше осіб, об'єднаних єдиною метою та спрямованих на протиправне таємне вилучення чужого майна, які охоплюють стадії підготування, безпосереднього вчинення, приховування, з огляду на фактори зовнішнього середовища, можуть відтворюватися в ньому.

Виокремлено три категорії слідів, що утворюються внаслідок вчинення крадіжки: 1) матеріальні сліди; 2) психофізіологічні сліди (нематеріальні, ідеальні); 3) віртуальні сліди.

Обґрунтовано, що слідова картина дає змогу отримати інформацію про обстановку, спосіб і механізм здійснення злочину, а також особу злочинця та використані ним засоби й знаряддя.

Проаналізовано місце й умови вчинення крадіжок у складі злочинної групи та встановлено, що на обрання місця вчинення крадіжки впливає не тільки матеріальна цінність майна, а й характер його захисту.

Систематизовано слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених злочинною групою, а також запропоновано порядок планування слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій для їх перевірки.

Аргументовано, що важливе значення для побудови криміналістичних версій має вихідна інформація, встановлена на початковому етапі.

Доведено, що планування розслідування крадіжок, учинених злочинною групою, надає можливість слідчому зосередити увагу на найважливіших ознаках, притаманних конкретним подіям, своєчасно визначити порядок дій з метою досягнення мети розслідування, виокремити важливі елементи, оптимально розподілити час між головними й другорядними компонентами діяльності.

Констатовано, що в переважній більшості випадків навіть після встановлення та затримання злочинців предмети злочинного посягання, які було викрадено, не повертають потерпілому.

Визначено комплекс типових тактичних заходів, спрямованих на розшук викраденого майна.

Запропоновано рекомендації щодо обрання тактичних прийомів допиту потерпілих, свідків і підозрюваних під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. Удосконалено теоретичні та практичні рекомендації щодо тактичних особливостей огляду місця події під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами.

Висвітлено теоретичні та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, зокрема проведення експертиз, залучення спеціалістів для надання консультаційної допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій. Окреслено негативні тенденції під час використання спеціальних знань, розглянуто організаційні особливості призначення найтипівіших судових експертиз: трасологічної, дактилоскопічної, генотипоскопічної, товарознавчої, одорологічної, мистецтвознавчої.

Ключові слова: крадіжка, учинена злочинною групою, спосіб учинення, особа злочинця, особа потерпілого, слідова картина, слідча ситуація, огляд місця події, допит, спеціальні знання.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Висотенко Ю. В. Формування та зміст криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1, ч. 2. С. 241–244.

2. Висотенко Ю. В. Загальні засади методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 149–153.

3. Vysotenko Yu., Myrovska A. Classification of means of forensic technique used in the investigation of property crimes. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 96–102.

4. Vysotenko Yu. Forensic characteristics of criminal groups and persons who commit thefts as part of them. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6-3 (vol. 1). P. 127–134.

5. Висотенко Ю. В. Організація заходів щодо розшуку викраденого майна на початковому етапі розслідування крадіжок. *KELM*. 2020. № 3 (31). Vol. 1. P. 146–152.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Висотенко Ю. В. Криміналістичне забезпечення розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 69–71.

7. Висотенко Ю. В. Криміналістична характеристика крадіжок, вчинених злочинними групами. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : зб. матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 82–84.

8. Висотенко Ю. В., Мирівська А. В. Сучасний стан та перспективи удосконалення методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними

групами. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 52–55.

9. Висотенко Ю. В., Мирівська А. В. Особливості розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського (8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 66–67.

10. Висотенко Ю. В. Сучасні тенденції формування та використання методичних рекомендацій щодо розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ, 2017. Ч. 2. С. 137–140.

11. Висотенко Ю. В. Окремі аспекти характеристики особи потерпілого при розслідуванні крадіжок. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь, 2018. С. 57–59.

12. Висотенко Ю. В. Особа злочинця як об'єкт криміналістично значущої інформації під час розслідування крадіжок. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С. 108–111.

13. Висотенко Ю. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні крадіжок. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 126–127.

14. The basics of criminalistics : educational manual / [Yu. Vysotenko at. al.]. Kyiv : FOP Maslakov, 2018. 82 p.

SUMMARY

Vysotenko Yu. V. Investigation of thefts committed by criminal groups. – Qualifying research work on manuscript rights.

The thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational investigative activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the research of topical issues of investigation of thefts committed by criminal groups.

The theoretical preconditions for the formation of forensic characteristics of thefts committed by criminal groups and its place in the system of forensic methods of crime investigation are clarified.

It is proposed to include the following elements in the typical model of forensic characterization of thefts committed by criminal groups: characterization of the victim's identity and information on the subject of criminal encroachment; characteristics of the criminal group and the persons of its members; information on the complete structure of the crime, means, tools for its commission; trace picture of the crime and the situation of the crime.

A generalized portrait of the victim has been formed, the use of which will help to identify sources of information about the crime and will affect the choice of tactics for investigative (search) actions.

Emphasis is placed on the fact that the subject of criminal encroachment is an important component for building logical connections between it and the rest of the elements of the forensic model of theft. It was found that when deciding on the choice of the subject of criminal encroachment, the identity of the offender takes into account not only its material value and the possibility of obtaining easy profit through its sale, but also the shape and dimensions.

A set of criminologically significant features and properties that characterize criminal groups that commit theft and their members has been established. The classification of criminal groups according to the following criteria is offered: by

number of participants; by criminal law qualification; by action in time; by method of association; in the field of criminal activity; in the presence of prior conspiracy; by action in space; on ethnic grounds.

The methods of theft committed by a criminal group are defined as a system of successive intentional acts of two or more persons united by a common purpose and aimed at illegal secret seizure of another's property, which cover stages of preparation, direct commission, concealment, taking into account environmental factors. reproduce in it.

There are three categories of traces formed as a result of theft: 1) material traces; 2) psychophysiological traces (intangible, ideal); 3) virtual traces.

It was found that the following picture provides information about the situation, method and mechanism of the crime, as well as the identity of the offender and the means and tools used by him.

The place and conditions of theft as part of a criminal group were analyzed and it was established that the choice of the place of theft is influenced not only by the material value of the property, but also by the nature of its protection.

The investigative situations that arise at the initial stage of the investigation of thefts committed by a criminal group are systematized, and the procedure for planning investigative (search) and other procedural actions for their verification is proposed.

It is argued that the initial information established at the initial stage is important for the construction of forensic versions.

It is substantiated that planning the investigation of thefts committed by a criminal group allows the investigator to focus on the most important features of specific events, to determine the procedure in order to achieve the purpose of the investigation, to identify important elements, to optimally allocate time between major and minor components.

It was found that in the vast majority of cases, even after the identification and apprehension of criminals, the objects of criminal encroachment that were stolen are not returned to the victim.

A set of typical tactical measures aimed at searching for stolen property has been identified.

Recommendations for the choice of tactics for interrogation of victims, witnesses and suspects during the investigation of thefts committed by criminal groups are offered. Theoretical and practical recommendations on the tactical features of the inspection of the scene during the investigation of thefts committed by criminal groups have been improved.

Theoretical and practical recommendations on the use of special knowledge in the investigation of thefts committed by criminal groups, including examinations, involvement of specialists to provide consulting assistance during investigative (search) actions. Negative tendencies during the use of special knowledge are revealed and the organizational features of the appointment of the most typical forensic examinations are considered: trasological, dactyloscopic, genotypic, commodity, odorological, art.

Key words: theft committed by a criminal group, method of commission, identity of the offender, identity of the victim, trace picture, investigative situation, inspection of the scene, interrogation, special knowledge.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION:

where the main scientific results of the dissertation are published:

1. Vysotenko Yu. V. Formation and content of forensic characteristics of thefts committed by criminal groups. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. Issue 1, part. 2. 2016. P. 241–244.
2. Vysotenko Yu. V. General principles of methods of investigation of thefts committed by criminal groups. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. Issue 6. 2016. Vol. 2. P. 149–153.
3. Vysotenko Yu., Myrovska A. Classification of means of forensic technique used in the investigation of property crimes. *Entrepreneurship, economy and law*. 2018. № 5. P. 263–266.
4. Vysotenko Yu. Forensic characteristics of criminal groups and persons who commit thefts as part of them. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6-3 (vol. 1). P. 127–134 .
5. Vysotenko Yu. V. Organization of measures to search for stolen property at the initial stage of the theft investigation. *KELM*. 2020. № 3 (31), vol. 1. P. 146–152.

which certify the approbation of the dissertation materials:

6. Vysotenko Yu. Forensic support for the investigation of thefts committed by criminal groups. *Current issues of forensic support of law enforcement : a collection of materials*. conf. (Kyiv, Nov. 25, 2016). Kyiv, 2016. P. 69–71.
7. Vysotenko Yu. Forensic description of thefts committed by criminal groups. *The current state of forensic support of pre-trial investigation : a collection of conference materials* (Kyiv, Apr. 20, 2017). Kyiv, 2017. P. 82–84.
8. Vysotenko Y., Myrovska A. Current state and prospects of improving the methodology of investigation of thefts committed by criminal

groups. *Actual problems of pre-trial investigation* : materials of interdepartmental. scientific-practical conf. (Kyiv, July 5, 2017). Kyiv, 2017. P. 52–55.

9. Vysotenko Y., Myrovska A. Features of the investigation of thefts committed by criminal groups. *Current trends in the development of criminology and the criminal process* : abstracts of international science-practice reports. conf. to the 100th anniversary of the birth of prof. M.V. Saltevsky (Nov. 8, 2017). Kharkiv, 2017. P. 66–67.

10. Vysotenko Yu. Current trends in the formation and use of guidelines for the investigation of thefts committed by criminal groups. *Current issues of criminal procedure, criminology and forensic science* : a collection of materials of scientific practice. conf. (Kyiv, Nov. 24, 2017). NAVS, Kyiv, 2017. P. 2. P. 137–140.

11. Vysotenko Yu. Some aspects of the characteristics of the victim in the investigation of theft. *Theory and practice of forensic science and criminology* : materials All-Ukrainian. scientific-practical conf. on the occasion of the 85th anniversary of Dr. Jurid. Prof. N.I. Klymenko (Kyiv, Feb. 27, 2018). Kyiv–Mariupol, 2018. P. 57–59.

12. Vysotenko Yu. The identity of the offender as an object of forensic information during the theft investigation. *Current issues of criminology and forensic expertise* : interdepartmental materials. scientific-practical conf. (Kyiv, Nov. 22, 2018) / [editors: V. Cherney, S. Gusarev, S. Chernyavsky, etc.]. Kyiv, 2018. P. 108–111.

13. Vysotenko Yu. Typical investigative situations in the investigation of theft. *Current issues of criminology and forensic science*: mater. All-Ukrainian scientific-practical conf. (Kyiv, Nov. 19, 2020). Kyiv, 2020. P. 126–127.

14. The basics of criminalistics : educational manual / [Yu. Vysotenko at. al.]. Kyiv : FOP Maslakov, 2018. 82 p.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ	25
1.1. Теоретичні засади формування криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами	25
1.2. Особа потерпілого та предмет злочинного посягання	38
1.3. Характеристика злочинних груп та їх учасників	59
1.4. Спосіб злочину та засоби і знаряддя вчинення злочину	77
1.5. Слідова картина й обстановка злочину	92
Висновки до розділу 1	105
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ	111
2.1. Типові слідчі ситуації та основні напрями початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами	111
2.2. Слідчі версії та особливості планування розслідування	127
2.3. Організація і тактика розшуку викраденого майна	141
Висновки до розділу 2	150
РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ	154
3.1. Огляд місця події	154
3.2. Допит потерпілих і свідків	175
3.3. Допит підозрюваних	197

	13
3.4. Особливості використання спеціальних знань	209
Висновки до розділу 3	231
ВИСНОВКИ	235
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	240
ДОДАТКИ	264

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП	Головне управління Національної поліції
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НПУ	Національна поліція України
СОГ	слідчо-оперативна група

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Утвердження України як правової та демократичної держави європейського зразка передбачає ефективний механізм реагування на сучасні виклики й загрози, забезпечення належного правопорядку. Однією з головних умов захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства й держави є підвищення результативності протидії злочинності, зокрема криміналістичними методами та засобами.

Поміж небезпечних кваліфікованих ознак сучасної злочинності визначальними є корислива мотивація та груповий характер. Такі діяння посягають на одне з фундаментальних конституційних благ – право власності.

Упродовж останніх років кількість виявлених злочинних груп і вчинених ними злочинів, зокрема проти власності, не дає підстав оптимістично оцінювати перспективи поліпшення криміногенної ситуації загалом.

Згідно з даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора, протягом 2017 року зареєстровано 523,9 тис. кримінальних правопорушень, з яких 334,4 тис. (63,8 %) – злочини проти власності, з них 261,1 тис. (49,8 %) – за фактами крадіжок чужого майна, 5,7 тис. крадіжок, учинених групою осіб; 2018 року – 487,1 тис. кримінальних правопорушень, з яких 303,1 тис. (62,2 %) – злочини проти власності, з них 238,4 тис. (49 %) – за фактами крадіжок чужого майна, 4,9 тис. крадіжок, учинених групою осіб; 2019 року – 444,1 тис. кримінальних правопорушень, з яких 256,5 тис. (57,8 %) – злочини проти власності, з них 197,4 тис. (44,5 %) – за фактами крадіжок чужого майна, 3,1 тис. крадіжок, учинених групою осіб. 2020 року на території України зареєстровано 360,6 тис. кримінальних правопорушень, з яких 189,1 тис.

(52,5 %) – злочини проти власності, 138,5 тис. (38,3 %) – за фактами крадіжок чужого майна, 2,8 тис. крадіжок, учинених групою осіб¹.

Такі статистичні дані засвідчують недостатню ефективність засобів і методів, які використовують у протидії аналізованій категорії протиправних діянь. Успішне розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, учинених злочинними групами, обумовлене своєчасністю, законністю та обґрунтованістю рішення про початок кримінального провадження, повнотою і точністю виявлених та зафіксованих слідів злочину, наявністю інформації про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, належним ужиттям заходів, спрямованих на розшук викраденого майна, а також наявністю в слідчих необхідних знань і практичного досвіду щодо розслідування аналізованої категорії кримінальних правопорушень.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці фахівців у галузі криміналістики, кримінології, психології, кримінального права та процесу: Ю. П. Аленіна, В. Д. Басая, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломеевої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. А. Кириченка, Н. І. Клименко, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, Д. О. Савицького, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, О. П. Снігерьова, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, М. І. Хавронюка, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, І. Я. Фрідмана, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та ін.

Водночас проблемні питання розслідування злочинів проти власності, зокрема крадіжок, у різні роки вивчали: І. Ф. Ясенєв і В. К. Чаюк, які

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 100. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

дослідили взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики крадіжок і використанням їх у розслідуванні; В. Д. Берназ розробив методику розслідування крадіжок вантажів на морському транспорті; І. В. Пиріг і В. В. Самсонова запропонували методику розслідування крадіжок, учинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів; І. В. Сорока досліджувала питання розслідування крадіжок майна громадян, учинених неповнолітніми; П. О. Кудлай аналізував аспекти криміналістичної характеристики й особливості розслідування крадіжок вантажів, учинених неповнолітніми, з рухомого складу залізничного транспорту; В. Ю. Дрозд досліджував розслідування крадіжок з автотранспортних засобів; Ю. Є. Коваль упроваджував методику розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, учинених на залізничному транспорті України; В. С. Бондар вивчав проблеми теорії та практики використання спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні крадіжок із проникненням у житло.

Аналіз наявного наукового доробку дає змогу дійти висновку, що досі не здійснено окремого комплексного наукового дослідження, присвяченого вивченню проблем розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. Це спричиняє низький рівень методичного забезпечення процесуальної діяльності слідчих підрозділів і недостатню ефективність збирання доказів стороною обвинувачення. Зазначене зумовлює вибір теми дисертаційного дослідження та визначає його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; п. 7 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275; Пріоритетних напрямів

наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 29 жовтня 2015 року (протокол № 20) і зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1064, 2015 рік).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в розробленні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розслідування крадіжок, учинених злочинними групами.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність виконання таких *завдань*:

- висвітлити теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, зміст її структурних елементів і місце в системі криміналістичної методики розслідування злочинів;

- з'ясувати криміналістично значущі ознаки потерпілого, схарактеризувати предмет злочинного посягання;

- встановити криміналістично значущі ознаки злочинної групи та злочинця-крадія, учасника злочинної групи;

- визначити типові способи крадіжок, які вчиняють злочинні групи;

- окреслити особливості слідової картини крадіжок і зміст обстановки крадіжок, учинених злочинними групами;

- систематизувати типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, і запропонувати програми (алгоритми) дій слідчого щодо виконання відповідних тактичних завдань;

- сформулювати слідчі версії та визначити особливості планування розслідування;

- розробити організаційно-тактичні засади розшуку викраденого майна;

- з’ясувати специфіку проведення огляду місця події під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;
- розглянути особливості тактики допитів потерпілих і свідків під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;
- висвітлити специфіку допиту підозрюваних під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;
- окреслити напрями використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами.

Об’єкт дослідження – правовідносини, що виникають у сфері діяльності слідчих підрозділів, органів прокуратури та суду на стадії досудового розслідування крадіжок, учинених злочинними групами.

Предмет дослідження – розслідування крадіжок, учинених злочинними групами.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ, а також загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий*, який використано для дослідження поглядів учених щодо поняття криміналістичної характеристики та її структури (розділ 1); *формально-логічний* – під час з’ясування структурних елементів криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами (розділ 1); *порівняльно-правовий* – у процесі аналізу системи процесуальних і слідчих (розшукових) дій (розділи 2, 3); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.1, 1.5, 2.1); *функціональний* – з метою виокремлення типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування злочинів (підрозділ 2.1); *системний* – під час здійснення класифікації способів учинення крадіжок злочинними групами (підрозділ 1.4), *типологічний* – для дослідження особи злочинця та особи потерпілого (підрозділи 1.2, 1.3); *аналізу й синтезу* – під час розроблення структури криміналістичної характеристики (розділ 1), формулювання висновків з питань, які висвітлено в дисертації;

статистичний – під час аналізу й узагальнення емпіричної бази (вивчених кримінальних проваджень, результатів анкетування) (розділи 1–3); *соціологічні* – для підтвердження наукових висновків результатами анкетування та інтерв'ювання працівників правоохоронних органів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за період 2017–2020 років; узагальнені результати вивчення матеріалів 350 кримінальних проваджень за фактами крадіжок, учинених злочинними групами впродовж 2015–2020 років; узагальнені результати вивчення матеріалів Єдиного реєстру судових рішень (90 вироків суду за період 2011–2018 років); зведені дані опитування слідчих Національної поліції України (350 респондентів з міста Києва, Вінницької, Запорізької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької та Чернігівської областей); огляди судово-слідчої практики, офіційні звіти й довідки, а також інший практичний матеріал підрозділів Національної поліції України. Також використано особистий досвід автора, набутий за період роботи в слідчих підрозділах ГУ МВС України у м. Києві.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні монографічних досліджень теоретичних і практичних питань методики розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. Сформульовано й обґрунтовано низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, зокрема:

вперше:

– розроблено наукові засади внутрішньовидової криміналістичної методики розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, що містять практичні рекомендації стосовно організації початкового етапу

розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань;

- висвітлено зміст криміналістично значущих ознак злочинної групи; розроблено типологію правопорушників, які вчиняють крадіжки в складі злочинної групи, для чого виокремлено вікові, професійні, групові, психологічні й інші криміналістично значущі ознаки;

- окреслено зміст способу крадіжки злочинною групою та запропоновано систему класифікаційних критеріїв щодо способу крадіжки, учиненої злочинною групою (залежно від можливості безперешкодного доступу до майна; залучених засобів/знарядь для реалізації способу; кількості реалізованих стадій; використовуваних прийомів; кількості учасників; дії в часі; дії в просторі; «професійних» навичок злочинця; об'єкта злочинного посягання);

- сформульовано організаційно-тактичні засади розшуку викраденого майна й надано рекомендації з організації такої діяльності, зокрема здійснено розподіл такої діяльності за чотирма напрямками з обґрунтуванням алгоритмів дій за кожним (як процес взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами й підрозділами Національної поліції України, спрямований на встановлення місцезнаходження викраденого майна, його вилучення та повернення власнику; як тактичний прийом проведення окремих слідчих (розшукових) дій /огляд, обшук/; як тактичну операцію «Розшук викраденого майна»;

удосконалено:

- теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, та її місце в системі криміналістичної методики розслідування злочинів;

- типологію особи потерпілого в структурі криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, що сприяє виявленню джерел інформації про злочин і позначається на обранні тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій;

- уявлення про слідову картину крадіжок з визначенням категорій слідів (матеріальні, психофізіологічні, віртуальні), які впливатимуть на організацію та проведення досудового розслідування;

- рекомендації щодо застосування тактичних прийомів допиту підозрюваних під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;

- рекомендації щодо тактичних особливостей огляду місця події під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;

дістало подальший розвиток:

- рекомендації стосовно тактичних особливостей проведення допитів потерпілих і свідків під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;

- систематизація типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, пропозиції щодо напрямів їх вирішення;

- підходи до побудови слідчих версій з огляду на слідчу ситуацію на початковому етапі розслідування та особливості планування розслідування;

- теоретичні й практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, а саме під час проведення експертиз, залучення спеціалістів для надання консультацій та допомоги в проведенні слідчих (розшукових) дій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

- *практичній діяльності* органів досудового розслідування – для безпосереднього використання розроблених рекомендацій слідчими Національної поліції України під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 21 грудня 2020 року);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, під час проведення різних видів занять з дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Слідчий огляд» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 1 грудня 2020 року);

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження проблем та розроблення науково обґрунтованих положень і рекомендацій з питань розслідування крадіжок, учинених злочинними групами (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 грудня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У навчальному посібнику «The basics of criminalistics» частка дисертанта становить 10 %; у науковій статті «Classification of means of forensic technique used in the investigation of property crimes» – 70 % та у наукових доповідях: «Криміналістичне забезпечення розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами», «Сучасний стан та перспективи удосконалення методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами» та «Особливості розслідування крадіжок, учинених злочинними групами» – по 50 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використано.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних, всеукраїнських та міжвідомчих науково-практичних конференціях: «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (м. Київ, 2016 рік), «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (м. Київ, 2017 рік), «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 2017 рік), «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (м. Харків, 2017 рік), «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 2017 рік), «Теорія і практика

судової експертизи і криміналістики» (м. Київ – м. Маріуполь, 2018 рік), «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології» (м. Київ, 2018 рік), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 2020 рік).

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (270 найменувань на 24 сторінках) і чотирьох додатків на 20 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, із них основний текст – 225 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

1.1. Теоретичні засади формування криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами

Успішне розв'язання теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із необхідністю забезпечити гарантії прав й інтересів громадян і належний правопорядок, безпосередньо залежить від чинників, які позначаються на розвитку демократичної України та сприяють зміцненню правових засад держави.

Головною умовою зростання рівня добробуту народу і становлення правової держави залишається підвищення ефективності протидії злочинності. На жаль, кількість виявлених злочинних груп і вчинених ними злочинів не дає підстав оптимістично оцінювати перспективи поліпшення криміногенної ситуації в країні й окремих її регіонах. Своєю чергою така ситуація зумовлює необхідність вирішення низки актуальних питань, пов'язаних не лише з кількісними показниками вчинюваних кримінальних правопорушень, а й із їх якісними виявами, а також проблем, спрямованих на зниження таких показників.

Проблема боротьби з організованою злочинністю, зокрема криміналістичними методами й засобами, залишається актуальною і в сучасних умовах розвитку Української держави, оскільки діяльність організованих злочинних груп із кримінальної перетворилася на масштабну загрозу соціальній, економічній та політичній стабільності в Україні [47, с. 137].

На нашу думку, найнебезпечнішим виявом сучасної організованої злочинності є її корислива складова, оскільки вона порушує конституційні

права людини, передусім – право на соціальне й матеріальне благо – право власності.

Дослідженню та розробленню теоретико-методологічного забезпечення проблематики боротьби з корисливими злочинами присвятили свої праці вчені в галузі криміналістики, кримінології, психології, кримінального процесу й права України та інших держав. Передусім слід виокремити роботи Ю. П. Аленіна, В. Д. Басая, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломеевої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. А. Кириченка, Н. І. Клименко, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, Д. О. Савицького, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, О. П. Снігерьова, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, М. І. Хавронюка, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, І. Я. Фрідмана, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та ін.

Актуальність вивчення злочинів проти власності як об'єкта криміналістичного дослідження зумовлена потребами практики протидії злочинності та криміналістичної науки в комплексному вивченні та розв'язанні проблем методики розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. Комплексне їх дослідження на підставі аналізу даних судово-слідчої практики, поєднане з досягненнями наук правового циклу, надасть можливість запропонувати практиці нові прийоми боротьби із цією категорією кримінальних правопорушень, що відповідатимуть сучасному рівню розвитку науки й повинні стати практичним інструментарієм для слідчих, дізнавачів й оперативних працівників.

Упродовж останніх років злочини проти власності є найпоширенішим різновидом кримінально караних діянь. Зазначена категорія кримінальних правопорушень посягає на одне з найважливіших соціальних благ – право

власності, тобто право особи/громадянина володіти, користуватися та розпоряджатися належним майном на власний розсуд та у своїх інтересах, незалежно від волі інших осіб.

Відповідно до ст. 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право власності є непорушним, усі суб'єкти права власності є рівними перед законом і мають рівне забезпечення захисту їхнього права державою (ст. 13 Конституції України) [101].

Розділ VI КК України містить правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини, родовим об'єктом яких є економічні відносини власності (ст. 185–198 КК України) [135].

Водночас необхідно зауважити, що впродовж останнього десятиліття співвідношення кількості зареєстрованих повідомлень про вчинення крадіжок приватного майна громадян, порівняно з іншими злочинами проти власності, має значну перевагу, а тому питання, пов'язані із профілактикою та розслідуванням зазначеного кримінального правопорушення, актуалізують розроблення нових підходів до впровадження інноваційних засобів і методів у процес їх розслідування.

Кримінальний кодекс України визначає крадіжку як таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК України).

Досліджуючи крадіжку як кримінально-правове явище, слід акцентувати на її відносній масовості, тобто здатності до кількісних змін (збільшення/зменшення) упродовж певного часу; соціальній обумовленості (наявності передумов соціально-економічного характеру); історичній мінливості (зміні предмета злочинного посягання залежно від досліджуваної епохи) тощо.

Однією з основних кваліфікуючих ознак крадіжки є таємність заволодіння майном, а з-поміж визначальних криміналістично значущих ознак слід виокремити можливість виявлення цього злочину лише після та на

підставі надходження повідомлення про злочин від власника викраденого майна. Такі ознаки обумовлюють: латентність крадіжок (недовіра потерпілого до можливостей правоохоронної системи забезпечити відшкодування матеріальних збитків часто призводить до неповідомлення про вчинення крадіжки); відсутність матеріальних слідів злочину та свідків (негативні фактори, що обмежують можливості органів досудового розслідування оперативно та своєчасно розкривати виявлені крадіжки, встановлювати осіб, які їх вчинили, і місцезнаходження викраденого майна); період часу, що минув з моменту вчинення крадіжки до моменту виявлення ознак злочину (вплив на зміни в матеріальній обстановці середовища/місця, де було вчинено крадіжку); вчинення крадіжки групою осіб (можливості інсценування місця події, забезпечення алібі, наявність певного кримінального досвіду). Зазначене й визначило необхідність здійснення ґрунтовного аналізу сучасних можливостей протидії цьому виду кримінальних правопорушень.

У цьому дослідженні ми зосередимо увагу на складнішій формі таємного викрадення чужого майна, а саме на крадіжках, учинених злочинною групою.

Успішне розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, учинених злочинними групами, передусім обумовлене тим, наскільки своєчасно, законно й обґрунтовано приймали рішення про початок досудового розслідування, наскільки повно й точно виявлено та зафіксовано сліди злочину, яка інформація наявна про осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, які заходи вжито щодо розшуку викраденого майна, а також наявністю певних теоретичних знань у слідчих та їхнього практичного досвіду з розслідування досліджуваної категорії злочинів [47, с. 137].

Методику розслідування злочинів можна розглядати у двох аспектах: як безпосередній процес розслідування злочинів, що становить специфічну діяльність уповноважених законом органів та осіб, яку здійснюють на підставі застосування засобів криміналістичної техніки та прийомів

криміналістичної тактики, з одного боку, а також як розділ криміналістики, що містить систему комплексних рекомендацій стосовно виявлення, розслідування та попередження окремих видів злочинів.

Сутність зазначеної наукової категорії може бути з'ясовано лише за наявності наукового обґрунтованого й апробованого взаємозв'язку між цими напрямками, де процес розслідування становить практичну складову, яка вибудовується на підставі суб'єктивного досвіду, а методичні рекомендації визначають її теоретичний зміст. Узагальнення таких підходів дає змогу в повному обсязі окреслити призначення криміналістичної методики розслідування злочинів, що полягає в сприянні розробленню наукових рекомендацій і запровадженню їх у практику розслідування злочинів [126, с. 369].

Виникнення криміналістичної методики є результатом інтеграції та диференціації наукових знань, поєднання передових досягнень криміналістичної техніки й тактики з метою забезпечення оптимальної організації розслідування злочинів і судового розгляду певних категорій кримінальних проваджень [76, с. 9].

На сучасному етапі розвитку криміналістики дослідники обстоюють думку про тривалий процес розвитку криміналістичної методики, у якому виокремлюють декілька етапів. Деякі вчені-криміналісти визначають п'ять етапів: 1) докриміналістичний – зародження методики розслідування злочинів; 2) становлення методики розслідування злочинів у період ранньої криміналістики (праці Б. Л. Бразоля, Г. Гросса, Р. Гейндла, А. Гельвіга, Р. А. Рейса, А. Нічефоро, С. М. Трегубова та ін.); 3) розвиток методики розслідування злочинів як самостійного розділу криміналістики (середина 20–30-х років XX ст.), що пов'язують з поглядами І. М. Якімова, В. І. Громова, С. А. Голунського; 4) подальше розроблення нових методик розслідування злочинів і початок формування власне криміналістичних загальнотеоретичних положень (друга половина 30-х – середина 60-х років XX ст.); 5) розвиток методики розслідування злочинів, пов'язаний з

глибокими перетвореннями загальної теорії криміналістики наприкінці ХХ ст. (із 70-х років ХХ ст. й донині) [54, с. 11–23].

Значення методики розслідування в криміналістичній науці та процесі боротьби зі злочинністю загалом є надзвичайно важливим. Саме в криміналістичній методиці розробляють стратегію всієї криміналістичної діяльності з розслідування злочинів, тому вона є не лише окремим розділом криміналістики, без використання наукових і практичних положень якого фактично неможливо професійно вести розслідування злочинів, а і є найважливішим кінцевим продуктом криміналістичної науки [258, с. 141].

З огляду на викладене і з метою ефективного виконання завдань кримінального процесу, криміналістична методика неодмінно має відповідати сучасним вимогам теорії та практики, оскільки без використання інноваційних практично апробованих знань неможливо забезпечити всебічне й повне дослідження всіх обставин, які формують склад злочину. Отже, досліджуючи стан розвитку криміналістичної методики на сучасному етапі, слід констатувати позитивні зміни в підходах до формування її змісту, тобто перехід від описового способу викладення програм розслідування до формалізованих моделей у вигляді алгоритмів послідовності слідчих (розшукових) дій, розшукових і профілактичних заходів [47, с. 138].

Ми поділяємо позицію, за якою методика розслідування окремого виду злочину має вибудовуватися поетапно й послідовно містити детальні специфічні рекомендації з проведення окремих слідчих (розшукових) дій на всіх етапах розслідування, починаючи з моменту отримання інформації про подію злочину та завершуючи профілактичними заходами, з огляду на зміст типових слідчих ситуацій, а також висунутих за кожною з них загальної й окремих версій [53, с. 310].

Учені-криміналісти розробили численну кількість методик розслідування злочинів проти власності. Водночас слід зауважити, що стрімкий розвиток організованої злочинності, зміна її якісних форм, а також

поява нових видів злочинів потребують постійного оновлення алгоритмів, які утворюють систему таких рекомендацій.

Класична структура методики розслідування злочинів обумовлена закономірностями організації та планування розслідування; криміналістичними особливостями перевірки інформації про злочин і початку кримінального провадження; слідчими версіями; обставинами, що підлягають встановленню; профілактичною діяльністю слідчого, а також використанням спеціальних знань. Запропонований перелік елементів, по-перше, не є вичерпним, по-друге, залежно від виду злочину, механізму його вчинення та інших обставин, певний елемент методики розслідування окремих видів злочинів матиме більше або менше практичне значення.

У межах дослідження, з огляду на наукові позиції щодо структури окремих криміналістичних методик і практику їх застосування, пропонуємо виокремити такі елементи, які формують методику розслідування крадіжок, учинених злочинними групами:

- криміналістична характеристика крадіжок, учинених злочинними групами;
- обставини, що підлягають встановленню під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;
- особливості початку кримінального провадження;
- типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, і шляхи їх вирішення;
- планування розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, – це узагальнена система відомостей, що становить систематизований опис типових криміналістично значущих ознак, а також співвідношення кількісних сторін цих ознак, що мають суттєве значення для виявлення, розкриття та розслідування цього виду злочину;
- побудова та перевірка криміналістичних версій під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;

- особливості початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;
- тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;
- особливості наступного етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, і типові слідчі ситуації;
- взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування кримінальних проваджень за фактом учинення крадіжок злочинними групами;
- використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами;
- заходи усунення протидії розслідуванню злочинів;
- профілактична діяльність слідчого.

Важливою передумовою повноти й ефективності криміналістичної методики є розроблення таких рекомендацій з розслідування, які забезпечували б застосування всіх передбачених законом заходів з метою розкриття злочину та встановлення осіб, що їх учинили. Тобто криміналістична методика має забезпечувати реалізацію відповідних кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм [110, с. 341].

Важливе значення мають методики розслідування окремих видів злочинів на сучасному етапі створення та реформування Національної поліції, оскільки останніми роками відбувається оновлення особового складу слідчих підрозділів, унаслідок чого відчутними стали зменшення їхнього практичного стажу роботи в слідчих підрозділах і брак необхідного досвіду. Такі методичні рекомендації щодо розслідування конкретного злочину для молодих спеціалістів, які приступили до виконання своїх службових обов'язків відразу після отримання юридичної освіти й не мають досвіду практичної роботи, будуть слугувати своєрідною підказкою стосовно правильної організації та планування розслідування. Крім того, використання зазначених матеріалів дасть змогу молодим фахівцям проводити

розслідування максимально ефективно та результативно, послідовно виконуючи запропоновані алгоритми дій [47, с. 139].

Проаналізувавши практику розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, можемо виокремити низку підстав, за яких виникає потреба у використанні методичних рекомендацій:

- слідчому бракує практичного досвіду та навичок;
- слідчий вперше розслідує такий вид злочину;
- за умови виникнення складної слідчої ситуації, у якій задіяно значну кількість учасників кримінального провадження (декілька підозрюваних, декілька потерпілих, декілька фактів учинення протиправних дій, декілька місць події);
- з метою економії часу слідчий звертається до визначеного алгоритму дій та положень щодо планування й організації розслідування [47, с. 139].

Необхідно зауважити, що передбачити абсолютно всі проблемні питання, які можуть постати під час розслідування окремого злочину, і відобразити шляхи їх вирішення в методичних рекомендаціях, а також заперечувати факти вдосконалення та появи нових форм і методів вчинення злочинів, зокрема крадіжок, учинених злочинними групами, на жаль, неможливо. Саме тому створити ідеальну методику розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, яка охоплювала б усі ситуації, задовольняла всі потреби практичної роботи та слугувала протягом тривалого часу, також неможливо. Тому зміст будь-якої методики розслідування окремих видів злочинів буде потребувати постійного переосмислення, удосконалення та узгодження із сучасними умовами.

Особливості розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, зумовлюють необхідність дослідження та визначення криміналістичної характеристики цих злочинів, яка має ґрунтуватися на використанні відповідного наукового апарату пізнання та практики його застосування. Водночас перед дослідженням безпосередньої структури криміналістичної характеристики слід зосередитися на визначенні правової сутності власне

категорії «криміналістична характеристика злочинів», з'ясувавши її структуру та продовживши вивчення специфічних особливостей.

Криміналістична характеристика злочину є абстрактним науковим поняттям криміналістики, а її зміст здебільшого має орієнтувальне значення для слідчого в процесі його діяльності, оскільки надає загальне уявлення про злочин, який розслідують.

Структурно криміналістична характеристика злочинів належить до основних елементів, які формують систему методики розслідування злочинів, а тому ми не поділяємо думку А. Ф. Волобуєва, що постійне відновлювання її внутрішньої будови, з огляду на сучасні тенденції, є одним із напрямів удосконалення криміналістичної методики загалом.

Досліджуючи питання криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, ми намагалися поєднати теоретичний аспект шляхом узагальнення фундаментальних розробок учених-криміналістів щодо зазначеної проблематики з практичним, проаналізувавши матеріали слідчої практики стосовно розслідування зазначеної категорії злочинів. Такий підхід, на наше переконання, надасть можливість визначити суттєві недоліки слідчої діяльності й на підставі отриманих результатів запропонувати шляхи її вдосконалення, а також розробити криміналістичні рекомендації, які відповідатимуть інноваційним змінам у структурі злочинної діяльності та потребам сьогодення.

Термін «криміналістична характеристика злочинів» почали застосовувати як наукову категорію наприкінці 60-х років XX ст. завдяки О. Н. Колесніченку [94] та Л. А. Сергєєву [218], які не тільки інтегрували його в криміналістичну теорію, а й сформулювали розгорнуте уявлення про нього.

Криміналістичною характеристикою злочинів вважаємо сукупність взаємопов'язаних, криміналістично значущих, об'єктивних відомостей про типові ознаки кримінального правопорушення конкретного виду, які відображені в механізмі вчинення злочину, відомостях про особу злочинця,

потерпілого, інших особливостях злочинної діяльності, закономірних зв'язках між ними та взаємодіють між собою, слугують для побудови й перевірки слідчих версій під час розслідування злочинів, а також сприяють реалізації завдань розслідування та попередження злочинів.

Концептуальною засадою побудови типової криміналістичної характеристики окремої групи (виду) злочинів і критерієм її доцільності є загальновизнана в криміналістиці класифікація злочинів, яку використовують з метою розроблення окремих методик розслідування їх видів (груп). Отже, загальна криміналістична характеристика злочинів, на відміну від окремої (типової) криміналістичної характеристики, передбачає «абстрактний» опис структури конкретних криміналістичних характеристик. Вона має методологічне значення як відправна теоретична база для розроблення конкретних типових криміналістичних характеристик окремих груп, видів злочинів.

Формування криміналістичної характеристики злочинів, зокрема крадіжок, учинених злочинними групами, передбачає насамперед визначення поняття, сутності та змісту основних елементів, які входять до неї та описують властивості й ознаки, що мають значення для встановлення механізму злочину, характеру слідів, які залишилися, умов учинення злочину та характеристики особи злочинця [129, с. 429].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що більшість учених-криміналістів визнають існування цієї наукової категорії та її елементів як таких, що виходять за межі предмета доказування, а також мають прикладне значення не тільки для слідчого, а й для оперативного працівника. Отже, одним із завдань сучасної криміналістики є забезпечення повної реалізації всіх можливостей, закладених у цю категорію.

Необхідно зазначити, що питання змісту криміналістичної характеристики злочинів є одним з найдискусійніших у науці, тому досі немає єдиного підходу дослідників щодо визначення структури

криміналістичної характеристики злочинів, тобто криміналістично значущих ознак, які повинні формувати її зміст.

На підставі зазначеного можемо дійти висновку, що більшість учених є прихильниками чотирьох- та п'ятиелементної «класичної» структури криміналістичної характеристики злочинів: відомості про спосіб учинення злочину; відомості про слідову картину; відомості про особу злочинця та потерпілого; відомості про обставини й обстановку вчинення злочину; відомості про предмет злочинного посягання.

Водночас, з огляду на досліджувану категорію злочинів, під час формування структури криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, вважаємо за доцільне в межах такої типової моделі виокремити такі елементи: характеристика особи потерпілого та відомості про предмет злочинного посягання; характеристика злочинної групи та осіб її учасників; відомості про повноструктурний спосіб вчинення злочину, засоби та знаряддя його вчинення; слідова картина злочину й обстановка злочину. На наше переконання, саме така сукупність елементів має бути закладена в основу побудови криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, оскільки саме вона забезпечує можливість якомога повніше й точніше відобразити об'єктивну інформацію для слідчого, що стосується події, і є важливою для правильної кваліфікації, встановлення механізму та всіх учасників злочину, а також проведення розслідування загалом.

Крім того, слушною видається думка В. В. Пясковського, що зміст криміналістичної характеристики злочинів повинен містити лише істотні криміналістично значущі, типові, взаємозалежні ознаки злочину, обумовлені практичною необхідністю.

Розглядаючи окремі випадки вчинення крадіжок злочинними групами, необхідно враховувати кореляційні зв'язки між зазначеними елементами криміналістичної характеристики, а також їхній нестійкий і динамічний характер, що залежить від певної слідчої ситуації. Наприклад, учинення

квартирної крадіжки злочинною групою, яка супроводжується проникненням до приміщення, обов'язково передбачає наявність такого елемента, як знаряддя вчинення злочину. Якщо розглянути випадок, коли крадіжку вчинила також група осіб, але відбувалося це з використанням вільного доступу до чужого майна, здебільшого такого елемента не буде. Водночас стверджувати, що знаряддя вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики має факультативний характер, не можна, оскільки, з іншого боку, у більшості випадків саме наявність або відсутність відповідних знарядь учинення злочину зумовлює обрання способу вчинення злочину.

З огляду на викладене, зрозуміло, що такий перелік елементів криміналістичної характеристики злочинів не є вичерпним, а її система не має сталої структури, її може бути доповнено й уточнено внаслідок набирання злочинністю загалом нових форм, які втілюватимуть в появі нових способів вчинення протиправних діянь, новому предметі злочинного посягання, зміні характеристик щодо типової особи потерпілого, удосконаленні знарядь і засобів тощо, а також появи внаслідок цього нових криміналістичних знань.

Дослідивши різноманітні підходи до визначення криміналістичної характеристики злочинів, які були запропоновані вченими-криміналістами, сформуємо авторське визначення криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами: *це узагальнена сукупність взаємопов'язаних, криміналістично значущих, об'єктивних відомостей про типові ознаки таємного викрадення чужого майна, які відобразилися в механізмі його вчинення, відомостях про особу крадія, злочинну групу й потерпілого, інших особливостях злочинної діяльності, закономірних зв'язках між ними, і взаємодіють між собою, а також слугують для побудови та перевірки слідчих версій під час розслідування крадіжок, можуть використовуватися під час розслідування та профілактики злочинної діяльності.*

Наявність такого широкого спектру уявлень щодо змісту криміналістичної характеристики та її значення для процесу розслідування злочинів дає підстави для висновку, що діяльність з приводу теоретичного осмислення сутності та змісту зазначеної категорії, а також її вдосконалення триває.

1.2. Особа потерпілого та предмет злочинного посягання

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [136]

Водночас початковий етап розслідування крадіжок переважно вирізняється специфічною ситуацією, сутність якої полягає в тому, що отримання вихідної інформації про вчинений злочин можливе лише за повідомленням потерпілого. Тобто потерпілий є фактично основним джерелом інформації про вчинений злочин.

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше ніж за 24 год після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 год з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [136].

Тобто своєчасність отримання підрозділами Національної поліції повідомлення про кримінальні правопорушення майнового характеру обумовлює об'єктивні можливості виявлення слідової інформації,

визначення способів учинення злочину, побудову криміналістичних версій та планування розслідування загалом.

Потерпілий від злочину становить криміналістичний інтерес тому, що є не лише джерелом доказової інформації, а й певною підставою отримання інформації про причиновий зв'язок окремих елементів криміналістичної характеристики, а його поведінка надає можливість не лише висунути слідчі версії про особу, яка вчинила злочин, а й оцінити значущість окремих ланок [220, с. 3].

Вивчення ознак, які формують криміналістичну характеристику потерпілого, сприяє установленню всіх злочинних епізодів і припускає збирання, аналіз та оцінку даних, які характеризують не тільки особисто його, а й зв'язки та відносини в колективі, в сім'ї, за місцем проживання. Характеристика особи потерпілого є одним з елементів криміналістичної характеристики злочинів. Установлення даних про типові особи потерпілих від розбійних нападів дасть змогу схарактеризувати особу злочинця, установити мотиви й вибір способу вчинення злочину. Виявлення цих та інших зв'язків між злочинцем і жертвою, а також іншими елементами криміналістичної характеристики крадіжок сприятиме визначенню особливостей типових слідчих ситуацій та засобів їх вирішення [48, 108].

У цьому контексті А. В. Нестерук вважає особу потерпілого складним з позицій криміналістики елементом криміналістичної характеристики, який змінює своє становище залежно від категорії злочину, виду злочинного посягання, наявності або відсутності зв'язків між потерпілим і злочинцем, психологічних особливостей потерпілого, його рольових функцій до й під час учинення кримінального правопорушення [172].

Вивченню властивостей та ролі потерпілого в аспекті дослідження криміналістичної характеристики конкретного виду злочину присвятили свої праці П. Д. Біленчук, В. О. Коновалова, О. П. Кучинська, В. Я. Рибальська, В. М. Савицький, В. О. Туляков, Д. А. Турчин, Л. В. Франк, В. Є. Христенко,

Є. Є. Центров, Л. І. Шаповалова, В. Ю. Шепітько, В. І. Шиканов, М. Л. Якуб та ін.

Деякі вчені у своїх працях розглядають особу потерпілого як один з головних системних елементів криміналістичної характеристики [92, с. 16; 214, с. 56], оскільки вивчення особи потерпілого під час досудового розслідування передбачає отримання інформації не лише про низку ознак характеру «жертви», а й відомостей щодо її комунікаційних здібностей, матеріального становища, уподобань і ймовірної віктимності в повсякденній поведінці, тобто підвищеної здатності людини через певні духовні та фізичні властивості, а також спеціальні роль чи статус ставати за певних обставин жертвою злочину.

Ураховуючи, що досліджувана категорія кримінальних правопорушень має майновий характер, ми однозначно поділяємо таке твердження, оскільки саме матеріальне становище потерпілого, тобто наявність у володінні останнього певних цінностей, визначає фактичну можливість бути «жертвою».

Здебільшого вибір конкретної жертви злочину, якщо йдеться про кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на майно, що знаходиться у віданні особи, не випадковий, оскільки обумовлений саме наявністю в останнього цінного майна (речей, предметів), яке викликає в злочинців інтерес. Проте, з огляду на зміст ст. 185 КК України, відповідно до якої крадіжка становить таємне викрадення майна, можемо дійти висновку, що поінформованість потерпілого стосовно особи злочинця не є поширеним явищем для цієї категорії злочинів [48, с. 107].

Досліджуючи таку категорію криміналістичної характеристики, як «потерпіла особа», слід зазначити, що такі особи переважно мають низку властивостей, які спричиняють їхню віктимну поведінку. Такі властивості зумовлені об'єктивними (навколишнє середовище, зовнішні фактори) і суб'єктивними (психологічне ставлення людини до певних ситуацій/подій) обставинами. Тобто віктимна поведінка особи сформована певними

суб'єктивними й об'єктивними обставинами, які своєю чергою визначають особливості взаємозв'язку між потерпілою особою та особою злочинця. Така взаємодія може мати різні зміст і форми.

Взаємозв'язок між потерпілою особою та особою злочинця наявний завжди та має соціальний характер. Соціальним характером зв'язку між потерпілим і злочинцем ми вважаємо спільну невиробничу діяльність упродовж певного часу для досягнення певної мети. Соціальний зв'язок між «жертвою» і злочинцем можна класифікувати за різними критеріями: залежно від сфери взаємодії (демографічний, інформаційний, культурний, адміністративний тощо); залежно від визначеної мети (основний та другорядний); залежно від суб'єктивного сприйняття (усвідомлюваний і неусвідомлюваний); залежно від часу взаємодії (докримінальний, «кримінальний», посткримінальний); залежно від кількості учасників (двосторонній і багатосторонній); залежно від застосованого впливу (безпосередній та опосередкований); залежно від сфери суспільних відносин (матеріальний і духовний).

На думку Є. Є. Центрова, о типи зв'язків злочинця і потерпілого можуть мати різні форми та зміст, тому вчений поділяє їх за такими критеріями 1) часом виникнення: а) утворюється до вчинення злочину; б) виникає у процесі злочинного посягання; 2) характером (наявністю чи відсутністю) взаємодії потерпілого та злочинця (у процесі вчинення посягання зв'язок може бути безпосереднім (контактним) або ж опосередкованим); 3) обставинами утворення: а) розвивається внаслідок певних відносин, наявних між злочинцем і його жертвою до вчинення злочину; б) утворюється внаслідок гостроконфліктної ситуації безпосередньо до чи в момент учинення злочину; в) виникає за відсутності будь-яких конфліктних відносин між жертвою та особою, яка вчиняє посягання, до вчинення злочину [220, с. 60–62].

Відносини між злочинцем і його жертвою В. І. Полубинський розділяє на невизначені, визначені й випадкові. Невизначені відносини злочинця та

його жертви складаються виключно за ініціативою правопорушника за пасивної ролі потерпілого в генезисі протиправного діяння. Вибір злочинцем жертви за невизначених відносин відбувається переважно не стихійно, а за наявності певних факторів і передумов. Визначені – це такі відносини між потенційним злочинцем і можливою жертвою, в основі зародження та розвитку яких лежать особистісні риси, особливості поведінки, умови життя чи інші обставини, пов'язані з особою потерпілого. Випадкові відносини між злочинцем і його жертвою виникають самі собою і не залежать від волі, бажання та спонукань жодного з учасників злочинної драми. За випадкових відносин поведінка жертви відіграє здебільшого нейтральну роль у генезисі злочину, а в діях правопорушника немає прямого умислу на його вчинення [188, с. 39–44].

Отже, можна дійти висновку, що потерпілі особи мають низку властивостей, які обумовлюють не тільки їхню поведінку, а й її віктимологічну складову. Ми поділяємо позицію В. О. Коновалової та В. Ю. Шепітька, які вважають, що поведінку потерпілого слід поділяти за трьома типами: перший – позитивний, тобто спрямований на запобігання кримінальному правопорушенню; другий – нейтральний (не сприяє протиправному діянню та перешкоджає йому); третій – провокативний (створює реальну можливість для вчинення кримінального правопорушення, сприяє реалізації злочинного наміру) [100, с. 155]. Також вважаємо слушним твердження О. Н. Колесніченка, на думку якого поведінка потерпілого та вина обвинуваченого пов'язані між собою [93, с. 4].

Опитані під час дослідження слідчі НПУ зазначили, що у 83 % розслідуваних кримінальних проваджень за фактами вчинення таємного викрадення майна поведінка потерпілих мала ознаки віктимності, тобто частково сприяла вчиненню злочину.

Віктимність тлумачать, по-перше, як стійку особистісну рису (Л. В. Франк), що характеризує об'єктну характеристику індивіда ставати жертвою зовнішніх обставин й активності соціального оточення

(В. Є. Христенко); по-друге, як схильність суб'єкта до поведінки у взаємодії з іншими виявлятися жертвою (Д. В. Рівман), по-третє, як психологічний розлад (І. Г. Малкіна-Пих), зрештою – як певну девіацію (Ю. А. Клейберг).

Кримінологічний термін «віктимність» («віктимна поведінка») доволі часто використовують у криміналістиці в контексті дослідження саме «особи потерпілого». Встановлення ознак віктимної поведінки в діях потерпілого є важливим аспектом, який обумовлює не лише визначення механізму вчинення злочину, психологічного й поведінкового ставлення особи до ситуації, яка відбулася, а й дає змогу визначити алгоритм планування розслідування, побудувати криміналістичні версії та організувати їх перевірку.

Таким чином, провокація під час віктимної поведінки потерпілого від крадіжок полягає у відкритій демонстрації останнім матеріальних цінностей, ігноруванні заходів безпеки, спрямованих на збереження особистого цінного майна, оприлюднення відомостей стосовно матеріальних статків, особистого місця перебування (із зазначенням терміну перебування або повернення), тощо.

Дослідниця В. А. Рибальська в одній зі своїх праць ще 1978 року запропонувала класифікацію віктимної поведінки, розподіливши її на чотири групи. До першої групи вчена відносить сукупність соціально-психологічних властивостей особи, пов'язаних з особливостями її соціалізації (віктимогенна деформація особи). Прикладом такого різновиду віктимної поведінки є поширена нині поведінка, яка полягає в оприлюдненні інформації про матеріальні статки особи, маршрути пересування, склад сім'ї, місцезнаходження помешкання, у якому проживає, обстановку в цьому помешканні тощо, через соціальні мережі. Унаслідок цього злочинець може отримати детальну інформацію про наявність «предметів злочинного посягання» та їх розташування, наявність або відсутність заходів безпеки, вирішити питання, у який спосіб можливо знешкодити або «проігнорувати» охоронні системи, тощо. Фактично такий різновид віктимної поведінки надає

особі злочинця можливість спланувати, підготувати вчинення злочину, а також завчасно вирішити питання щодо реалізації викраденого майна, ужиття заходів щодо приховування.

До другої групи належить «безособова» властивість, обумовлена виконанням деяких професійних функцій (професійна віктимність). Прикладом такого різновиду віктимної поведінки є обіймання потерпілою особою певної посади або здійснення певного різновиду фінансово-господарської діяльності, унаслідок цього, у зв'язку з виконанням таких функцій, інформація стосовно особи, способу її життя, звичок, кола інтересів є відкрита для широкого загалу (представники шоу-бізнесу, медіа, депутати, державні службовці різних рівнів). Тобто така поведінка потерпілого зумовлена виконанням соціальних функцій.

Третю групу формує біологічна властивість (вікова віктимність), до четвертої групи належить наслідок патологічного стану особистості (віктимність – «патологія» – психічне захворювання, фізична недуга, сліпота, глухота й інші тяжкі соматичні розлади).

Загалом актуальність і практична корисність дослідження особи потерпілого детермінували появу віктимологічного підходу в криміналістиці, відповідно до якого збирання інформації про злочинця розпочинається саме з дослідження особи та поведінки потерпілого [75, с. 46].

З огляду на сучасні тенденції криміналістичної науки й теорії розкриття кримінальних правопорушень, одним з головних напрямів використання віктимологічних даних є їх застосування в межах створення концепції криміналістичної характеристики конкретної крадіжки.

Встановлення особливостей використання віктимологічних даних у структурі криміналістичної характеристики злочинів має прагматичне значення, оскільки її інформаційно-пізнавальна сутність обумовлює з'ясування всіх елементів, які є носіями будь-якої інформації стосовно вчиненого кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що складність криміналістичного дослідження особи потерпілого полягає в тому, що, по-перше, потерпілий є об'єктом злочинного впливу, водночас сам може здійснювати вплив на перебіг і результати кримінального провадження. У криміналістичному сенсі потерпіла від кримінального правопорушення особа має подвійний зміст: є самостійним суб'єктом (учасником злочинної події та кримінального провадження) і самостійним об'єктом (злочинного посягання та криміналістичного дослідження).

Вчена О. І. Резнікова визначила, що процес криміналістичного дослідження потерпілої особи відбувається на двох рівнях: ретроспективному (коли потерпілу особу досліджують як одного з учасників конфлікту та взаємодії в генезі кримінальної події). Першочергового значення в такому випадку набуває аналіз механізму вчинення кримінального правопорушення, слідової картини, де значну частину утворюють саме сліди потерпілого, оскільки останній є як слідоутворювальним, так і слідосприймальним об'єктом) та перспективному (криміналістичне дослідження потерпілих відбувається з метою оптимізації процесу розкриття та розслідування злочинів (наприклад, з метою обрання тактики проведення слідчих (розшукових) дій, прогнозування поведінки й позиції потерпілого тощо).

Суттєвими властивостями, які формують структуру криміналістичної інформації про особу потерпілого, можна визначити, по-перше, сукупність відомостей про особисті риси, притаманні потерпілому (типовий спосіб сприймати, мислити, діяти), і соціально-психологічні й фізичні риси потерпілого (характер, темперамент, наміри, інтереси, думки, почуття тощо). По-друге, сукупність відомостей про особливості поведінки потерпілого, його взаємозв'язок і стосунки з іншими особами, зокрема й особою злочинця.

На нашу думку, інформація щодо особи потерпілого, яку необхідно встановити, а також яку можливо використовувати під час розслідування,

формує широке коло обставин, які змінюються кореляційно-пропорційно залежно від окремих об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Ми вважаємо цілком обґрунтованою запропоновану О. В. Сіренко структуру криміналістично значущих категорій, які формують криміналістичну характеристику потерпілого: 1) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо); 2) кримінально-правова характеристика (роль жертви в генезисі злочинної поведінки та створенні кримінологічної ситуації); 3) соціально-рольова характеристика, що охоплює сукупність видів діяльності особи в системі суспільних відносин як громадянина, сім'янина, члена трудового колективу тощо; 4) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей та соціальних функцій, які вона виконує [220, с. 95].

Відповідно до виокремлених категорій О. В. Сіренко розробила класифікацію потерпілих від крадіжок, грабежів і розбоїв, тобто корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень: потерпілі внаслідок вікових особливостей (до них належать особи, які через свій вік не спроможні чинити опір, тому є «легкою здобиччю» для злочинця); потерпілі за статевою ознакою (це особи жіночої статті, які за своїми фізичними та психологічними характеристиками є вразливими й безпомічними перед насильством); потерпілі на побутовому підґрунті (до них належать особи, які були знайомі зі злочинцем до учинення злочину та внаслідок конфлікту стали його жертвою); потерпілі внаслідок власної соціально негативної та провокативної поведінки (до них належать особи, поведінка яких вирізняється неповагою до етичних і моральних норм суспільства, особи, які зловживають алкоголем і наркотичними засобами, а також особи, поведінка яких містить ознаки злочину); потерпілі внаслідок криміногенної ситуації, що склалася (до них належать особи, які стали жертвою злочину через власну необережність і необачливість) [220, с. 112]. Також дослідниця сформувала узагальнений соціальний портрет потерпілої особи від корисливо-насильницьких злочинів: це переважно особа жіночої статті (55,0 %), зрілого віку (49,0 %), без освіти

(41,0 %), працює (52,0 %), схильна до зловживання алкоголю (34,0 %), поведінка якої сприяє вчиненню злочину щодо неї (37,0 %) [220, с. 96].

Результати нашого дослідження частково мають спільні ознаки з узагальненим О. В. Сіренко соціальним портретом потерпілої від корисливо-насильницьких злочинів особи. Зокрема, ми встановили, що найвищий рівень віктимності серед потерпілих мають жінки (55 %), чоловіки (45 %) (додаток Б). Вивчаючи цей критерій, необхідно враховувати спосіб учинення крадіжки: у цьому випадку йдеться не лише про викрадення чужого майна шляхом проникнення до приватного приміщення, а й про вчинення «кишенькових» крадіжок. Жінки є легшою «жертвою», оскільки: не приділяють належної уваги заходам безпеки стосовно збереження приватного майна (наприклад, слідкуючи за тенденціями моди, обирають непрактичні («небезпечні») сумки, які не обладнані відповідними механізмами, що перешкоджають легкому доступу до майна, яке зберігається в ній); у випадках викриття злочинних намірів не чинять жодного фізичного опору, що своєю чергою дає змогу злочинцям реалізувати свою мету й уникнути кримінальної відповідальності; психоемоційний стан у разі виявлення злочину не дозволяє оперативно реагувати на ситуацію, що склалася (наприклад, під час виявлення факту проникнення до приміщення квартири злочинців, викрадення особистого майна повідомлення до поліції про виявлення правопорушення надходить лише після ретельного прибирання та приведення обстановки до «первинного» стану) тощо. Водночас слід зауважити, що запропоновані нами показники можуть мати орієнтовний характер і прямопропорційно залежати від об'єктивних та суб'єктивних обставин (наприклад, спосіб учинення злочину, ставлення потерпілої особи до ситуації, зайнятість потерпілої особи тощо). Як приклад до цього твердження розглянемо ситуацію, коли викрадене майно знаходилося в спільній власності подружжя. Здебільшого в такій ситуації за ініціативою подружжя потерпілою буде визнано саме дружину.

На підставі вивчення соціально-демографічних якостей потерпілих від крадіжок слід констатувати, що 30,0 % (105 осіб) потерпілих становлять особи віком від 19 до 35 років; 60,0 % (210 осіб) – від 35 до 50 років; 10,0 % (35 осіб) – понад 50 років (додаток Б). Пояснити такий відсотковий розподіл потерпілих за віковими критеріями можливо передусім з позицій наявності у володінні потерпілого матеріальних цінностей, що засвідчують результати нашого дослідження. Ми вже акцентували увагу на тому, що головною ознакою потерпілої особи під час дослідження майнових злочинів є саме наявність в останньої матеріальних цінностей (грошових коштів або інших предметів, які відповідали б вимогам сучасного технічного прогресу, були конкурентоспроможними та могли бути швидко реалізовані). Фактично відсутність будь-яких матеріальних цінностей не створить резонансу щодо формування правопорушником злочинної мети на заволодіння такими цінностями.

Під час дослідження також встановлено, що 48,0 % (168 осіб) потерпілих мали вищу освіту; 33,1 % (116 осіб) – початкову та середню профільну і 18,8 % (66 осіб) – середню. Також встановлено, що переважна більшість потерпілих, а саме 76,0 % (266 осіб), на час учинення щодо них злочину працювали, 16,0 % (56 осіб) – навчалися, 8,0 % (28 осіб) – не працювали і не навчалися (додаток Б).

За результатами вивчення кримінальних проваджень встановлено, що 57,1 % (200 осіб) потерпілих офіційно неодружені, 42,8 % (150 осіб) – перебували в шлюбі (додаток Б).

Щодо морально-психологічних ознак, то 22,8 % (80 осіб) потерпілих мали схильність до вживання алкоголю, 14,0 % (49 осіб) зловживали алкогольними напоями, 2,0 % (7 осіб) – уживали наркотичні засоби, а стосовно 61,1 % (214 осіб) інформації немає (додаток Б).

Поведінка під час учинення злочину у 14,0 % (49 осіб) потерпілих була провокативною (негативною), у 38,0 % (133 особи) – сприятливою, у 36,0 % (126 осіб) – нейтральною, у 12,0 % (42 особи) – чинення опору (додаток Б). У

контексті вивчення різновидів поведінки потерпілого ми ґрунтувалися на окремих ознаках, які дали змогу здійснити чіткий розподіл за категоріями провокативної поведінки, сприятливої, нейтральної та поведінки з протидією. Невжиття потерпілою особою заходів щодо охорони майна, використання примітивних запірних механізмів або їх відсутність, оприлюднення інформації стосовно наявності матеріальних цінностей та їх місцезнаходження, графіка переміщення, збереження/залишення матеріальних цінностей у відкритому доступі засвідчують провокативну поведінку. Сутність сприятливої поведінки полягає в невиконанні потерпілою особою заходів щодо охорони майна й оприлюднення інформації стосовно наявності матеріальних цінностей та їх місцезнаходження. Змістом поведінки з протидією є вжиття потерпілим заходів щодо забезпечення безпеки матеріальних цінностей та охорони приватного майна.

Також важливим аспектом є обізнаність злочинця в обстановці вчинення злочину та ситуації, яка його супроводжує, або безпосереднє знайомство з потерпілою особою. За цим критерієм потерпілих також можна розподілити на умовні групи. До першої групи входять особи, які були знайомі зі злочинцем і демонстрували свої матеріальні статки (інформування широкого загалу осіб про спосіб життя, використання соціальних мереж із розміщенням інформації про наявність та місцезнаходження матеріальних цінностей, запрошення до приватного домоволодіння сторонніх осіб тощо) – 36,0 % (126 осіб) (додаток Б). До другої групи належать потерпілі, стосунки зі злочинцем яких розвиваються на підґрунті особистого знайомства в межах здійснення службової, суспільної та іншої діяльності (спільна робота, навчання, виконання громадських ініціатив, винайняті працівники) – 30,0 % (105 осіб) (додаток Б). Третю групу формують особи, що знаходяться з крадієм у родинних стосунках або підтримують близькі відносини (племінники, брати та сестри різного ступеня спорідненості, куми й інші) – 8,0 % (28 осіб) (додаток Б). Четверту групу

утворюють потерпілі, стосунки яких з крадієм формуються на підґрунті спільного вживання алкогольних напоїв – 2,0 % (7 осіб) (додаток Б). П'ята група – це потерпілі від крадіжок, які не мали взаємозв'язків з крадієм і не були з ним знайомі (так звані випадкові потерпілі) – 24,0 % (84 особи) (додаток Б).

Крім того, на підставі емпіричних даних необхідно зазначити, що переважна більшість потерпілих мешкає в місті 82,0 % (287 осіб), у сільській місцевості – 18,0 % (63 особи) (додаток Б).

Слід також акцентувати увагу на осіб, соціальна роль і статус яких містять підвищений ризик стати потерпілим від злочинного посягання. Такими особами є депутати, колекціонери, нумізмати, банкіри, підприємці, «блогери» та ін.

На підставі нашого дослідження можна дійти висновку, що частіше потерпілими від крадіжок є жінки (55,1 % вивчених кримінальних проваджень), чоловіки становлять лише 44,9 % (додаток Б)

Значний відсоток (60,0 %) потерпілих від викрадення приватного майна становлять особи середнього віку (35–50 років), майже вдвічі менший показник виявлено стосовно осіб віком 19–35 років (30,0 %). У поодиноких випадках жертвами крадіїв стають особи віком понад 50 років (10,0 %) (додаток Б).

Соціально-демографічна характеристика потерпілих засвідчує, що переважна їх більшість (48,0 %) має вищу освіту, початкову та середню профільну освіту – 33,1 %, а 18,8 % мають лише середню освіту. На момент учинення злочину 76,0 % потерпілих мали постійне місце роботи, 16,0 % – навчалися, лише 8,0 % – не працювали й не навчалися. Крім того, 42,8 % – офіційно одружені або перебувають у цивільному шлюбі, 57,1 % – неодружені. Також 82,0 % потерпілих проживали в місті, а 18,0 % – у сільській місцевості (додаток Б).

Значний відсоток становили потерпілі особи, які були знайомі зі злочинцем і демонстрували свої матеріальні статки до вчинення злочину

(36,0 %). Потерпілі, які не були знайомі зі злочинцем і не мали з ним взаємозв'язку, становлять 24,0 %. Близько 30,0 % – це потерпілі, стосунки зі злочинцем у яких розвивалися на підґрунті особистого знайомства в межах здійснення службової, суспільної та іншої діяльності. Особи, що перебували з крадієм у родинних стосунках або підтримували близькі відносини, становили 8,0 %, а 2,0 % – потерпілі, стосунки яких з крадієм формувалися на підґрунті спільного вживання алкогольних напоїв (додаток Б).

Стосовно морально-психологічних характеристик потерпілих слід зауважити, що 61,2 % характеризувалися позитивно, не мали негативних звичок, 22,8 % – схильні до вживання алкогольних напоїв, а особи, які зловживають алкогольними напоями, становили лише 14,0 %; 2,0 % – це потерпілі, які вживали наркотичні засоби (додаток Б).

За критерієм віктимності поведінка більшості потерпілих під час учинення злочину мала сприятливий характер (38,0 %), а 14,0 % потерпілих взагалі спровокували вчинення злочинних дій. Лише 12,0 % потерпілих виявили протидію вчиненню злочину, 36,0 % потерпілих осіб мали нейтральну поведінку (додаток Б).

На підставі викладеного вище спробуємо сформувати узагальнений соціальний портрет потерпілих від крадіжок. Отже, це переважно особа жіночої статті (55,0 %), віком близько 35–50 років (60,0 %), яка має вищу освіту (48,0 %), працює (76,0 %) і перебуває в шлюбі (57,1%), не схильна до вживання алкоголю та наркотичних засобів (61,1 %), проживає в місті (82,0 %), знайома зі злочинцем і демонструвала свої матеріальні статки (36,0 %), її поведінка була сприятливою для вчинення злочину щодо неї (38,0 %) (додаток Б).

Отже, криміналістична категорія «потерпіла особа», що формує структуру криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, є носієм криміналістично значущої інформації, джерелом доказової інформації, а також надає можливість отримати інформацію про причиновий зв'язок решти елементів криміналістичної

характеристики між собою, на підставі такої інформації дає змогу оцінити слідчу ситуацію, побудувати й перевірити слідчі версії, спланувати процес розслідування.

Досліджуючи зазначену криміналістичну категорію, ми виокремили низку ознак і властивостей, які вирізняють потерпілих від крадіжок осіб або притаманні їм та дають змогу розширити класифікацію за відповідними критеріями.

1. За віковими особливостями, які формують здатність особи отримувати, володіти й розпоряджатися матеріальними цінностями, потерпілих можна класифікувати на молодих осіб, осіб середнього віку й осіб літнього віку.

2. За статевою ознакою потерпілими під час учинення крадіжок можуть бути як чоловіки, так і жінки, але (якщо враховувати позицію, що крадіжка є «безконтактним» у контексті взаємодії з потерпілим злочином) жінки за своїми фізичними можливостями та психоемоційними характеристиками є більш вразливими й безпомічними, що своєю чергою значно полегшує етапи планування та вчинення злочину.

3. За типом поведінки потерпілої особи:

– провокативна (невжиття потерпілою особою заходів щодо охорони майна, використання примітивних запірних механізмів або їх відсутність, оприлюднення інформації стосовно наявності матеріальних цінностей та їх місцезнаходження, графіка переміщення, збереження/залишення матеріальних цінностей у відкритому доступі);

– сприятлива (відкрита демонстрація матеріальних цінностей, ігнорування заходів безпеки, спрямованих на збереження особистого цінного майна);

– нейтральна (не сприяє протиправному діянню, проте й не перешкоджає йому);

– протидія (дотримання потерпілим загально визначених правил щодо забезпечення безпеки матеріальних цінностей та охорони приватного майна).

4. За способом життя потерпілої особи:

– соціально прийнятний (взаємодія потерпілого з іншими суб'єктами відбувається на підставі узгодженої та послідовної сукупності соціально значущих норм);

– асоціальний (спосіб життя, який формує віктимогенну деформацію особи);

– аморальний (спосіб життя потерпілої особи, який суперечить прийнятим у суспільстві правовим, моральним і соціальним нормам);

– змішаний або прихований (коли особа в різних соціальних групах поводить себе залежно від ситуації або загальноприйнятих у групі норм поведінки).

5. За сферою професійної діяльності потерпілого: банкіри, підприємці, судді та ін.

6. За соціальним статусом: рівень освіти, спосіб життя, коло знайомих і зв'язків, наявність об'єктів приватної власності, приналежність до політичних течій тощо.

7. За сферою захоплення (хобі) потерпілого: нумізмати, колекціонери, блогери та ін.

8. За рівнем доходу потерпілого: низький, середній, високий, надвисокий рівень щомісячного доходу.

9. Залежно від категорії викраденого майна: грошові кошти, предмети інтер'єру, сучасні технічні прилади, витвори мистецтва, одяг, ювелірні вироби, картини тощо.

10. Залежно від суми спричиненого матеріального збитку: матеріальний збиток спричинений у великому розмірі або особливо великому.

11. Залежно від ступеня знайомства потерпілого та злочинця:

– особи, які були знайомі зі злочинцем і демонстрували свої матеріальні статки;

– потерпілі, у яких стосунки зі злочинцем розвивалися на підґрунті особистого знайомства в межах здійснення службової, суспільної та іншої діяльності;

– особи, що перебувають з крадієм у родинних стосунках або підтримують близькі відносини;

– потерпілі, стосунки яких із крадієм формуються на підґрунті спільного вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів;

– випадкові (ситуаційні) потерпілі.

Отже, встановлення факту крадіжки й початок досудового розслідування можливий лише за наявності заяви потерпілої особи про вчинене кримінальне правопорушення. Таким чином, потерпілий є не лише основним, а й першочерговим джерелом інформації під час вирішення питання щодо початку кримінального провадження, а ретельне вивчення його властивостей та ознак у кожній конкретній ситуації надасть можливість виявити важливі обставини, що вказуватимуть на наявність взаємозв'язку між ним та іншими елементами криміналістичної характеристики. Отримання слідчими таких відомостей дасть змогу своєчасно визначити напрями розслідування, побудувати версії, ужити заходів, спрямованих на розшук викраденого майна та встановлення винної особи.

Кримінальні правопорушення проти власності вчиняють з метою незаконного заволодіння чужим майном. Водночас у переважній більшості випадків навіть після встановлення та затримання злочинців предмети злочинного посягання, які були викрадені, не повертають потерпілому. Серед основних причин такої негативної ситуації є вкрай незадовільний стан здійснення підрозділами Національної поліції України заходів, спрямованих на протидію обігу майна, одержаного злочинним шляхом.

Предмет злочинного посягання є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинною групою,

його ознаки мають самостійне кримінально-правове значення, впливають на підстави кримінальної відповідальності, кваліфікацію діяння, а також можливості з'ясування механізму спричинення майнової шкоди та вирішення питання щодо встановлення розміру матеріальних збитків.

Дискусії щодо визначення поняття «предмет злочину» тривають упродовж років, автори пропонують різні підходи до встановлення його змісту. Більшість учених визначає предмет злочину як предмети (речі) матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. Інші стверджують, що предметом злочину є те, з приводу чого виникають відносини між людьми. Водночас автори визнають, що предмет суспільних відносин може бути предметом злочину за умови, якщо цінності, з приводу яких складаються відносини: а) зазнають злочинного впливу в процесі посягання, унаслідок чого кому-небудь заподіюється або створюється загроза заподіяння шкоди; б) тому вони знаходяться під кримінально-правовою охороною. Треті визначають предметом злочину ті речі матеріального світу, впливаючи на які, суб'єкт заподіює шкоду об'єкту злочину. Четверті дефініцію предмета злочину розуміють як конкретний матеріальний об'єкт, у якому відображаються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного чи психічного впливу на який заподіюють суспільно небезпечної шкоди у сфері цих відносин. П'ята група схиляється до визначення предмета злочину як предметів (речей) матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [71, с. 267].

У криміналістичній науці також є безліч підходів до визначення предмета злочинного посягання, і, на відміну від предмета злочину, предмет злочинного посягання має виключно матеріальне походження.

На думку В. Ю. Шепітька, предмет злочинного посягання – це речі матеріального світу, впливаючи на які, особа посягає на певні суспільні відносини [123, с. 55]

Знаний учений М. В. Салтевський поняття предмета злочинного посягання визначає як різноманітні фізичні об'єкти, що характеризуються ознаками їх агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями [209, с. 268].

Згідно з визначенням В. С. Кузьмічова та Г. І. Прокопенка, предметом злочинного посягання є найрізноманітніші фізичні тіла, речі та предмети органічного й неорганічного походження, які є матеріальним втіленням суспільних відносин [139, с. 253].

Предметом абсолютної більшості злочинів проти власності закон називає майно – речі матеріального світу з притаманними їм специфічними ознаками фізичного, економічного та юридичного характеру, які мають важливе значення для встановлення особи злочинця та організації розшуку викрадених речей.

Отже, криміналістичний підхід до дослідження предмета крадіжки, на відміну від кримінально-правового, полягає в тому, що його відмітні ознаки відокремлюють його від подібних речей матеріального світу.

Предмет злочинного посягання в структурі криміналістичної характеристики крадіжок відіграє роль джерела фактичної інформації, що має організаційне і тактичне значення для розслідування та розкриття цієї категорії злочинів [258, с. 29].

Із цього приводу А. П. Шеремет зазначає, що характеристика предмета злочинного посягання важлива для встановлення злочинця в певних випадках: а) коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення та можливостей використання; б) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета злочинного посягання; в) якщо вчинено заволодіння предметами з особливими властивостями; г) коли за предметом злочинного посягання можна дійти

висновку про специфічну мету; д) коли до предмета злочинного посягання має доступ обмежене коло осіб [254, с. 343].

З метою визначення специфічних рис предмета злочинного посягання та його місця в структурі криміналістичної характеристики злочину, взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики, а також з метою формування пропозицій щодо проведення заходів, спрямованих на поліпшення ситуації, пов'язаної з поверненням викраденого в потерпілих майна, пропонуємо вивчити матеріали досліджень, проведених у різний період стосовно різних, але найтипівіших злочинів проти власності. Зокрема, типовим предметом злочинного посягання визначають:

– І. В. Пиріг, В. В. Самсонова (2017) – під час дослідження крадіжок, учинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: зелені насадження (саджанці дерев, кущі), квіти – 23 %; сільськогосподарська продукція: фрукти та овочі – 66 %; одяг, побутові речі, гроші, аудіо-, відеотехніка, супутникові антени й приладдя до них – 17 %; засоби для відпочинку: надувні, металеві й пластикові човни та мотори до них, велосипеди, надувні матраци, риболовні снасті тощо – 27 %; харчові продукти та алкогольні напої – 37 %; сільськогосподарський інвентар, інструменти – 48 %; будівельні матеріали – 15 %; вироби з чорного металу – 20 %; вироби з кольорового металу (37 %) [184, с. 13];

– І. В. Сорока (2017) – у межах вивчення крадіжок, учинених неповнолітніми: гроші й коштовності (81 %); мобільні телефони, планшети, фотоапарати та комп'ютерна техніка (79 %); одяг (52 %); харчові продукти та алкогольні вироби (31 %); побутова техніка (телевізори, мікрохвильові печі) (11 %); інструменти, інвентар (9 %); вироби з чорних і кольорових металів (9 %); велосипеди (7 %); частини автомобілів, запчастини до них (4 %); електрообладнання (2 %) [226, с. 51];

– Б. В. Бистрицький (2016) – у зв'язку з опрацюванням актуальних питань стосовно грабежів, учинених неповнолітніми: транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, мопеди, велосипеди) (12,5 %); аудіо-,

відеоапаратура (7,5 %); предмети одягу та взуття (7,5 %); харчові продукти, алкогольні, тютюнові вироби (10,0 %); гроші (27,5 %); коштовності (15 %); мобільні телефони (17,5 %); жіночі сумки (2,5 %) [20, с. 68];

– О. В. Сіренко (2012) – під час вивчення злочинів проти власності, які вчинені неповнолітніми: транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, мопеди, велосипеди) (17,0 %); аудіо-, відеоапаратура (19,0 %); предмети одягу та взуття (17,0 %); харчові продукти, алкогольні, тютюнові вироби (13,0 %), гроші (14,0 %), коштовності (4,0 %), мобільні телефони (10,0 %), жіночі сумки, барсетки (4,0 %) [220, с. 42];

– А. В. Щербакова (2006) – у межах дослідження розбоїв, учинених з метою заволодіння приватним майном громадян: гроші або цінні папери (60 %); мобільні телефони (38 %); годинники, коштовності, прикраси (12 %); транспортні засоби (автомобілі, мопеди, велосипеди) (11 %); теле-, фото-, відеоапаратура, музичні прилади (9 %); одяг, взуття (6 %); вино-горілчані напої або харчові продукти (5 %); інші предмети (2 %) [258, с. 42].

Порівняння такого відсоткового розподілу предметів злочинного посягання в межах вчинення майнових злочинів у різні роки дає підстави для висновку, що характеристики предмета злочинного посягання взаємопов'язані та залежать від способу злочину, вікових властивостей суб'єкта кримінального правопорушення та його потреб, можливостей покращити своє матеріальне становище за допомогою таких предметів, місцем і часом учинення кримінального правопорушення тощо.

За результатами нашого дослідження найтипівішими предметами злочинного посягання під час учинення крадіжок злочинною групою є:

- грошові кошти – 63,1 % (221);
- ювелірні вироби – 45,1 % (158);
- смартфони й мобільні телефони, аксесуари до них – 44,2 % (155);
- ноутбуки, планшети, інша електротехніка – 37,7 % (132);
- малогабаритна побутова електротехніка – 23,7 % (83);
- алкогольні напої – 20,3 % (71);

- предмети інтер'єру – 16,5 % (58);
- одяг – 16% (56);
- вироби з чорного та кольорового металу – 15,4 % (54) (додаток Б).

На нашу думку, у сучасних умовах під час вирішення питання щодо обрання предмета злочинного посягання особа злочинця враховує не лише його матеріальну вартість і можливість отримання легкої наживи шляхом його збуту, а і його форму та габаритні розміри.

Емпіричні дані, отримані в межах дослідження, дають змогу дійти висновку, що відсутність у предмета посягання чітких характеристик та ознак, які засвідчують його приналежність конкретній особі (грошові кошти), а також незначні розміри дають змогу злочинцям безперешкодно залишати місце події непоміченими, а в окремих випадках розраховувати, що навіть у разі затримання довести приналежність викрадених і вилучених у нього речей іншій особі буде неможливо.

Таким чином, характеристика предмета злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики злочинів є вкрай важливим компонентом для побудови логічних зв'язків між ним і рештою елементів криміналістичної моделі крадіжки, таких як предмет посягання – знаряддя вчинення злочину; предмет посягання – особа злочинця; предмет посягання – спосіб злочину; предмет посягання – шляхи його збуту тощо. Відомості про предмет посягання часто є важливим джерелом встановлення інформації про осіб, які вчинили крадіжку, їх кількість, обраний ними спосіб злочину, імовірні шляхи збуту або реалізації.

1.3. Характеристика злочинних груп та їх учасників

Важливим елементом криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, є особа злочинця, оскільки саме особистість є центральною ланкою механізму злочину та фактично генезисом його

виникнення. Зміст поняття «особа злочинця» досліджено в межах кримінального права, кримінології, юридичної психології, кримінального процесу. Однак проблема вивчення зазначеної категорії містить низку нез'ясованих і нерегульованих аспектів, які потребують вирішення, а тому залишається актуальною та продовжує інтегруватися в усі галузі науки, зокрема й у сферу криміналістики.

Особа злочинця – поняття, що виражає сутність індивіда, який вчинив кримінальне правопорушення та є носієм специфічних мотивів, істотних і стійких властивостей, що закономірно сформувалися під впливом негативного соціального середовища [22, с. 98].

Зазначена категорія є об'єктом дослідження не лише в криміналістичній науці, а й в інших науках юридичного циклу, що зумовлює неоднозначний підхід до визначення та вивчення властивостей і ознак, які формують її криміналістичне значення. Тому сформувалося декілька напрямів дослідження окресленої проблематики: кримінально-правовий, кримінологічний, кримінально-процесуальний, судово-психологічний, виправно-трудоий та криміналістичний, однак правове дослідження цієї проблематики потребує єдиного підходу до з'ясування її сутності [258, с. 44].

Зокрема, у кримінальному праві особу злочинця визначають як суб'єкт кримінального правопорушення, тобто фізичну осудну особу, що вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність (ст. 18 КК України) [135].

З позицій кримінології особа злочинця передбачає сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні закону про кримінальну відповідальність, поєднаних з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [153].

Юридична психологія розглядає особу злочинця як соціально-психологічне поняття, що охоплює сукупність типових психологічних і

моральних рис індивіда, які формуються внаслідок учинення злочинів. Тобто здебільшого увагу зосереджують на вивченні системи психологічних властивостей особи (спонукання, установки, переконання, емоційні та вольові особливості тощо) [262].

Відповідно до ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [136].

Водночас жодне із запропонованих визначень не охоплює всіх ознак, які притаманні особі злочинця, з позицій криміналістики, містять криміналістично значущу інформацію, а також є важливими для розслідування кримінального правопорушення.

Загальнотеоретичним проблемам дослідження наукової категорії «особа злочинця» як елементу криміналістичної характеристики злочинів приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як Ю. П. Алєнін, Р. С. Белкін, Л. В. Васильєв, М. Т. Ведерников, П. С. Дагель, М. М. Демідов, А. В. Дулов, В. Ф. Єрмолович, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, А. С. Кривошеев, Г. К. Курашвілі, Н. С. Лейкіна, І. А. Матусевич, С. Ф. Мілюков, К. К. Платонов, О. Р. Ратинов, М. В. Салтевський, С. С. Степичев, В. Ю. Шепітько та інші вчені-криміналісти.

На нашу думку, інформація про особу злочинця має містити відомості, що окреслюють сутність особи, її ознаки та властивості, потреби й мотиви, які сформувалися під впливом негативного соціального середовища, як наслідок – дали змогу слідчому визначити основні напрями розслідування, обрати ефективні тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій. Саме тому дослідження особи злочинця є складною та багатогранною проблемою, яка потребує різностороннього підходу.

Із цього приводу М. В. Салтевський стверджує, що криміналістична характеристика особи злочинця повинна давати опис людини як соціально-біологічної системи, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розслідування злочинів. До таких властивостей людини належать фізичні, біологічні й соціальні [210, с. 422].

Досліджуючи проблематику особи злочинця, В. С. Кузьмічов зазначив, що криміналістичний аспект вивчення особи обвинуваченого передбачає збирання та аналіз інформації про неї з метою визначення напрямів розслідування у справі, вибору відповідних прийомів і засобів впливу на особу [140, с. 48].

Натомість К. К. Платонов пропонує характеризувати особу за чотирма основними критеріями, кожний з яких об'єднує певний комплекс психологічних явищ – властивостей особи. Перший критерій – це виключно соціально обумовлені особистісні риси, які поєднані поняттям спрямованості особи (соціальні потреби, стосунки, морально-етичні риси, вищі почуття). У цьому випадку спрямованість виявляється в різних формах: інтересах, схильностях, ідеалах, мікровпливах, бажаннях, переконаннях, які виражають мотиваційну сторону особи. Другий критерій поєднує елементи підготовленості (досвіду) особи: знання, навички, уміння, звички. Третій – обумовлений рисами, що відтворюють індивідуальні особливості психічних процесів (форм відображення): відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, емоції, почуття, воля. Четвертий критерій становить сукупність типологічних властивостей нервової системи (темперамент), а також статевих і вікових особливостей [179, с. 68].

Характеризуючи особу злочинця із соціально-психологічного боку, В. В. Топольник акцентує на таких притаманних їй рисах, як: порівняна легкість у заволодінні чужим майном шляхом таємного привласнення чи інших дій, що мають неявний, прихований характер; можливість отримання істотної вигоди без значних ресурсних і часових витрат; необов'язковість

залучення сторонніх осіб до вчинення злочину; можливість учинення злочину без спеціальної підготовки; відсутність або мінімальний контакт з особою, якій належить річ, якою протиправно заволодіває крадій; надзвичайно низька вірогідність необхідності завдання жертві тілесних або інших ушкоджень.

Розглядав характеристику особи злочинця, який вчинює квартирні крадіжки, В. Б. Стукатулін. Учений зазначив, що до факторів, які пов'язують особу з кримінальною діяльністю та надають можливість встановити особу злочинця, можна віднести закономірні зв'язки особи злочинця з учиненням злочинном. Поєднання цих понять дає змогу говорити про особу злочинця як про людину, що перебуває в певних стосунках з навколишніми людьми, які виявляються в закономірних зв'язках із вчиненням злочинном. Такі зв'язки виявляються в способах підготовки, учинення та приховування злочину, залишають на об'єктах навколишнього середовища індивідуальні сліди, які дають підстави для висновку про вчинення певного злочину конкретною особою. За виявленими слідами можна схарактеризувати не лише фізичні властивості та «професійні» навички злочинця, а й встановлювати соціальні, психологічні, вольові риси особистості, пов'язані з досягненням злочинного результату, тощо. Окреслені особливості мають важливе значення для розшуку й оптимізації процесу розслідування, тому їх доцільно включати до криміналістичної характеристики злочину [229, с. 46].

На думку Ю. І. Азарова, структура особистості обвинуваченого може бути представлена у вигляді системи, до якої як самостійні елементи мають належати підструктури, що висвітлюють: 1) ступінь суспільної небезпечності особи; 2) індивідуально обумовлені ознаки особистості обвинуваченого; 3) соціально обумовлені ознаки особи; 4) біолого-психологічні риси особи; 5) дані про ставлення обвинуваченого до вчиненої ним злочинної дії та його поведінка під час розслідування [2, с. 15–16].

Водночас переважна більшість учених одностайно виокремлюють декілька груп ознак, які характеризують особу в різних сферах її суспільного

життя та за різними критеріями. Наприклад, М. Г. Коршик і С. С. Степичев вважають, що особі злочинця притаманні такі ознаки: демографічні дані (прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце постійного проживання, національність, рідна мова); дані, що характеризують суспільне становище підозрюваного (освіта, відношення до військового обов'язку, професія, рід занять, місце роботи, посада, трудовий стаж, ставлення до суспільно корисної праці, участь у громадському житті, наявність військових та інших спеціальних і почесних звань, а також орденів і медалей); відомості про умови життя підозрюваного (сімейний стан, матеріальні й житлові умови); відомості про стан здоров'я підозрюваного (наявність у нього хронічного, зокрема психічного або нервового, захворювання, місце лікування тощо); характер і темперамент [102, с. 16].

Переоцінити важливість отримання під час кримінального провадження якомога повнішої інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, просто неможливо. Від того, наскільки швидко та повно слідчий зможе окреслити «портрет» злочинця, безпосередньо залежить результат розслідування загалом. Сприяти у виконанні цього завдання можливо з позицій забезпечення методичного підґрунтя шляхом узагальнення відомостей про найтипівіші ознаки осіб, які вчиняють злочини, конкретизації такої інформації щодо певних категорій кримінальних правопорушень і впровадження цих рекомендацій у практичну діяльність.

Окреслені ознаки справді є важливими чинниками, володіючи інформацією щодо яких, слідчий має змогу ефективно організувати та спланувати процес розслідування, встановити необхідне коло обставин, спрогнозувати й отримати результат, який полягатиме, зокрема, і у встановленні всіх винних у вчиненні кримінального правопорушення осіб та притягненні їх до відповідальності [49, с. 110].

Реконструюючи словотворення терміна «інформація» та мотиви його виникнення, тобто з'єднавши відому морфему «ін» (in / в) і слова «форма»

або «формація» (formacio / зовнішній вигляд), з'ясуємо, що таке об'єднання буквально означатиме: «всередину зовнішнього вигляду», «всередину матеріального або формального». Отже, інформація фактично є нематеріальною «копією» внутрішніх і зовнішніх властивостей явища, процесу чи суб'єкта, яка має об'єктивний характер [49, с. 108]. Усі елементи криміналістичної характеристики є кореляційно залежними та характеризуються їх сумісною варіацією (коваріацію), що відображається в певних наслідках, як результат – зміна значення одного елемента призводить до зміни значення другого. Тобто володіння інформацією щодо окремих «перемінних значень» характеристики особи злочинця-крадія надасть можливість спрогнозувати інші «невідомі значення» стосовно інформації про решту елементів криміналістичної характеристики, а також перевірити відповідність їх логічної залежності.

Перш ніж окреслити характеристики злочинної групи, схильної до вчинення крадіжок, необхідно дослідити та визначити основні риси кожного конкретного індивіда, учасника такого угруповання. На нашу думку, категорія «особа злочинця» як окремий елемент криміналістичної характеристики злочину повинна містити такі складові:

1. *Біофізіологічні ознаки* (стать, особливі прикмети, зріст, статура та інші фізичні дані). Такі характеристики пов'язані переважно з обранням «сфери» кримінальної діяльності, способу вчинення злочину, предмета злочинного посягання. Наприклад: чоловікам більше притаманне вчинення крадіжок, грабежів, пограбувань, а от жінки частіше вчиняють шахрайства та пошкодження чужого майна; молоді особи обирають переважно примітивніші знаряддя та способи вчинення злочину, порівняно з особами старшого віку. Зріст, вага й інші фізичні характеристики особи впливають на формування певного виду слідів, форма й ознаки яких будуть відображатися на місці вчинення злочину. Знання особливих прикмет особи допомагає пришвидшити процес її ідентифікації тощо.

2. *Демографічні ознаки* (прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце постійного проживання, національність, рідна мова). Охоплюють коло відомостей, властивих кожній особі. Такі відомості набувають криміналістичного значення лише в розрізі статистичної звітності стосовно правопорушників. Також без такої інформації неможливо здійснити повну характеристику особи.

3. *Соціальні ознаки* (освіта, сімейний стан, матеріальні й житлові умови, професія, рід занять, місце роботи, посада, трудовий стаж, ставлення до суспільно корисної праці, участь у громадському житті, наявність заохочувальних відзнак). Такі ознаки становлять певну динамічну позицію особи в соціальній структурі суспільства – соціальний статус. Соціальний статус обумовлений змістом (сукупністю прав та обов'язків носія статусу) і рангом (місце певного індивіда в соціальній ієрархії /високий, середній, низький/). Деякі соціальні ознаки можуть бути природженими й набутими. Наприклад: відсутність освіти не дозволяє особі отримати матеріальні доходи, які відповідали б її запитам, тому остання приймає рішення щодо збагачення в незаконний спосіб. Інший приклад: коли професія та рід занять особи надав їй можливості отримати фахові навички, за допомогою яких остання проникла до приватного приміщення та вчинила викрадення чужого майна.

4. *Ознаки соціальної ролі /особистісно-рольові властивості/*, тобто модель поведінки особи, яка об'єктивно залежить від соціальної позиції особистості в певній системі (залежно від кількості учасників злочину: одноособово, групою, організованою злочинною групою; залежно від злочинної ієрархії: організатор, виконавець, підбурювач, пособник; залежно від способу злочину: кишеньковий крадіг, квартирний крадіг та ін.).

5. *Ознаки ступеня суспільної небезпечності особи* (злочинний досвід, наявність судимостей, сфера кримінальної діяльності).

6. *Морально-психологічні ознаки* (світогляд, духовність, погляди, переконання, установки й ціннісні орієнтири) і психологічна характеристика особи злочинця (особливості її інтелектуальних, емоційних, вольових рис), відомості про ставлення особи злочинця до вчиненої ним злочинної дії та його поведінка під час розслідування) [121].

7. *Юридичні ознаки* (тобто правовий статус особи та права, свободи, обов'язки й законні інтереси особи, а також гарантії правового статусу).

Вважаємо, що запропоновані категорії мають суттєве значення як для процесу розслідування загалом, так і для організації та проведення окремих (слідчих) розшукових дій, оскільки слідчий має забезпечити принцип повноти збирання і дослідження інформації, зокрема стосовно особи, яка вчинила злочин. Тому інформація такого змісту може мати не лише суто доказове значення, а орієнтувальне для слідчого, завдяки якій йому вдасться реалізувати системний підхід до побудови та перевірки версій, алібі, а також планування, підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 185 КК України, злочинною групою дає змогу встановити, що зазначену категорію злочинів здебільшого вчиняють чоловіки (77,4 %), зрідка – жінки (22,6 %). Водночас необхідно зазначити, що жіноча злочинність у контексті аналізованого різновиду кримінальних правопорушень становить майже чверть від загальної кількості вивчених справ (додаток Б).

Стосовно демографічних ознак під час дослідження ми встановили, що 50,6 % становлять особи віком від 26 до 40 років; вікова категорія 19–25 років становить 27,4 % від загальної кількості; близько 11,4 % становлять особи віком 16–18 років, 9,7 % – злочинці віком від 41 до 59 років. Найнижчий відсотковий показник у крадіїв, яким понад 60 років – 0,9 % (додаток Б). Обґрунтувати такий віковий розподіл можливо передусім з позицій набутого злочинцем досвіду під час певної соціальної взаємодії останнього та суспільства. Наявність такого досвіду дає змогу планувати дії,

спрямовані на незаконне збагачення, і досягати злочинної мети. Крім того, саме в зазначеній віковій категорії осіб сформовано чітке уявлення щодо власних матеріальних потреб, які не завжди можливо отримати під час соціальної взаємодії в правовому колі, що своєю чергою призводить до формування правопорушником злочинної мети на заволодіння такими цінностями в незаконний спосіб.

Переважна більшість злочинців мешкають у місті 46,9 % (164 особи), у сільській місцевості – лише 18 % (63 особи), близько 35,1 % (123 особи) – не мають постійного місця проживання. 43,4 % (152 особи) офіційно одружені, 56,6 % (198 осіб) – не перебувають у шлюбі (додаток Б).

Також встановлено, що 82 % правопорушників (287 осіб) не навчаються та не працюють; лише 13,7 % (48 осіб) мають постійну роботу, 4,3 % (15 осіб) – навчаються в навчальних закладах різних ступенів акредитації (додаток Б). Тобто дефіцит цілеспрямованої діяльності, орієнтованої на створення матеріальних благ, необхідних для задоволення потреб, обмежує можливості їх отримання. Водночас потреби в таких матеріальних благах об'єктивно існують і формують вимогу щодо їх задоволення. Відсутність законних джерел надходження доходів спричиняє девіантну поведінку, наслідком якої є виникнення в особи умислу на заволодіння чужим майном у незаконний спосіб. Важливим аспектом характеристики є відсутність у злочинців-крадіїв мотивації, яка спонукала б їх організовуватися для виконання певних обов'язків під час взаємодії із суспільством з метою задоволення власних потреб.

Відсутність у поведінці осіб-крадіїв соціальної мотивації засвідчена в нашому дослідженні також показниками, які визначають морально-психологічні ознаки й відображаються в загальному характері їхньої поведінки та психофізіологічних залежностях. Зокрема, до загальної моральної деформації схильні 48,3 % (169 осіб), 41,1 % (144 особи) – мають

стійку антисоціальну позицію, лише 10,6 % (37 осіб) від загальної кількості суб'єктів характеризуються позитивно. Водночас до асоціальної поведінки додаються негативні психофізіологічні залежності: схильність до вживання алкоголю 67,2 % (235 осіб), вживання наркотичних засобів (психотропних речовин) 19,4 % (68 осіб); алкоголізм виявлений у 13,4 % (47 осіб) (додаток Б).

У більшості випадків схильність особи до антисуспільної позиції, як наслідок – протиправної діяльності, формується в дитинстві, оскільки мотивація злочинної поведінки неповнолітнього, яка виражає соціальну сутність спрямованості особистості, має певну специфіку. Своєрідність виявляється в незавершеності процесів формування особистості, унаслідок цього внутрішні потреби й інтереси неповнолітнього разом з генетично успадкованими факторами деформуються під впливом соціальних мотивів. Фізична та психічна незрілість неповнолітнього, обмеженість життєвого досвіду призводять до викривленого сприйняття фактів, що своєю чергою безпосередньо позначається на загальній спрямованості особистості. Не маючи належного виховання, неповнолітні виявляються невідповідними до життєвих ситуацій, легко потрапляють під вплив вуличних угруповань асоціальної спрямованості, починають уживати алкоголь, наркотики, втягуються в аморальну діяльність аж до злочинної. Унаслідок цього в дітей виникають негативні й антигромадські звички та інтереси, формуються антисуспільна поведінка, педагогічна занедбаність [169, с. 9]

До основних вікових особливостей неповнолітніх, які впливають на вчинення ними злочинів, належать: незавершеність фізичного й морального розвитку (емоційність поведінки); специфіка сприйняття, запам'ятовування та відтворення (фантазування, підвищена навіюваність); недостатній життєвий досвід (неповнота оцінок, легковажність у прийнятті рішень,

відсутність самокритики), як наслідок – неадекватна оцінка конкретної ситуації, що нерідко призводить до вибору антисоціального способу поведінки (уживання спиртних напоїв, наркотичних засобів; залучення до азартних ігор); схильність до наслідування; намагання самоствердитися в навколишньому середовищі, засвідчити самостійність, дорослість (звідси страх видатися боягузом); неправильне розуміння почуття дружби (взяти провину на себе, не викрити товаришів тощо); переоцінювання власних сил і можливостей; схильність до копіювання дій дорослих, вияв інфантильних мотивів (українська низька успішність у школі); вплив навколишнього середовища на мотивацію їхніх дій (відсутність контролю за поведінкою з боку дорослих) [169, с. 9].

За результатами вивчення кримінальних проваджень встановлено, що 82 % (287 осіб) притягували до кримінальної відповідальності за вчинення інших кримінальних правопорушень, зокрема майнового характеру, 18 % (63 особи) – вчинили злочин уперше (додаток Б).

На підставі викладеного, ураховуючи основні типові риси злочинця-крадія, продовжимо дослідження характеристик, притаманних злочинній групі, схильній до вчинення крадіжок.

Стаття 28 КК України визначає форми співучасті під час учинення кримінальних правопорушень групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

Відповідно до зазначеної норми, кримінальне правопорушення визнають таким, що вчинене групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою, за попередньою змовою групою осіб – якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Кримінальне правопорушення вважають вчинене організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення

цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Кримінальне правопорушення визнають вчиненим злочинною організацією, якщо його вчинило стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як злочинної організації, так й інших кримінально протиправних груп [135].

Із запропонованого законодавцем визначення різних форм співучасті можна виокремити основні риси, які характеризують такі об'єднання: участь у готуванні або вчиненні злочину декількох осіб; наявність попередньої змови; спрямованість на вчинення кількох злочинів; наявність єдиного, відомого всім учасникам групи плану злочинної діяльності з розподілом функцій учасників групи.

Водночас запропоновані форми співучасті впливають на правильність кваліфікації дій злочинців, їх можна розглядати як окрему класифікаційну ознаку щодо визначення та розподілу таких об'єднань на певні категорії, проте вони не відображають зміст криміналістично значущих ознак, притаманних таким об'єднанням, у повному обсязі.

На думку автора, *злочинна група – це антигромадське добровільне об'єднання двох або більше осіб, які за попередньою змовою або без неї, із розподіленням ролей та функцій або у співвиконанні, дотримуючись ієрархії або рівноправно, керуючись єдиним умислом, зорганізувалися для спільної, одноразової або тривалої протиправної діяльності, спрямованої на таємне викрадення чужого майна.*

На підставі запропонованого визначення можна здійснити класифікацію злочинних груп за різними критеріями:

1. За кількістю учасників:
 - малі (до 3 осіб);
 - численні (понад 4 особи).
2. За кримінально-правовою кваліфікацією:
 - група осіб;
 - група осіб, об'єднана попередньою змовою;
 - організована група;
 - злочинна організація.
3. За дією в часі:
 - об'єднані для одноразової дії;
 - об'єднані для довготривалої злочинної діяльності.
4. За способом об'єднання:
 - випадкові групи, об'єднані ситуативно здебільшого для вчинення одноразової дії;
 - професійні групи, діяльність яких обумовлена підбором учасників з урахуванням відповідних професійних навичок.
5. За сферою злочинної діяльності:
 - групи кишенькових крадіїв;
 - групи квартирних крадіїв;
 - групи крадіїв з автомобілів;
 - групи автомобільних крадіїв;
 - групи крадіїв на залізничному транспорті.
6. За наявністю попередньої змови:
 - групи, які діяли без попередньої змови;
 - групи, які діяли за попередньою змовою;
 - групи, які діяли за попередньою змовою та мали чіткий розподіл ролей і функцій.
7. За дією в просторі:
 - групи, які діють у межах однієї адміністративної одиниці;

– групи «гастролерів», які діють у межах декількох або різних адміністративних одиниць.

8. За етнічною ознакою:

- групи громадян Грузії;
- групи громадян Вірменії;
- групи громадян Молдови;
- групи осіб ромської приналежності;
- групи громадян України;
- змішані групи (об'єднують у своєму складі представників різних держав).

9. За належністю права власності:

- групи крадіїв приватного майна;
- групи крадіїв колективного майна.

На підставі емпіричних даних встановлено, що злочинні групи, які вчиняють крадіжки, переважно сформовані з трьох осіб – 63,4 % (222 особи), значно менший відсоток – 33,1 % (116 осіб) – виявлено в складі злочинних груп, які налічували двох правопорушників, і 3,5 % (12 осіб) становлять групи, які налічували чотири й більше особи, об'єднані з метою заволодіння чужим майном. У 58,3 % випадків діяльність таких груп вирізнялася чітким розподілом ролей між співвиконавцями, у 41,7 % груп такого розподілу не було (додаток Б).

Вивчення кримінальних проваджень засвідчило, що в переважній більшості випадків за дією в часі злочинні групи утворювалися для довготривалої злочинної діяльності – 87 %, значно менший показник – 13 % – обумовлює утворення злочинних груп для вчинення одного злочину (додаток Б).

Досліджуючи створення злочинних груп, ми встановили, що їхня діяльність здебільшого обумовлена професійною складовою та ретельним підбором учасників відповідно до професійних навичок – 65 %, а 35 % становлять випадкові групи, учасники яких об'єдналися ситуативно для

вчинення одноразової дії. Водночас діяльність таких груп переважно не обумовлена межами однієї адміністративної одиниці (групи «гастролерів») і поширюється на декілька вулиць, районів, міст тощо – 67 %, а 33 % – учиняють злочини на чітко окресленій території (додаток Б).

Також вдалося визначити ознаки, які формують типовий портрет групи злочинців-крадіїв. Зокрема, групи злочинців, які вчиняють крадіжки, налічують осіб переважно чоловічої статі (77,4 %), формуються з числа суб'єктів, раніше засуджених за вчинення кримінальних правопорушень або яких притягували до кримінальної відповідальності (82 %), переважно налічують не менше ніж три особи (63,4 %), у 58,3 % випадків їхня діяльність вирізняється чітким попереднім розподілом ролей. Середній вік крадіїв – 26–40 років (50,6 %). Це особи, які переважно мешкають у містах 46,9 %, офіційно не одружені (56,6 %), не навчаються та не працюють (82 %), схильні до загальної антисуспільної деформації в поведінці (56,6 %) та вживання алкоголю (67,2 %) (додаток Б).

Безперечно, ми поділяємо думку І. В. Кошелевої, згідно з якою за відсутності в слідчого відомостей, що характеризують особу підозрюваного, ускладнюється процес пізнання механізму вчинення злочину, обмежуються його тактичні можливості, нівелюється можливий виховний вплив на підозрюваного [104, с. 99]. Тож у межах дослідження ми намагалися оптимізувати підхід до визначення таких характеристик, а також ознак, притаманних безпосередньо крадію.

Зокрема, ми здійснили спробу вдосконалити підхід до визначення ознак і властивостей, які притаманні злочинцю-крадію, та частково розширити зміст такої категорії криміналістичної характеристики, як «особа злочинця». Отже, пропонуємо під час вивчення особи злочинця або групи осіб, які вчиняють крадіжки, обов'язково враховувати такі інформаційні категорії:

1. *Біофізіологічні ознаки* (стать, особливі прикмети, зріст, статура та інші фізичні дані).

2. *Демографічні ознаки* (прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце постійного проживання, національність, рідна мова).

3. *Соціальні ознаки* (освіта, сімейний стан, матеріальні й житлові умови, професія, рід занять, місце роботи, посада, трудовий стаж, ставлення до суспільно корисної праці, участь у громадському житті, наявність заохочувальних відзнак).

4. *Ознаки соціальної ролі /особистісно-рольові властивості/* (залежно від кількості учасників злочину: одноособово, групою, організованою злочинною групою; залежно від злочинної ієрархії: організатор, виконавець, підбурювач, пособник; залежно від способу злочину: кишеньковий крадіг, квартирний крадіг та ін.).

5. *Ознаки ступеня суспільної небезпечності особи* (злочинний досвід, наявність судимостей, сфера кримінальної діяльності).

6. *Морально-психологічні ознаки* (світогляд, духовність, погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтири) і психологічна характеристика особи злочинця (особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових рис), відомості про ставлення особи злочинця до вчиненої ним злочинної дії та його поведінка під час розслідування) [121].

7. *Юридичні ознаки* (тобто правовий статус особи та права, свободи, обов'язки й законні інтереси особи, а також гарантії правового статусу).

Водночас, на нашу думку, у процесі розслідування слідчий має забезпечити принцип повноти збирання та дослідження інформації, зокрема й стосовно особи, яка вчинила злочин. Слід зазначити, що така інформація може мати не лише суто доказове значення, а й мати орієнтувальний для слідчого характер, щоб реалізувати системний підхід до побудови та перевірки версій, алібі, а також планування, підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Тому вважаємо за доцільне доповнити запропонований перелік компонентів стосовно ознак особи злочинця (злочинців) у контексті вчинення крадіжок такими інформаційними елементами:

– фізичні якості злочинця – сукупність біологічних і психічних властивостей особи, які характеризують її фізичну готовність здійснювати активні рухові дії /швидкість, спритність, сила, гнучкість, витривалість/ (запропонована характеристика є важливим критерієм для визначення обставин, які свідчитимуть про вчинення крадіжки групою осіб);

– психічні процеси – складні утворення, які вирізняються специфічним змістом (пізнавальним, емоційним, вольовим), у них беруть участь різні психофізіологічні функції та різні аспекти свідомості (зазначений елемент надасть можливість слідчому ще на початковому етапі розслідування, під час проведення огляду місця події, висунути версію про вчинення одними й тими самими особами серії крадіжок);

– темперамент – вроджена стійка властивість людської психіки, яка є структурною одиницею психодинамічної організації психічної діяльності та визначає реакцію людини на інших людей/події, що оточують/відбуваються (дасть змогу слідчому забезпечити під час безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій сприятливі та безконфліктні ситуації);

– характер – динамічна, упорядкована сукупність стійких, індивідуально психологічних особливостей, які формуються в процесі життєдіяльності людини й виявляються в її діяльності та суспільній поведінці: у ставленні до колективу, інших людей, праці, навколишньої дійсності та самої себе [134] (наявність такої інформації буде мати вирішальне значення для слідчого під час обрання найоптимальніших тактичних прийомів);

– здібності – індивідуально-психологічні стійкі властивості особистості, які є визначальною умовою успішності становлення та функціонування її як суб'єкта певного виду діяльності (здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, що є в людини, проте вони забезпечують їх швидке формування, фіксацію та ефективне практичне використання) [230];

– мотивація – спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного спрямування, який керує поведінкою людини та визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини задовольняти власні потреби (використання таких відомостей сприятиме встановленню психологічного контакту);

– потреби – стан людини, соціальної групи чи суспільства загалом, що відображає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності та є рушійною силою їхньої активності;

– інтереси – прагнення особи повніше задовольняти власні потреби й бажання, що прямо не формалізовано в конкретному суб'єктивному праві, проте не суперечить праву.

Видається, що такі специфічні ознаки, які характеризують в інформаційному колі злочинця-кравця або групу кравців, нададуть можливість слідчому не лише побудувати криміналістичні версії стосовно кола/кількості осіб, які вчиняли крадіжку, ролі кожного під час учинення кримінального правопорушення, а й ідентифікувати злочинця за слідами, виявленими на місці події, визначити спосіб кримінального правопорушення, перевірити можливі факти інсценування.

1.4. Спосіб злочину та засоби і знаряддя вчинення злочину

Спосіб – це певна дія або послідовність дій, які виконують за допомогою використання конкретних прийомів або їх системи, іноді із застосуванням конкретних засобів, з метою досягнення конкретної визначеної завчасно мети. Досліджуючи спосіб злочину, можна дійти висновку, що ця категорія становить багатоаспектне явище, вивчення якого здійснює переважна більшість наук не лише суспільних, а й точних наук.

Формально в кримінальному праві спосіб злочину визначено в ст. 11 КК України й, відповідно до формулювання, означає суспільно небезпечне

винне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [135]. Саме кримінально-правова інтерпретація способу злочину є основоположним напрямом для інших наук. Слід зауважити, що наукове розроблення важливих аспектів, які стосувалися способу кримінального правопорушення в кримінально-правовій площині, здійснювали Л. Л. Кругліков, В. Н. Кудрявцев, М. І. Панов, Н. П. Пономарьов, Є. С. Сухарев, І. С. Тишкевич та ін. З огляду на те, що процес дослідження був обумовлений кримінально-правовою сферою, зазначені вчені одностайно схиляються до думки, що спосіб злочину є елементом об'єктивної сторони кримінального правопорушення [73, с. 154].

Кримінальне процесуальне значення способу вчинення злочину полягає в тому, що його визнають обставиною, яка підлягає доказуванню (ст. 91 КПК України). Крім того, правове значення способу вчинення злочину є важливим для реального забезпечення права обвинуваченого на захист, оскільки особа, яка притягнута до кримінальної відповідальності, може ефективно захищатися від пред'явлених обвинувачень тільки в тому випадку, коли їй відомо, які за формою вчинки поставлені їй за вину [13, с. 18].

Раніше ми вже зазначали, що формування криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинними групами, передбачає насамперед визначення сутності та змісту основних її компонентів, оскільки такі елементи допомагають встановити механізм злочину, характер слідів, що утворилися, умов вчинення кримінального діяння та характеристики особи злочинця. Важливе місце в системі криміналістичної характеристики посідає спосіб учинення злочину як елемент, що містить закономірні зв'язки слідів з ознаками складу злочину. Спосіб учинення злочин хоча й не цілком, проте найбільше відображає форму зовнішнього вияву діяння та індивідуальні особливості, що притаманні лише йому [20, с. 34].

З позицій криміналістики, способом злочину є сукупність дій особи злочинця, яка полягає в підготовці та досягненні злочинного результату, а також приховуванні негативних наслідків кримінального правопорушення.

Таку думку обстоює більшість учених-криміналістів, серед яких Ю. В. Баулін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, В. І. Галаган, С. М. Зав'ялов, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, В. О. Коновалова, В. В. Пясковський, В. В. Тіщенко, В. В. Чурпіта, В. Ю. Шепітько та ін.

Необхідно враховувати, що в злочині відображаються різні чинники життєдіяльності суспільства – соціальні, економічні, політичні, психологічні. Кожен злочин учиняє конкретна людина як особистість з притаманними їй індивідуальними особливостями. Учинення злочину спричинене вагомими для особи причинами – зовнішніми й внутрішніми. На вчинення злочину впливають не одна ізольована безпосередня причина, а комплекс причин й умов, що діє за цієї ситуації або існував у різні часи та за різних обставин [80, с. 17].

Спосіб учинення злочину фактично висвітлює інформацію про стан правопорушника на різних етапах, надає відомості про фізичні, психічні або розумові вади останнього, дає змогу скласти психологічний портрет злочинця, визначити його вік, а надалі може слугувати основою для висунення слідчих (розшукових) дій. Нині криміналістичне вчення про спосіб учинення злочину є головною засадою для формування нової криміналістичної категорії, що має назву «криміналістичний профайлінг». Він становить сукупність психологічних методів оцінювання та прогнозування поведінки людини в певних ситуаціях, на підставі найінформативніших ознак. Саме такі інформативні ознаки під час розслідування обумовлені обраним злочинцем способом дій та наслідками, які вони спричинили.

Спосіб учинення злочину В. Ю. Шепітько розглядає як спосіб дій злочинця, що виражається в певній системі операцій та прийомів. Його структура охоплює: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування) [125, с. 328]. Водночас учений зазначає, що спосіб злочинної діяльності не завжди охоплює повну послідовність його стадій.

У своїх дослідженнях М. П. Яблоков способом вчинення злочину в контексті криміналістики вважає об'єктивно та суб'єктивно зумовлену систему поведінки суб'єкта до, у момент і після вчинення злочину, що залишає різного роду характерні сліди зовні, які дають змогу за допомогою криміналістичних прийомів і засобів сформувати уявлення про суть того, що відбулося, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [109, 16].

Водночас О. Н. Колесніченко вважає, що спосіб учинення злочину – це спосіб дій злочинця, що полягає в певній послідовності, поєднанні окремих рухів, прийомів, що застосовує суб'єкт. На його думку, необхідно розрізняти «спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення, а також приховування злочину» [92, с. 81].

Натомість М. І. Панов зауважує, що спосіб вчинення злочину свідчить насамперед про відповідні об'єктивно-предметні умови, у яких здійснювалася злочинна дія. Такі умови, до яких можуть належати об'єкт, предмет злочину, а також місце, час, обстановка і засоби вчинення злочину, суттєво позначаються на способі, є його детермінантами, тобто визначають відповідний спосіб дій, метод, послідовність рухів і прийомів, що застосовує особа під час вчинення злочину [178, с. 46].

Загалом способу вчинення злочину притаманні такі властивості, як порівняна стійкість і повторюваність. На формування способу злочину впливають різні фактори, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать умови навколишнього середовища, обстановки, за яких вчиняють злочин: властивості предмета посягання, умови його зберігання, охорони, місця його розташування (територіальні, кліматичні умови) й умови підготовки, учинення та приховування злочину (час доби, погода) тощо. Внутрішні, або суб'єктивні, чинники визначають спосіб вчинення злочину. Це особистісні якості правопорушника (стать, вік, вольові й емоційні властивості злочинця).

Способом дій злочинця в криміналістиці вважають послідовну систему індивідуальних дій, тобто вчинків особи, яка охоплює стадії підготування, безпосереднього вчинення, приховування, відповідно до ситуації, в умовах якої відтворюється. Такі злочинні дії відбуваються в часі та просторі, а також здебільшого з використанням різних знарядь і засобів та є взаємообумовленими. Тобто криміналістичне значення способу вчинення злочину визначається специфікою виникнення доказів у процесі відображення події кримінального правопорушення в зовнішньому середовищі [19]. Взаємообумовленість дій та їх відображень у навколишньому середовищі має вирішальне значення саме в правозастосовній практиці, оскільки є передумовою виникнення кореляційних зв'язків способу злочину з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Отже, спосіб учинення злочину – це не просто сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на підготовку, учинення та приховування злочину. У криміналістиці спосіб учинення злочину використовують для пошуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для з'ясування закономірностей механізму слідоутворення, що в одних випадках дає змогу доказати спосіб, а в інших, з огляду на закономірності механізму слідоутворення, – виявити інші сліди [143, с. 172].

Стаття 185 КК України надає визначення крадіжки як таємного викрадення чужого майна, яке може бути вчинено повторно, за попередньою змовою групою осіб, з проникненням до приміщення [135]. Тобто фактично законодавець у диспозиції статті закладає як основну ознаку зазначеного кримінального правопорушення спосіб дій особи.

Основними рисами, які впливатимуть не тільки на можливість визначення в діях особи злочинця складу злочину, а й на кваліфікацію його дій, є ознаки способу злочину (таємність діяння, учинення злочину в складі групи за попередньою змовою, проникнення в приміщення). Ураховуючи

викладене, можна дійти висновку, що ознаки, пов'язані зі способом дій злочинця, мають вирішальне значення в процесі відмежування зазначеного складу кримінального правопорушення від інших суспільно небезпечних діянь.

Безперечно, крадіжку як різновид злочинної діяльності не можна вважати інноваційним виявом злочинного світу, проте актуальність її дослідження зумовлена постійним оновленням арсеналу способів, за допомогою яких злочинці досягають своєї мети. Питання, пов'язані з протидією корисливо-насильницькій діяльності, тримають «стабільну першість». Кількість виявлених фактів викрадення чужого майна невпинно збільшується, що зумовлює нагальну потребу в розробленні досконаліших засобів і методів для боротьби з такими виявами.

На підставі викладеного можемо дійти висновку, що спосіб злочину як елемент криміналістичної характеристики не тільки має значення для встановлення криміналістично значущих ознак і використання відомостей про них у процесі організації та проведення розслідування, а також для розроблення криміналістичних методів і засобів, спрямованих на розкриття, розслідування та профілактику таких кримінальних правопорушень.

Спосіб учинення злочину й інформація про нього є основою для: відмежування окремих складів кримінальних правопорушень і розроблення видових криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень; визначення взаємозв'язку між окремими структурними елементами криміналістичної характеристики злочинів (спосіб – особа злочинця, спосіб – слідова картина злочину, спосіб – предмети злочинного посягання, спосіб – особа потерпілого); побудови слідчих версій; організації та планування розслідування; розроблення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій; упровадження криміналістичних профілактичних заходів.

Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, упродовж 2018 року вчинено 238 416 крадіжок, за якими розпочато кримінальні провадження, що становить майже 54 % від загальної кількості

виявлених й облікованих кримінальних правопорушень, з яких 4926 злочинів вчинено групою осіб за попередньою змовою. 2019 року такий показник становив 197 463 злочини, або 49 %, і 3175 – у складі злочинної групи. Тільки за перший квартал 2020 року зареєстровано 51 923 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 185 КК України. Така ситуація спричиняє занепокоєння та засвідчує недостатню ефективність засобів і методів, які використовують у боротьбі з цим видом злочинів.

Традиційно ми визначаємо зміст диспозиції ст. 185 КК України в контексті класичних виявів способу зазначеного кримінального правопорушення. Зокрема, у процесі дослідження ми встановили, що дії злочинців під час учинення таємного викрадення чужого майна не зводяться лише до найпоширеніших ознак, які закріплені законодавцем і притаманні більшості кримінальних правопорушень.

Пропонуємо класифікувати способи вчинення крадіжки за окремими критеріями:

1. Залежно від можливості безперешкодного доступу до майна (з проникненням у будь-яке приміщення та без проникнення в приміщення (шляхом вільного доступу)

2. Залежно від залучених засобів/знарядь для реалізації способу (із застосуванням заздалегідь підготовлених засобів і знарядь; без застосування додаткових засобів та знарядь; із застосуванням наявних у відповідній ситуації засобів і знарядь)

3. Залежно від кількості реалізованих стадій (повноструктурний спосіб (підготовка, учинення, приховування); одностадійний; двостадійний)

4. Залежно від використовуваних прийомів (з попередньою підготовкою; без попередньої підготовки)

5. Залежно від кількості учасників (учинені одноосібно, групою осіб, злочинною групою осіб, організованою злочинною групою осіб)

6. Залежно від дії в часі (прості способи та складні способи)

7. *Залежно від дії в просторі* (способи, реалізація яких можлива на конкретно визначеному об'єкті; способи, реалізація яких спрямована на групу об'єктів зі схожими ознаками)

8. *Залежно від «професійних» навичок злочинця* («ширмачі», «хламидники», «гастролери», «форточники», «квартирники», «медвежатники», «домушники», «барсеточники», «шнифери» та ін)

9. *Залежно від об'єкта злочинного посягання* (способи вчинення квартирних крадіжок, способи вчинення «кишенькових» крадіжок, способи вчинення крадіжок у громадських місцях, способи крадіжок зі складських приміщень і сховищ тощо).

Відповідно до запропонованої нами класифікації, зрозуміло, що способи вчинення крадіжок є різноманітними, і злочинці обирають у кожному конкретному випадку певний спосіб залежно від конкретних обставин, ситуації, навичок, місця та часу їх учинення. Ми переконані, що знання про особливості способу вчинення крадіжки може бути використано для пошуку осіб, які вчинили зазначене кримінальне правопорушення, та встановлення їх кількості, з'ясування закономірностей механізму слідоутворення, а також для виявлення матеріальних і психофізіологічних слідів.

Використовуючи класифікаційну модель способу крадіжки, можливо визначити компоненти способу злочину, які утворюють його внутрішню структуру. Ідеться про стадії крадіжки й окремі характеристики, які висвітлюють їх зміст.

Раніше ми вже зазначали, що повноструктурний спосіб крадіжки складається зі стадій підготовки до злочину, безпосереднього вчинення та приховування злочинного результату або участі крадія в учиненому злочині. Кожній з цих стадій притаманні окремі завдання, виконання яких можливе лише в межах окресленого етапу.

1. Типові дії злочинця-крадія (групи осіб) на стадії підготовки до вчинення крадіжки:

– обрання об'єкта крадіжки (квартири, будинку, дачі, крамниці, вагона, контейнера, автомобіля тощо) здебільшого здійснюють шляхом проведення розвідувальних дій або завдяки прямій чи опосередкованій «наводці» інших осіб, зокрема майбутнього потерпілого;

– вивчення об'єкта крадіжки й обстановки, у якій злочинцю доведеться діяти. Із цією метою використовують здебільшого різноманітні приводи для відвідування приміщень (наприклад, під виглядом медичного працівника, страхового агента, слюсаря, електрика та ін.). Під час такого «відвідування» намічають предмети крадіжки, визначають місця їх зберігання, вивчають розташування приміщень (кімнат), особливості замків на дверях, вікнах тощо, створюють необхідні умови для реалізації злочинного задуму (злочинець пошкоджує охоронну сигналізацію, викрадає ключ від замка вхідних дверей тощо);

– обрання найефективнішого способу безпосереднього заволодіння майном, а також підготовка необхідних технічних засобів, що полегшують здійснення злочинного наміру (знарядь спеціального призначення, що використовують для подолання перешкод, вимкнення охоронної сигналізації, транспортних засобів для пересування до об'єкта крадіжки й перевезення викраденого тощо);

– визначення способу приховання слідів крадіжки, зокрема приховання чи збут викрадених речей;

– попередня змова між співучасниками крадіжки, розподіл ролей і визначення ролі кожного в майбутньому злочині, а також за необхідності – забезпечення «алібі» [129, с. 477].

2. Типові дії злочинця-крадія (групи осіб) під час безпосереднього вчинення крадіжки

Першу групу способів учинення крадіжок становлять дії, пов'язані з проникненням до приміщення. Їх здебільшого вчиняють із застосуванням

технічних засобів, що полегшують реалізацію злочинного наміру. До засобів належать або спеціально виготовлені злочинні інструменти («фомка», «гусяча лапа», «балерина», «слон», «пластир», «відмички», «вудочки», «крючки» тощо), або інструменти та знаряддя, призначені для господарсько-побутових потреб (лом, сокира, стамеска, дріль, склоріз тощо). З їх допомогою здійснюють проникнення до приміщення та подолання перешкод до викрадення майна, наприклад: віджимання або згинання ригеля врізаного чи накладного замка й інших засувних пристроїв; виведення з ладу (розчинення) механізму замка концентрованою сумішшю азотної та соляної кислоти; висвердлювання пружинного механізму, врізаного циліндричного замка; руйнування короба навісного замка, викидання, перепилування його дужки; руйнування конструктивних елементів будівель, зокрема стелі, стіни, підлоги; розбивання, вирізання або видавлювання віконного скла, зламування стулок віконної рами, квартирки чи дверей на лоджіях чи балконах; руйнування стін або стелі, створення підкопу до приміщення [130, с. 632].

Другу групу становлять способи вчинення крадіжок майна, матеріальних цінностей з приміщень, доступ до яких є порівняно вільним. Зокрема, це: використання заздалегідь викраденого ключа від входних дверей; знайдення та використання ключа від входних дверей, «захованого» потерпілим в обумовленому для членів сім'ї місці (під дверним килимком, у поштовій скриньці тощо); прохід через залишені відімкнутими входні двері квартир, господарських приміщень, лоджій та балконів, проникнення до приміщення через сміттєпроводи, сантехнічні вентиляційні шахти [130, с. 633].

3. Типові дії злочинця-крадія (групи осіб) на стадії приховування крадіжки або своєї участі в учиненому злочині

На цій стадії переважно вживають заходів для маскування (незалишення), знищення і фальсифікації слідів на місці злочину (рукавички, покриття долонь лаком або знежирювальним розчином, взуття більшого

розміру або жіноче, зміна зовнішнього вигляду або призначення предмета крадіжки, знищення маркувальних і номерних знаків, обмова співучасників, розроблення фальшивих алібі тощо); швидкий збут викраденого або його укриття; викидання викраденого майна в разі виникнення небезпеки викриття; дача неправдивих показань, відмова від дачі показань; вплив на очевидців, свідків, потерпілих з метою дачі ними неправдивих показань або відмови від дачі показань тощо [129, с. 478].

За результатами нашого дослідження встановлено, що групи осіб, які вчиняють крадіжки, у більшості випадків налічують три особи – 63,4 % (222 особи); значно менший відсоток 33,1 % (116 осіб) виявлено щодо утворення злочинних груп у складі двох правопорушників, 3,5 % (12 осіб) становлять групи, які налічували чотири та більше осіб, об'єднаних з метою заволодіння чужим майном. У 85,1 % випадків діяльність таких злочинних груп обумовлена корисливою складовою, тобто бажанням швидкого отримання матеріальних благ, у 58,3 % випадків – учасники злочинних груп чітко виконували свої функції відповідно до попереднього розподілу ролей (додаток Б).

Також під час дослідження встановлено, що переважну більшість крадіжок вчиняють шляхом проникнення до приміщення, у якому зберігають майно, умисел на заволодіння яким виник у крадія. 68 % від загальної кількості досліджених кримінальних правопорушень вчинено шляхом проникнення до приміщення, решта – шляхом вільного доступу до матеріального об'єкта (додаток Б).

Наприклад, 15.10.2018 ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, знайшов у мережі Інтернет оголошення про здачу квартири АДРЕСА_3. Після чого, зателефонував потерпілому ОСОБА_1 й запитав, чи здається в оренду зазначена квартира, на що потерпілий ОСОБА_1 відповів, що здається. Тоді вони домовилися про зустріч 15.10.2018 поблизу будинку № 40, що за адресою просп. Оболонський, 40, у м. Києві. Того самого дня близько 18 год 00 хв ОСОБА_2 спільно із встановленою особою (матеріали стосовно якої

виділено в окреме кримінальне провадження), зустрівшись за адресою: м. Київ, просп. Оболонський, 40, з ОСОБА_3, який на той час представляв інтереси потерпілого ОСОБА_1, домовилися про оренду цієї квартири. Після чого встановлена особа (матеріали стосовно якої виділено в окреме кримінальне провадження) надав ОСОБА_3 для укладання договору про оренду зазначеної квартири терміном на одну добу до 18 год 00 хв 16.10.2018 паспорт громадянина України, виданий на ім'я ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_6, а ОСОБА_3 своєю чергою передав ОСОБА_2 і встановленій особі (матеріали стосовно якої виділено в окреме кримінальне провадження) ключі від помешкання квартири й пішов у своїх справах. Надалі ОСОБА_2 разом із встановленою особою (матеріали стосовно якої виділено в окреме кримінальне провадження) пішли до квартири АДРЕСА_3, відкрили вхідні двері ключами, які їм передав представник потерпілого ОСОБА_3 на підставі домовленості про оренду квартири терміном на одну добу та заселилися туди з метою відпочинку.

Наступного дня, 16.10.2018, перебуваючи у зазначеній квартирі в ОСОБА_2, за попередньою змовою зі встановленою особою (матеріали стосовно якої виділено в окреме кримінальне провадження), раптово виник злочинний умисел, спрямований на повторне таємне викрадення чужого майна (крадіжка) за попередньою змовою групою осіб, яке належить потерпілому ОСОБА_1. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на повторне таємне викрадення чужого майна, учинене за попередньою змовою групою осіб, перебуваючи в приміщенні квартири АДРЕСА_3, ОСОБА_2 за попередньою змовою зі встановленою особою (матеріали стосовно якої виділено в окреме кримінальне провадження), діючи умисно, з корисливих мотивів, бажаючи збагатитися за рахунок чужого майна, від'єдали від електромережі та зняли з кріплення три телевізори, серед яких: телевізор марки «ST Saturn діагоналю 32 дюйми, s\n 07201502873» вартістю 3075 грн 34 копійки, телевізор марки «ST Saturn діагоналю 32 дюйми, s\n 122015» вартістю 3075 грн 34 копійок, телевізор марки «Honda діагоналю 46 дюйми

s\п 05.2014-00695» вартістю 5708 грн 67 копійок. Після цього замотали телевізори в простирadlo та винесли їх із приміщення квартири.

Унаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому ОСОБА_1 було спричинено майнову шкоду на загальну суму в розмірі 11 859 грн 35 копійок [269].

Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, за перший квартал 2020 року зареєстровано 51 923 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 185 КК України, з них 2131 кишенькова крадіжка, а решта – вчинення шляхом проникнення до квартир, приватних будинків, складів, тощо; 46 106 злочинів – посягання на приватну власність громадян.

Аналіз кримінальних проваджень за фактами крадіжок, які були вчинені групою осіб, засвідчив, що більшість із них учинено з попередньою підготовкою – 76,3 % (267), а 23,7% (83) – без попередньої підготовки, унаслідок певної сприятливої для злочинців-крадіїв ситуації та умислу, що виник раптово (додаток Б). Стосовно вжиття заходів з приховування злочину емпіричні дані вказують на досить незначну різницю в кількості випадків, коли крадії вживали заходів, спрямованих на приховування злочину, – 48 %, 52 % – ігнорували цю стадію (додаток Б).

Наприклад, 15 листопада 2018 року близько 21 год неповнолітній ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, перебуваючи на території Кошелівської ЗОШ І–ІІІ ступенів на вул. Володимирській, 1, у с. Кошелівці Пулинського району Житомирської області, запропонував ОСОБА_2 вчинити крадіжку майна з кафе-магазину «ІНФОРМАЦІЯ_7» ФОП ОСОБА_8, що за АДРЕСА_3 у цьому населеному пункті, на що останній погодився.

Для реалізації спільного злочинного умислу ОСОБА_1 виламав з гоїдалки на дитячому майданчику території школи та взяв із собою металеву трубу.

Реалізуючи спільний злочинний умисел, переслідуючи корисливий мотив, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, бажаючи незаконно

збагатитися за рахунок чужого майна, ОСОБА_1 спільно з ОСОБА_2 того самого дня без розриву в часі прибули до кафе-магазину «ІНФОРМАЦІЯ_7», де, переконавшись у відсутності сторонніх осіб, які могли б перешкодити вчиненню злочину, діючи узгоджено, ОСОБА_2, згідно з розподіленими ролями, знаходився неподалік входу в кафе-магазин та спостерігав за навколишньою обстановкою, щоб у разі небезпеки повідомити про це ОСОБА_1, а останній підійшов до вікна кафе-магазину й за допомогою металевої трубки та знайденого камінця вибив шибку вікна, виламав дошки, якими було забите вікно приміщення зсередини.

Продовжуючи свої спільні злочинні дії, ОСОБА_1 через утворену проїму проник до приміщення кафе-магазину та передав ОСОБА_2 такі товарно-матеріальні цінності: 9 пляшок пива «Львівське світле» об'ємом 1,25 л, вартістю 31 грн за пляшку, на суму 279 грн; 7 пляшок пива «Жигулівське» об'ємом 0,5 л та вартістю 15 грн за 1 пляшку, на суму 105 грн; 9 пляшок пива «Славутич Айс Лайм» об'ємом 0,5 л та вартістю 18 грн за пляшку, на суму 162 грн; 9 пляшок слабоалкогольного напою «Бренді Кола» об'ємом 0,33 л та вартістю 22 грн за 1 пляшку, на суму 198 грн; 2 пляшки слабоалкогольного напою «Гараж антикомпот» об'ємом 0,44 л та вартістю 20 грн за 1 пляшку, на суму 40 грн; 1 упаковку білого вина «Біла орхідея» об'ємом 10 л та вартістю 600 грн; 1 упаковку червоного вина «Дамський каприз» об'ємом 10 л та вартістю 600 грн; 1 упаковку засобу для чищення «Gala» об'ємом 0,5 кг та вартістю 16 грн, які останні умисно, таємно викрали.

З викраденим майном ОСОБА_1 та ОСОБА_2 залишили місце вчинення злочину та розпорядилися ним на власний розсуд, спричинивши потерпілій ФОП ОСОБА_8 матеріальний збиток на загальну суму 2000 грн [270].

Також під час дослідження встановлено, що здебільшого вчинення крадіжок злочинними групами відбувалося з проникненням у приміщення 68 % (238), а у 32 % (112) випадків – без нього. З числа крадіжок, учинених з проникненням у будь-яке приміщення через відчинені двері, балкони, вікна –

14,6 % (51), шляхом злому вікон – 27,7 % (97), шляхом злому входних дверей – 47,1 % (165) та шляхом вільного доступу – 10,6 % (37). Для досягнення злочинної мети крадії використовували заздалегідь підготовлені засоби та знаряддя у 28,3 % (99) випадків; наявні у відповідній ситуації підручні засоби – 58,9 % (206), діяли без застосування засобів і знарядь – 12,8 % (45) (додаток Б).

На підставі здійсненого дослідження ми дійшли висновку, що у 85,1 % випадків діяльність таких злочинних груп обумовлена корисливою складовою, у 58,3 % – учасники злочинних груп чітко виконували свої функції відповідно до попереднього розподілу ролей, з попередньою підготовкою до вчинення – 76,3 % та у 23,7 % випадків – без підготовки внаслідок раптового умислу та використовуючи сприятливу ситуацію; реалізуючи свій умисел за допомогою проникнення в приміщення – 68 %, у 32 % випадків – без проникнення. З числа крадіжок, учинених з проникненням у будь-яке приміщення через відчинені двері, балкони, вікна, – 14,6 %, шляхом злому вікон – 27,7 %, шляхом злому входних дверей – 47,1 %, шляхом вільного доступу – 10,6 %, використовуючи для досягнення злочинної мети заздалегідь підготовлені засоби та знаряддя – у 28,3 %; наявні у відповідній ситуації підручні засоби – 58,9 %; діяли без застосування засобів і знарядь – 12,8 %, уживали заходи, спрямовані на приховування злочину, – 48 %, а в 52 % – ігнорували цю стадію (додаток Б).

Ураховуючи результати дослідження, спосіб крадіжки, учиненої групою осіб, можна визначити, по-перше, як один з основних елементів криміналістичної характеристики злочинів, оскільки спосіб злочину, на відміну від інших елементів (потерпілий, предмет, засоби, знаряддя тощо), ніколи не буде посідати в цій структурі факультативне або другорядне місце.

Можна стверджувати, що сукупність даних, які характеризують спосіб вчинення злочину, є головним елементом методики розслідування будь-якого злочину, зокрема крадіжок. Наукове узагальнення і типізація способів вчинення злочинів є об'єктивною засадою для розроблення, удосконалення

та впровадження інноваційних методів розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, прогнозування появи нових способів злочинних дій.

Ознайомившись із розмаїттям підходів до дослідження та визначення змісту способу злочину, спробуємо сформулювати авторське визначення способу крадіжок, учинених групою осіб. *Спосіб крадіжки, учиненої злочинною групою, становить систему послідовних умисних вчинків двох або більше осіб, об'єднаних єдиною метою та спрямованих на протиправне таємне вилучення чужого майна, які охоплюють стадії підготування, безпосереднього вчинення, приховування та, з огляду на фактори зовнішнього середовища, можуть відтворюватися в ньому.*

1.5. Слідова картина й обстановка злочину

Основним елементом криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою осіб, є слідова картина злочину. Дослідження слідової картини дає змогу отримати інформацію про обстановку, спосіб і механізм здійснення злочину, а також особу злочинця. Крім того, слідова картина як структурний елемент криміналістичної характеристики злочину безпосередньо пов'язана з іншими її елементами, зокрема особою злочинця, способом вчинення злочину, місцем тощо, а також має важливе організаційне й тактичне значення в процесі розслідування. Злочин є подією матеріального світу, про що свідчить наявність певної сукупності слідів, які виникають унаслідок змін в органічній та неорганічній природі. У криміналістичній науці такі відображення поділяються на матеріальні (виникають як результат взаємодії різних об'єктів) й ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [210, с. 180].

Уперше в криміналістиці термін «слідова картина» запропонував М. В. Салтевський та визначив його як абстрактну модель слідів злочину, що

відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення. Також йому належить твердження, що слідова картина є невід'ємним елементом криміналістичної характеристики злочину.

Справді, якщо злочин є подією матеріального світу, його виникнення зумовлене певною діяльністю; діяльність не можлива без змін матеріальної обстановки, тож можемо дійти висновку, що жоден злочин неможливо вчинити, не залишивши слідів.

Згодом М. В. Салтевський визначає слідову картину як матеріальну й ідеальну слідову обстановку, яка відображає та зберігає різноманітну інформацію про конкретну подію злочину й особу, яка його вчинила. До її елементів вчений відносить: а) наявні та ймовірні типові матеріальні сліди; б) розміщення і види матеріальних слідів; в) особливості місця; в) особливості часу вчинення злочину; г) розташування та види тайників, інші ознаки; д) джерела ідеальних відображень – люди (підозрюваний, свідок, потерпілий); е) обставини, що сприяють вчиненню злочину (структура й організація діяльності підприємства, стан виховної роботи та мікроклімат у колективі тощо) [208, с. 126].

У криміналістиці сліди злочину як важливі відображення злочинної діяльності традиційно поділяють на два види: матеріальні й ідеальні (психофізіологічні) сліди. На думку Р. С. Белкіна, матеріальні сліди – це перший «кит» («відбитки» події на предметах, зміна обстановки події), на якому ґрунтується криміналістика, а ідеальні сліди – другий «кит», що також відіграє важливу роль у побудові фундаменту цієї науки [1, с. 13]. Ідеальні сліди існують об'єктивно в пам'яті людини, а обсяг інформації, який зберігається в ідеальних слідах, зазвичай більший, ніж обсяг інформації, отриманий (відновлений) із цих слідів, вони переважно є суб'єктивними, оскільки залежать від стану органів чуття особи, що сприйняла ці сліди, пам'яті, рівня інтелекту тощо. Відображення злочинного діяння та його взаємодію з об'єктами матеріального світу називають матеріальними слідами.

Із цього приводу В. О. Коновалова зазначає, що слідова картина злочину є елементом криміналістичної характеристики й становить комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, дає змогу висунути найобґрунтованіші версії щодо його вчинення.

Типова слідова картина, зазначає В. П. Бахін, становить сукупність матеріальних й ідеальних відображень, що утворені діями злочинця та потерпілого, у кожному конкретному випадку є відображенням способу вчинення злочину, яке впливає на формування слідчої ситуації та визначає шляхи й можливості розслідування злочину [13, с. 17].

Безпосереднім джерелом слідів злочину в загальному значенні М. А. Погорецький вважає суспільно небезпечний вплив особи, що вчинила злочин, поведінка якої виявляється у формі дії чи бездіяльності на об'єктивну дійсність, взаємодію предметів і станів, тобто власне подію злочину.

На думку О. Я. Баєва, для досягнення злочинних завдань «особі незалежно від її суб'єктивних якостей, а нерідко й від кримінальної ситуації, що склалася, слід учинити низку типових дій. Сліди не тільки закономірно виникають в результаті вчинення будь-якого злочину, але і є типовими для злочинів певного виду, залишаються на певних об'єктах, у визначених місцях, полягають у певних змінах матеріальної обстановки, містяться в пам'яті певного контингенту людей. Це, в свою чергу, пов'язано з тим, що для вчинення злочину певного виду особа повинна вирішити низку типових задач, здійснити низку типових дій» [11, с. 5].

Водночас В. В. Поліщук стверджує, що слідова картина кримінального правопорушення є практичним інструментом і своєрідним орієнтиром у виборі напрямів розслідування кримінального правопорушення [189].

Сліди є відображенням факту взаємодії об'єктів між собою та зв'язку з минулою подією, вважає Є. Є. Центров. Ідентифікація об'єктів за їх слідами є одним із засобів установлення цього зв'язку. Під час вивчення зв'язку об'єктів слідоутворення необхідно враховувати, що кожен з об'єктів, які взаємодіяли, можуть бути не тільки слідоутворювальним об'єктом, що

впливав, а й одночасно слідосприймальним об'єктом. Кожен з них може бути одночасно об'єктом, що відображає та відображається, ідентифікує та ідентифікується. Під час вчинення злочину об'єкти рухаються, контактують (стикаються) і відображають один одного за рахунок зміни їх ознак і властивостей. Унаслідок взаємодії об'єктів у процесі слідового контакту, за якого й утворюються сліди, доволі часто, якщо не завжди, відбувається взаємне відображення різноманітних властивостей, ознак, особливостей зовнішньої та внутрішньої структури цих об'єктів. Утворення взаємних слідів на об'єктах, що взаємодіють, є тією закономірністю, яку слід обов'язково враховувати під час дослідження слідів [243, с. 34].

Закономірності певних явищ і процесів, які відбуваються внаслідок вчиненого злочинного діяння, можливо виявити й оцінити на підставі вивчення обстановки місця події, змін у матеріальному середовищі, які об'єктивно відобразилися на об'єктах зовнішнього світу.

Сучасна класифікація слідів дає змогу виокремити три категорії: матеріальні сліди, психофізіологічні сліди й віртуальні сліди.

1. Віртуальні сліди – цифровий образ, електронні сигнали, що залишаються в пам'яті електронних і схожих на них пристроїв, які передають за допомогою заданого алгоритму й мають кримінально-релевантне значення. Під час розслідування крадіжок, учинених злочинною групою, виявлення зазначеної категорії слідів у переважній більшості випадків можливе лише в межах проведення обшуку за місцем проживання підозрюваного, за наявності в слідчого достатніх даних вважати, що електронні пристрої злочинця містять доказову інформацію, яка стосуватиметься події злочину [170].

2. Психофізіологічні сліди (нематеріальні, ідеальні) – уявні образи, утворені в пам'яті людини внаслідок сприйняття нею подій, явищ, фактів. Аналіз практики розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, дав змогу виявити такі категорії осіб, які є джерелами – носіями психофізіологічних слідів (ідеальних відображень): потерпілий,

підозрюваний або свідок, ідеальні відображення яких зафіксовані в процесуальних документах (кримінальних провадженнях) є джерелами інформації.

Психофізіологічні сліди та криміналістичні можливості роботи з ними під час розслідування кримінальних правопорушень ми будемо розглядати детальніше під час дослідження вербальних слідчих (розшукових) дій, оскільки виявлення та фіксація зазначеної категорії слідової інформації відбуваються саме під час допиту, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту тощо.

3. Матеріальними слідами в криміналістиці в класичному їх значенні є всі зміни (поява, зникнення) матеріального середовища внаслідок взаємодії слідосприймальних та слідоутворювальних об'єктів. До таких слідів належать:

а) зміни в матеріальній обстановці місця події, що відображають дії злочинця, потерпілого й інших осіб, дії знарядь, засобів і механізмів, які знаходяться в порушеному від початкового стані, місцезнаходження, стан і структуру різних об'єктів, що становлять матеріальне середовище, у якому вчинено злочин;

б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, інструментів тощо);

в) предмети – речові докази, зокрема документи, речовини та мікрочастинки.

Характер слідів, які залишаються під час учинення крадіжок, безпосередньо залежить від способу цього кримінального правопорушення, місця вчинення, предмета злочинного посягання, особи злочинця та інших обставин.

У контексті криміналістичного дослідження особливостей розслідування крадіжок, учинених групою осіб, необхідно зауважити, що характер слідової інформації буде залежати від низки чинників. На можливості виникнення та подальшого виявлення сліду буде впливати й місце вчинення крадіжки, й обрані злочинцем знаряддя та засоби, і наявність

в особи-злочинця так званих професійних навичок, і час, й інші елементи обстановки.

Результати дослідження дають підстави встановити, що в більшості випадків крадіжки вчиняють у приватних приміщеннях – 77,1 % (270); у 22,9 % (80) – у громадських місцях (додаток Б). Така ситуація є цілком очікуваною, оскільки, обираючи «місце злочину», особа-правопорушник увагу приділяє саме таємному характеру своїх дій. Очевидно, що в громадському місці внаслідок скупчення значної кількості людей діяти таємно – значно складніше, ніж у приватному приміщенні. На стадії підготовки до злочину крадії ретельно вираховують момент, коли господарі й мешканці приватного приміщення перебувають за його межами. Своєрідний кореляційний зв'язок можемо простежити й між місцем і предметами злочинного посягання. Наприклад, якщо йдеться про вчинення крадіжки з приміщення, предметами посягання можуть бути грошові кошти, ювелірні вироби, верхній одяг (хутро, шкіра), аудіо-, відео-, смарт-техніка, предмети інтер'єру, культурні цінності тощо. Порівняно із цим переліком предметів, сфера посягання злочинців у громадських місцях здебільшого обмежена тими предметами, які знаходяться в певний момент при потерпілій особі, здебільшого це предмети нагальної потреби: гроші, телефони, сумки, одяг.

З огляду на таку кореляцію, вважаємо за доцільне розглянути типові матеріальні сліди й можливості роботи з ними саме відповідно до місця вчинення крадіжки. До найтипівіших місць вчинення крадіжок належать: крадіжки з приміщень (квартир, будинків, дач, гуртожитків, крамниць, кіосків, складів, готелів тощо); крадіжки матеріальних цінностей з підприємств, організацій; крадіжки вантажів на транспорті (залізничному, річковому, морському й повітряному, автомобільному); крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, з купе поїздів тощо; кишенькові крадіжки; крадіжки з транспортних засобів [168].

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури України, станом на березень 2020 року виявлено й обліковано 7749 крадіжок, місцем вчинення яких були склади, бази, магазини, тощо. 3719 – квартирні крадіжки, 1307 – крадіжки з будинків і дач, 2032 – кишенькові крадіжки, 2580 – випадки викрадення майна із салонів транспортних засобів.

Найтипівішими матеріальними слідами для крадіжки є *сліди рук людини*.

Сліди пальців і долонь можуть залишитися на різноманітних поверхнях, яких торкався правопорушник, а також безпосередньо на знаряддях кримінального правопорушення. Важливим фактором, який впливає на можливість віднаходження таких слідів, є своєчасність побудови версії про маршрути руху злочинця на місці події та дотримання криміналістичних правил щодо перебування на місці події в захисних рукавичках. Побудова слідчої версії про шляхи проникнення злочинця на місце події, маршрут його пересування дасть змогу слідчому зосередити увагу саме на тих об'єктах, з якими вірогідно злочинець взаємодівав під час крадіжки.

Водночас опитування слідчих Національної поліції засвідчило, що всі без винятку працівники, прибуваючи за викликом на місце події, завжди виявляють і вживають заходів щодо вилучення відбитків пальців. Водночас, згідно з проведеним анкетуванням, лише 80 % вилучених слідів пальців і долонь надалі виявляються придатними для ідентифікації особи, і тільки 45 % можна використати під час розслідування як доказ (додаток А).

Крім того, необхідно зазначити, що у випадках ретельної підготовки до вчинення крадіжки злочинці діють переважно в рукавичках, що зумовлює подальшу неможливість ідентифікації особи. Виявлення та фіксування відбитків будь-яких слідів від рукавичок на місці події залишає можливість у разі їх виявлення у власника все ж таки провести ідентифікацію та використати отриману інформацію під час розслідування. Слід урахувати,

що, як і в будь-якому матеріальному об'єкті, у слідах рукавичок відбиваються візерунок шкіри, зморшки, тріщини, дефекти, що виникли в процесі носіння; від трикотажних рукавичок у слідах залишаються родові ознаки матеріалу, вид переплетення, дефекти тканини, сліди зашивання, а також особливості швів з оригінальним сходженням ниток у місці зшивання. Лише 30 % слідчих на місці події приділяють увагу таким слідам (додаток А).

У випадках, коли слід руки змазаний і немає жодного чіткого його фрагмента, можливим є біологічне дослідження потожирової речовини, за якою визначають групу крові особи, яка її залишила. Крім того, за складом поту можна встановити стать підозрюваного, деякі захворювання, прийняті ліки й інші особливості особи, яка залишила слід [131, с. 67].

Також важливу роль відіграє своєчасне залучення слідчим спеціаліста-криміналіста. Безпомилкове обрання криміналістичних засобів для виявлення, фіксації та вилучення слідів рук, коректне застосування методів під час фіксації та вилучення нададуть можливість вирішувати питання не лише про призначення дактилоскопічного дослідження, а й про проведення пороеджіоскопії.

Сліди ніг (взуття) майже аналогічно слідам рук людини містять важливу інформацію про особу злочинця. Важливість такої інформації полягає в її криміналістичному значенні, яке обумовлене ідентифікаційними ознаками, діагностичними властивостями, а також низкою класифікаційних ознак. Такі ознаки забезпечать можливість не тільки ідентифікувати особу (ця можливість з'являється лише після віднайдення відповідних зразків для порівняння), а й отримати орієнтуючу інформацію для побудови та перевірки слідчих версій.

Перебування злочинця на місці події в будь-якому випадку передбачає, що він залишив сліди пересування. Їх дослідження дає змогу отримати найрізноманітнішу інформацію: про кількість правопорушників, напрям і характер їх руху (кроком, бігом), фізіологічні особливості людини (стать, вік,

хода, наявність кульгавості, деякі хвороби). За допомогою слідів ніг (взуття) у низці випадків можна визначити психічний стан людини, інші її стани (стан алкогольного, наркотичного сп'яніння або стомлення, ушкодження ноги, надмірна повнота), а також характер її дій (наприклад, перенесення важкого вантажу тощо). У слідах ніг також залишається індивідуальний запаховий слід [174, с. 37].

Сліди шкірного покриву тіла людини. Вивчення рельєфу шкірних поверхонь, де шкіра вкрита численними візерунками, здійснює дерматогліфіка. Дерматогліфіка – порівняно новий розділ криміналістичної техніки, який вивчає закономірності й механізм утворення слідів шкірного покриву, розробляє засоби, прийоми та методи виявлення, збирання, а також дослідження цих слідів з метою подальшого їх використання під час розслідування та попередження кримінальних правопорушень [168]. Зазначена категорія слідів у криміналістичній практиці трапляється зрідка. Зумовлено це тим, що значна частина тіла людини прихована під одягом, а також різними обставинами, пов'язаними з умовами слідоутворення. Однак на місці вчинення крадіжки іноді можуть бути виявлені відбитки шкірного рельєфу ліктів, передпліч, плечей, колін, верхньої частини спини, обличчя, губ. У теплу пору року ці частини тіла не закриті одягом, тому можуть залишити під час вчинення злочину відбитки на різних матеріалах і поверхнях.

Сліди зубів. Питання виявлення, фіксації та дослідження слідів зубів вивчає дентоскопія. Такі сліди можна виявити на місцях вчинення квартирних крадіжок, у випадках, коли час перебування злочинця на місці злочину становив значний проміжок. Такі сліди на місці крадіжки можуть бути залишені на продуктах харчування (недогризки яблук, шматки шоколаду, сиру, ковбаси тощо). Також за наявності таких слідів зубів можна отримати окремі характеристики про крадія. Такі характеристики мають діагностичний характер і дають змогу слідчому побудувати версію про

наявність або відсутність у злочинця постійного місця проживання, особливості його побуту тощо.

Сліди засобів і знарядь злочину. До таких об'єктів і слідів, які можуть бути залишені на місці злочину, належать сліди автотранспорту й технічні засоби, що полегшують реалізацію злочинного наміру. До технічних засобів належать або спеціально виготовлені злочинні інструменти («фомка», «гусяча лапа», «балерина», «слон», «пластир», «відмички», «вудочки», «крючки» тощо), або інструменти та знаряддя, призначені для господарсько-побутових потреб (лом, сокира, стамеска, дріль, склоріз тощо), або спеціально виготовлені високопрофесійні спеціальні технічні засоби для відчинення дверей. За їх допомогою здійснюють проникнення до приміщення та подолання перешкод до викрадення майна, наприклад: віджимання або згинання ригеля врізаного чи накладного замка й інших засувних пристроїв; виведення з ладу (розчинення) механізму замка концентрованою сумішшю азотної та соляної кислоти; висвердлювання пружинного механізму, врізаного циліндричного замка; зруйнування короба навісного замка, виривання, перепилювання його дужки; руйнування конструктивних елементів будівель, зокрема стелі, стіни, підлоги; розбивання, вирізання або видавлювання віконного скла, зламування стулок віконної рами, квартирки чи дверей на лоджіях чи балконах; руйнування стін або стелі, створення підкопу до приміщення [130, с. 632]. Водночас засоби та знаряддя, які використовували для вчинення крадіжки, можуть бути не лише слідом-об'єктом, а й об'єктом-слідоносієм, тому важливо в разі виявлення та вилучення таких предметів дотримуватися криміналістичних правил роботи зі слідовою інформацією та не допустити знищення відбитків, які могли на цих об'єктах утворитися.

Запахові сліди злочинця. Наукове розроблення методів і технічних засобів виявлення, вилучення, зберігання та дослідження запахових слідів з метою подальшого їх використання для рішення ідентифікаційних завдань у процесі розслідування забезпечує одорологія [130, с. 90].

Особливе криміналістичне значення слідів запаху пов'язане з тим, що кожна людина має тільки індивідуальний запах, що характеризується властивостями стійкості й незмінності. Завдяки цьому ідентифікаційна значущість слідів запаху аналогічна слідам рук. Проте сліди запаху мають суттєву перевагу: їх не сприймає людина, а отже, не контролює їх. Злочинець не сприймає власний запах, тому не намагається його знищити. Крім того, навіть якщо захоче злочинець, не зможе не залишити сліди запаху на місці події, оскільки майже в усіх випадках злочинець контактує з предметами обстановки місця події [130, с. 304].

Носіями запахових слідів є: шматки тканини, волосся, кров, потожирові речовини, сперма, слина й інші виділення, які відділилися від тіла людини й пов'язані з її фізіологічною діяльністю; предмети постійного контакту з тілом людини: одяг, взуття, особисті речі, наприклад, окуляри, гаманець, сумка, носова хустина, запальничка, гребінець, милиця, парасолька тощо; об'єкти тимчасового контакту з тілом людини – знаряддя вчинення злочину, предмети праці й інструменти, речі матеріальної обстановки, яких торкалася людина [168].

Під час анкетування лише 20 % слідчих Національної поліції зазначили, що в межах проведення огляду місця крадіжки вони вживали заходів, спрямованих на виявлення та фіксацію запахових слідів. Водночас решта зазначили, що не вбачають можливості подальшого використання таких слідів як доказів (додаток А).

У сучасних умовах є декілька напрямів використання слідів запаху: по-перше, це розшук особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, за її запаховим слідом; по-друге, відшукування предметів злочинного посягання чи предметів, що підлягають визнанню як речові докази й володіють індивідуальним запахом злочинця чи потерпілого; встановлення групової належності джерела походження твердих, рідких і сипких речовин, що володіють властивостями запаху [168].

Мікрооб'єкти. Сліди-предмети (мікросліди, мікрочастки, мікроречовини), тобто мікроскопічні частки, які зберігають свої зовнішні ознаки форми й розміру, що характеризують їх як індивідуальні об'єкти надто малих розмірів. Такі частки можуть бути виміряні, зберігати форму, а під час взаємодії з іншими об'єктами бути слідоутворювальними об'єктами.

Під час огляду місця крадіжки слід зосереджувати увагу на таких об'єктах, як зламані перешкоди, грубі поверхні, частини предметів, що виступають, тощо, на яких можуть бути виявлені мікрооб'єкти. На підозрюваному, зокрема під нігтями, на слідах взуття, можуть бути виявлені частки ґрунту (забруднень), рослин, інших речовин. У слідах злому можуть виявитися мікрочастки іржі, фарби, мікросліди змащення, властиві знаряддям та інструментам, які могли застосовувати під час злому. Для збереження таких об'єктів необхідно здійснювати відповідні запобіжні заходи, зокрема, орієнтувати на це осіб, які беруть участь в огляді. Слід урахувати, що мікрочастки здебільшого неміцно тримаються на поверхні предмета-носія, а тому учасники огляду легко можуть віднести їх на руках, одязі, взутті. Крім того, на місце огляду можуть бути принесені сторонні мікрооб'єкти. Тому на місці огляду не можна курити, розчісувати волосся, робити інші дії, унаслідок яких обстановка, яку досліджують, забрудниться частками попелу, волокнами одягу, волоссям тощо [130, с. 322–323].

Біологічні сліди людини. До біологічних слідів належать кров, виділення людського організму, біологічні тканини. Їх пошук під час огляду місця крадіжки також пов'язаний з можливістю подальшого експертного дослідження з метою встановлення ідентифікаційних ознак і виконання ідентифікаційних завдань. Зазвичай такі сліди не є типовими для крадіжок, водночас не слід нехтувати можливістю їх пошуку, фіксації та вилучення.

Вважаємо за доцільне доповнити окреслений перелік матеріальних слідів, на пошук яких має орієнтуватися слідчий, ще одним різновидом слідового об'єкта, який не має класичного визначення і тлумачення.

Сліди-предмети. У цьому випадку слідами-предметами ми вважаємо речі матеріального світу, які належали особі злочинця. По-перше, на таких предметах могла залишитися криміналістично значуща інформація, яка надалі дасть змогу ідентифікувати особу – власника цього предмета. По-друге, і це також важливо, передусім за умов неочевидного злочину, зможе надати певні відомості, які характеризуватимуть власника (хобі, рід занять, професія, вік, певні антропометричні дані тощо).

За результатами дослідження можемо виокремити характерні риси, притаманні слідовій картині крадіжок і слідам, вилученим на місцях злочину. Отже, найтипівішими слідами під час вчинення крадіжки є відбитки пальців, які виявляли та вилучали слідчі у 82,6 % випадків. Інший слід, який становить також доволі високий показник – 38,6 %, – це сліди взуття. Приблизно однакові показники мають такі категорії слідів, як мікрооб'єкти та предмети, випадково залишені злочинцем на місці злочину, – 13,1 % і 13,4 % відповідно. Сліди знарядь, за допомогою яких вчиняли крадіжки, вилучали у 24,9 % випадків. Майже таку саму відсоткову кількість – 22,6 % – становить процес виявлення та вилучення слідів біологічного походження (додаток Б).

Сліди рукавичок на місці крадіжки виявлено в 11,1 % випадків, а запахові (одорологічні) сліди – у 3,4 %. Під час дослідження ми встановили лише один випадок (0,3 %) виявлення та вилучення слідів зубів під час огляду місця крадіжки (додаток Б).

Вибірковість у виявленні слідової інформації та низькі показники слідчі пояснюють так: брак практичного досвіду й навичок роботи з «нетиповою» слідовою інформацією (80 %); брак досвіду розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії (24 %) та

обмежений часовий проміжок перебування на місці події (89 %) (додаток А).

Значення слідової картини крадіжки є надзвичайно важливим. Ця категорія криміналістичної характеристики є джерелом матеріальної інформації про подію злочину, осіб, які його вчинили, обрані ними способи та засоби для досягнення злочинної мети, а також дає змогу прослідкувати взаємозв'язок між цими елементами. З огляду на логічні аспекти кореляційного зв'язку між елементами криміналістичної характеристики та матеріальними слідами, виявленими на місці події, слідчий будує версії, визначає першочергові заходи, планує слідчі (розшукові) дії та обирає тактичні прийоми їх проведення.

Характер певних змін обстановки місця події або причини їх відсутності може бути оцінено лише на підставі знання закономірностей явищ, процесів, що мають спеціальний характер. З огляду на закономірності утворення різних слідів, отриманих відомостей про обставини злочину й особливості конкретного місця події, слідчий висуває версії про механізм учинення злочину, визначає найбільш імовірні місця утворення слідів, поділяє місце події відповідно до передбачуваної дислокації слідів на окремі ділянки й уточнює послідовність його дослідження [119].

Висновки до розділу 1

Криміналістична характеристика крадіжок, учинених злочинними групами, – це узагальнена сукупність взаємопов'язаних, криміналістично значущих, об'єктивних відомостей про типові ознаки таємного викрадення чужого майна, які відобразилися в механізмі його вчинення, у відомостях про особу крадія, злочинну групу й потерпілого, інших особливостях злочинної діяльності, закономірних зв'язках між ними, і взаємодіють між собою, а

також слугують для побудови й перевірки слідчих версій під час розслідування крадіжок, можуть бути використаними під час розслідування та профілактики злочинної діяльності.

До структури криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою осіб, належать такі елементи: характеристика особи потерпілого й відомості про предмет злочинного посягання; характеристика злочинної групи та осіб її учасників; відомості про повноструктурний спосіб злочину, засоби, знаряддя для його вчинення; слідова картина злочину й обстановка злочину.

Встановлено, що потерпілий внаслідок крадіжки є єдиним джерелом інформації в процесі вирішення питання про початок кримінального провадження, тому класифікаційну структуру потерпілих унаслідок крадіжок доцільно доповнити критеріями, які дають змогу отримати криміналістично значущі відомості: 1) за віковими особливостями (молоді особи, особи середнього віку й особи літнього віку); 2) за статевою ознакою: (чоловіки й жінки); 3) за типом поведінки потерпілої особи (провокативна, сприятлива, нейтральна, протидія); 4) за способом життя потерпілої особи: (соціально прийнятний, асоціальний, аморальний, змішаний або прихований); 5) за сферою професійної діяльності потерпілого (депутати, банкіри, підприємці, судді та інші); 6) за соціальним статусом (рівень освіти, спосіб життя, коло знайомих і зв'язків, наявність об'єктів приватної власності, приналежність до політичних течій тощо); 7) за сферою захоплення (хобі) потерпілого (нумізмати, колекціонери, блогери та інші); 8) за рівнем доходу потерпілого (низький, середній, високий, надвисокий рівень щомісячного доходу); 9) залежно від категорії викраденого майна (грошові кошти, предмети інтер'єру, сучасні технічні прилади, витвори мистецтва, одяг, ювелірні вироби, картини тощо); 10) залежно від суми спричиненого матеріального збитку (матеріальний збиток, спричинений у великому розмірі або особливо великому); 11) залежно від ступеня знайомства потерпілого та злочинця (особи, які були знайомі зі злочинцем і демонстрували свої матеріальні

статки; потерпілі, у яких відносини зі злочинцем розвиваються на підґрунті особистого знайомства в межах здійснення службової, суспільної та іншої діяльності; особи, що перебувають з крадієм у родинних стосунках або підтримують близькі відносини; потерпілі, стосунки яких з крадієм формуються на підґрунті спільного вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів; випадкові (ситуаційні) потерпілі).

Визначено компоненти, які формують структуру категорії «особа злочинця» як елемента криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою осіб:

1. *Біофізіологічні ознаки* (стать, особливі прикмети, зріст, статура та інші фізичні дані).

Фізичні якості злочинця становлять сукупність біологічних і психічних властивостей особи, які характеризують її фізичну готовність здійснювати активні рухові дії /швидкість, спритність, сила, гнучкість, витривалість/ (запропонована характеристика є важливим критерієм для визначення обставин, які свідчатимуть про вчинення крадіжки групою осіб).

2. *Демографічні ознаки* (прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце постійного проживання, національність, рідна мова).

3. *Соціальні ознаки* (освіта, сімейний стан, матеріальні й житлові умови, професія, рід занять, місце роботи, посада, трудовий стаж, ставлення до суспільно корисної праці, участь у громадському житті, наявність заохочувальних відзнак).

4. *Ознаки соціальної ролі /особистісно-рольові властивості/*, тобто модель поведінки особи, яка об'єктивно залежить від соціальної позиції особистості в певній системі (залежно від кількості учасників злочину: одноособово, групою, організованою злочинною групою; залежно від злочинної ієрархії: організатор, виконавець, підбурювач, пособник; залежно від способу злочину: кишеньковий крадій, квартирний крадій та інші).

5. *Ознаки ступеня суспільної небезпечності особи* (злочинний досвід, наявність судимостей, сфера кримінальної діяльності).

6. *Морально-психологічні ознаки* (світогляд, духовність, погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтири) і психологічна характеристика особи злочинця (особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових рис), відомості про ставлення злочинця до вчиненої ним злочинної дії та його поведінка під час розслідування) [121].

Темперамент – вроджена стійка властивість людської психіки, яка є структурною одиницею психодинамічної організації психічної діяльності та визначає реакцію людини на інших людей/події, які відбуваються (дасть змогу слідчому забезпечити під час безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій сприятливі та безконфліктні ситуації).

Характер – динамічна, упорядкована сукупність стійких, індивідуально-психологічних особливостей, які формуються в процесі життєдіяльності людини й виявляються в її діяльності та суспільній поведінці: у ставленні до колективу, інших людей, праці, навколишньої дійсності та самої себе [134] (наявність такої інформації буде мати вирішальне значення для слідчого під час обрання найоптимальніших тактичних прийомів).

Здібності – індивідуально-психологічні стійкі властивості особистості, які є визначальною умовою успішності становлення та функціонування її як суб'єкта певного виду діяльності /здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, що є в людини, проте вони забезпечують їх швидке набуття, фіксацію та ефективне практичне використання/.

Мотивація – спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного спрямування, який керує поведінкою людини та визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини задовольняти власні потреби (використання таких відомостей сприятиме встановленню психологічного контакту).

Потреби – стан людини, соціальної групи чи суспільства загалом, що виражає необхідність у володінні відповідними благами, залежність від конкретних умов повсякденності, є рушійною силою активності.

7. *Юридичні ознаки* (тобто правовий статус особи, права, свободи, обов'язки й законні інтереси особи, а також гарантії правового статусу).

Сформовано типовий портрет групи злочинців-крадіїв: це переважно особи чоловічої статі (77,4 %), раніше засуджені за вчинення кримінальних правопорушень або яких притягували до кримінальної відповідальності (82 %), група їх налічує переважно не менше ніж три особи (63,4 %), у 58,3 % випадків їхня діяльність вирізняється чітким попереднім розподілом ролей. Середній вік крадіїв – 26–40 років (50,6 %). Це особи, які переважно мешкають у містах (46,9 %), офіційно не одружені (56,6 %), не навчаються та не працюють (82 %), схильні до загальної антисуспільної деформації в поведінці (56,6 %) і вживання алкоголю (67,2 %).

Спосіб крадіжки, учиненої групою осіб, становить систему послідовних умисних вчинків двох або більше осіб, об'єднаних єдиною метою та спрямованих на протиправне таємне вилучення чужого майна, які охоплюють стадії підготування, безпосереднього вчинення, приховування, а з огляду на фактори зовнішнього середовища, можуть відтворюватися в ньому.

Запропоновано класифікацію способів вчинення крадіжок за такими критеріями:

1. *Залежно від можливості безперешкодного доступу до майна* (з проникненням у будь-яке приміщення та без проникнення в приміщення (шляхом вільного доступу)

2. *Залежно від залучених засобів/знарядь для реалізації способу* (із застосуванням заздалегідь підготовлених засобів і знарядь; без застосування додаткових засобів та знарядь; із застосуванням наявних у відповідній ситуації засобів і знарядь)

3. *Залежно від кількості реалізованих стадій* (повноструктурний спосіб (підготовка, учинення, приховування); одностадійний; двостадійний)

4. *Залежно від використовуваних прийомів* (з попередньою підготовкою; без попередньої підготовки)

5. *Залежно від кількості учасників* (учинені одноосібно, групою осіб, злочинною групою осіб, організованою злочинною групою осіб)

6. *Залежно від дії в часі* (прості способи та складні способи)

7. *Залежно від дії в просторі* (способи, реалізація яких можлива на конкретно визначеному об'єкті; способи, реалізація яких спрямована на групу об'єктів зі схожими ознаками)

8. *Залежно від «професійних» навичок злочинця* («ширмачі», «хламидники», «гастролери», «форточники», «квартирники», «медвежатники», «домушники», «барсеточники», «шнифери» та ін)

9. *Залежно від об'єкта злочинного посягання* (способи вчинення квартирних крадіжок, способи вчинення «кишенькових» крадіжок, способи вчинення крадіжок у громадських місцях, способи крадіжок зі складських приміщень і сховищ тощо).

Визначено категорії слідової інформації, притаманної крадіжкам:

- 1) віртуальні сліди;
- 2) психофізіологічні сліди (нематеріальні, ідеальні);
- 3) матеріальні сліди.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

2.1. Типові слідчі ситуації та основні напрями початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами

Успішне розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, учинених злочинними групами, передусім обумовлене тим, наскільки вчасно, законно й обґрунтовано приймають рішення про початок досудового розслідування, наскільки повно й точно зафіксовано сліди злочину, яка інформація наявна про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, які заходи вжито щодо розшуку викраденого майна, а також наявністю певних теоретичних знань у слідчих, практичного досвіду з розслідування досліджуваних злочинів [47, с. 138].

Питання визначення початку кримінального провадження та початкового етапу розслідування є дискусійними на теренах криміналістики. Дослідженню різних аспектів початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень присвятили свої праці вчені-криміналісти: Г. А. Абдумаджидов, В. М. Биков, С. П. Богатирьов, В. Л. Бурнацький, В. І. Галаган, І. Ф. Герасимов, І. А. Зінченко, Є. П. Іщенко, Ю. Ф. Карєлов, В. П. Колонюк, В. І. Куклін, В. І. Лунгу, І. Х. Турсунов, А. Г. Філіппов, В. І. Шаблін та ін.

Початковий етап розслідування – категорія криміналістична, яку використовують для визначення періоду досудового розслідування, у межах якого за допомогою слідчих (розшукових) дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів встановлюють обставини кримінальної події, які мають ознаки кримінального правопорушення. Зміст таких обставин полягає в отриманні органами й особами, які проводитимуть розслідування, орієнтуючої інформації про вчинений злочин; у забезпеченні процесу,

пов'язаного з побудовою та перевіркою слідчих версій; плануванні розслідування; ужитті заходів, спрямованих на розшук злочинця та викраденого майна.

Сутність етапу розслідування не може бути правильно пізнана, а зміст розкрито у відриві від завдань, які виконують на певному етапі розслідування. Постановка криміналістичних завдань на початковому етапі розслідування спрямована на досягнення головної мети – встановлення основних обставин події злочину й особи підозрюваного (обвинуваченого) [258].

Такі завдання можна умовно розподілити на дві окремі категорії:

1. Завдання організаційно-управлінського спрямування, що забезпечують відповідні умови для формулювання та виконання другої групи завдань;

1.1. З'ясування та оцінювання слідчої ситуації, що склалася на момент порушення кримінального провадження. Це вихідне криміналістичне завдання, що зумовлює постановку таких завдань і дій як організаційного спрямування, так і тактичного. Вивчення та оцінювання ситуації передбачає аналіз одержаної інформації щодо ознак корисливо-насильницького злочину, наявності або відсутності відомостей про обставини його вчинення.

1.2. Визначення джерел інформації про обставини події, яку розслідують, – їх характеру й місцезнаходження. Найпоширенішими джерелами інформації в цій категорії справ на початковому етапі розслідування можуть бути: місце злочину, де залишаються сліди; речові докази, що свідчать про різноманітні обставини злочину й особу злочинця; показання потерпілого, очевидців та інших свідків про час учинення злочину, механізм події, застосування злочинцем засобів і знарядь, викрадене майно, прикмети злочинців.

1.3. Обрання форми та прийомів взаємодії з органами й службами, що ведуть оперативно-розшукову роботу.

1.4. Визначення напрямку розслідування та складання плану дій. Вибір напрямку розслідування полягає у формулюванні кола слідчих версій з основних обставин події та визначенні першочергових завдань, які необхідно виконати на підставі вихідної інформації. Планування розслідування про корисливо-насильницькі злочини має здійснюватися в повному обсязі вже на початковому етапі. Від цього залежить злагодженість дій слідчого й оперативно-розшукового апаратів, досягнення поставленої мети в якомога стисліший час, одержання повних даних й об'єктивних результатів. [137, с. 115].

2. Завдання розшукового й тактичного спрямування, безпосередньо спрямовані на встановлення обставин розслідуваної події.

2.1. Одержання даних про спосіб, обстановку й інші обставини події, що надає можливість орієнтуватися в її змісті й характері.

2.2. Збирання та вивчення даних про особу потерпілого, що допомагає точніше з'ясувати мотиви й завдання злочинця, наявність чи відсутність інсценування нападу, висунути версії про коло причетних до злочину осіб.

2.3. Одержання й аналіз інформації про злочинця та його спільників, що дає змогу висунути обґрунтовані версії стосовно особи злочинця, місця його проживання, рис характеру для подальшого встановлення та затримання.

2.4. Установлення даних про викрадене майно, що має важливе значення для його розшуку, виявлення перекупників, продавців, а врешті-решт – і злочинців [137, с. 115].

Водночас кримінальне провадження здійснюють у конкретних умовах часу, місця, обстановки, з огляду на дії та поведінку осіб, залучених до його сфери, і під впливом інших чинників. Ця складна система взаємозв'язків становить ту конкретну обстановку, у якій працює слідчий та інші компетентні суб'єкти. Зазначена обстановка отримала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації [130, с. 386]. На кожному етапі розслідування – початковому, наступному, заключному – можуть складатися

численні та різноманітні слідчі ситуації, тобто обстановка й умови, визначені об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Тобто процес розслідування є сукупністю різних слідчих ситуацій, що потребує їх вирішення на відповідних етапах та окремих відтинках часу [129, с. 306].

Дослідження вченими-криміналістами явища, яке згодом дістало назву «слідча ситуація», сформувало перед наукою чимало запитань про його сутність, зміст, компоненти, правову та криміналістичну сутність тощо. Здебільшого слідчу ситуацію визначають як становище чи обстановку, що склалися на певний момент розслідування кримінального правопорушення.

Уперше визначення слідчої ситуації сформулював та увів у науковий обіг О. Н. Колесніченко 1967 року [94, с. 16].

Результати досліджень слідчої ситуації висвітлили у своїх наукових працях О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Е. Биховський, О. М. Васильєва, Т. С. Волчецька, І. Ф. Герасімов, В. Г. Гончаренко, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін.

Сутність зазначеної наукової категорії може бути визначено лише за наявності науково обумовленого взаємозв'язку категорій, які формують зміст методики розслідування кримінальних правопорушень. Класична структура методики розслідування злочинів обумовлена закономірностями організації та планування розслідування; криміналістичними особливостями перевірки інформації про злочин і початку кримінального провадження; слідчими версіями; обставинами, що підлягають встановленню; профілактичною діяльністю слідчого, а також використанням спеціальних знань. У межах дослідження, з огляду на наукові позиції вчених-криміналістів щодо структури окремих криміналістичних методик і практики їх застосування, пропонуємо таку сукупність складових, які формують методику розслідування крадіжок, учинених злочинними групами: криміналістична характеристика крадіжок, учинених злочинними групами; обставини, що

підлягають встановленню під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами; особливості початку кримінального провадження; типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, і шляхи їх вирішення; планування розслідування крадіжок, учинених злочинними групами; побудова й перевірка криміналістичних версій; особливості початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами; тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами; особливості наступного етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, й типові слідчі ситуації; взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування кримінальних проваджень за фактом учинення крадіжок злочинними групами; використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами; заходи усунення протидії розслідуванню злочинів; профілактична діяльність слідчого.

Вважаємо, що зміст слідчої ситуації не обмежується визначенням лише зовнішніх і внутрішніх характеристик процесу розслідування, оскільки сутність зазначеної категорії спрямована насамперед на визначення напряду розслідування, обумовленого тактичними завданнями.

У працях О. Н. Колесніченка слідчу ситуацію потрактовано як характеристику об'єктивного становища в розслідуванні злочину, обумовленого (передусім) наявністю певних доказів, оперативної інформації. У зв'язку із цим учений зазначав, що в реалізації принципу індивідуальності розслідування може бути виокремлено такі два основні елементи: а) аналіз й оцінювання слідчої ситуації; б) вибір найефективнішої системи прийомів розслідування [93, с. 14].

На думку О. М. Васильєва, «слідчою ситуацією доцільно вважати в криміналістиці хід і стан розслідування, сукупність встановлених і таких, що підлягають встановленню, обставин, значення і складність тих та інших, ступінь вирішення інших завдань розслідування на поточний момент, на

підставі чого, так би мовити, «на виході» формуються уявлення та висновки про подальший хід розслідування та його першочергові завдання» [33, с. 25].

Водночас В. О. Коновалова вважає, що слідча ситуація – це характеристика становища розслідування злочину, обумовлена наявністю (відсутністю) доказової та оперативно-розшукової інформації про обставини предмета доказування, компоненти криміналістичної характеристики, що визначає систему безпосередніх завдань і напрямів розслідування [92, с. 64].

Дослідник М. О. Селіванов поняття слідчої ситуації визначає як обстановку розслідування, що склалася до визначеного моменту, тобто, на його думку, слідчу ситуацію можна вважати сумою значущої для розслідування інформації, яку беруть до уваги поряд із джерелом її одержання [214, с. 58].

Таким чином, судження деяких учених зводяться до визначення слідчої ситуації як сукупності різноманітних зовнішніх умов, обстановки, у якій відбувається процес доказування, здійснюють розслідування [16, с. 630; 50, с. 158–159]. Іншу позицію обстоюють учені, які обмежуються під час з'ясування сутності слідчої ситуації сукупністю даних, якими володіє слідчий, про обставини розслідуваної події, що впливають на прийняття ним рішення [112, с. 244; 200, с. 138]. Третя група науковців, навпаки, акцентує на суб'єктивному сприйнятті й оцінюванні наявних відомостей про сутність події, поданих у вигляді уявної моделі [60, с. 173; 196, с. 53]. Четверта група дослідників схиляються до думки, що слідча ситуація – це сукупність обставин, які характеризують стан розслідування в певний його момент [108, 48; 31, 31]. Отже, погляди вчених-криміналістів з приводу визначення слідчої ситуації можна згрупувати за чотирма окремими напрямками [149, с. 46], кожен із них має риси, які формують ознаки, притаманні слідчим ситуаціям.

Проаналізувавши матеріали здійсненого дослідження, пропонуємо авторське визначення такої категорії, як типова слідча ситуація початкового етапу розслідування. *На нашу думку, типова слідча ситуація початкового етапу розслідування крадіжок, учинених групою осіб, становить сукупність*

обставин, подій і процесів, зумовлених специфічними ознаками вчиненого кримінального правопорушення та особливостями обраних особою, яка проводить досудове розслідування, криміналістичних засобів і методів з метою усунення негативних наслідків та забезпечення швидкого розкриття та всебічного й повного розслідування кримінального правопорушення.

Розуміння типових слідчих ситуацій, виникнення яких притаманне конкретним видам кримінальних правопорушень, є важливим аспектом у роботі особи, яка проводить досудове розслідування. З'ясування специфічних ознак певного злочину, які виникають залежно від і внаслідок конкретних обставин, визначає широкі можливості, пов'язані з плануванням й організацією розслідування, а також побудовою та перевіркою версій.

Зокрема, Н. К. Кузьменко запропонував 12 критеріїв до класифікації типових слідчих ситуацій, ми вважаємо обґрунтованим виокремлення 41 різновиду запропонованих автором ситуацій, однак, з огляду на практично-прикладне спрямування нашого дослідження, зосередимо увагу лише на окремих позиціях: типові слідчі ситуації, обумовлені обставинами, що характеризують наявність суб'єкта злочину; типові слідчі ситуації, обумовлені обставинами, що характеризують ставлення суб'єкта злочину до факту вчинення злочину; типові слідчі ситуації, побудовані за обставинами, які належать до характеристики виду злочину; типові слідчі ситуації, побудовані за обставинами, які характеризують спосіб учинення злочину; типові слідчі ситуації, побудовані за іншими обставинами; типові слідчі ситуації, які вирізняються наявністю потерпілого; типові слідчі ситуації, обумовлені характером показань потерпілого; типові слідчі ситуації, обумовлені ступенем віктимності потерпілого; типові слідчі ситуації, обумовлені відносинами між потерпілим і злочинцем; типові слідчі ситуації, побудовані за обставинами, які характеризують місце вчинення злочину; типові слідчі ситуації за обставинами, які характеризують час, який минув з моменту вчинення злочину до моменту повідомлення до органів розслідування; типові слідчі ситуації, обумовлені збереженням або зміною

обстановки на місці вчинення злочину до отримання відомостей щодо вчинення злочину органами розслідування [138, с. 77–95].

Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування корисливо-насильницьких злочинів В. П. Лавров вважає такі:

- 1) правопорушника затримано на місці вчинення злочину або одразу після його вчинення;
- 2) правопорушника затримано під час реалізації викраденого майна;
- 3) особу правопорушника встановлено, проте його місцеперебування невідоме;
- 4) затримано особу, що збувала викрадене майно, якій відомий правопорушник;
- 5) особу правопорушника не встановлено, але про нього є певні відомості (зовнішність, одяг, прізвище, місце проведення дозвілля тощо);
- 6) особа правопорушника не встановлена і про нього немає жодних відомостей [144, с. 456–459].

Нині є чимало підходів до класифікації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування. Переважно такі різновиди обумовлені певними компонентами:

- інформаційного спрямування (зокрема обізнаність слідчого про обставини злочину та підозрюваних осіб, обізнаність останніх та їхніх захисників щодо ступеня інформованості слідчого, наявність у слідчого криміналістично значущої інформації про аналогічність місця, часу, способу вчинення всіх діянь, що становлять серію, використанні знаряддя та залишені сліди злочинців, відомості про особливості особи потерпілих і предметів злочинного посягання);
- психологічного спрямування, зокрема психологічні якості слідчого, підозрюваних (обвинувачених), потерпілих, свідків, наявність конфлікту між слідчим та особами, які протистоять йому;

– процесуального й тактичного спрямування, зокрема стан провадження у справі, наявні докази та їх джерела, можливість ізоляції одна від одної осіб, які проходять у справі, можливість проведення конкретної слідчої дії, наявність відомостей про кількість серійних квартирних або кишенькових крадіжок і відомостей, що характеризують осіб, винних у їх учиненні, тощо;

– матеріального й організаційно-технічного спрямування, зокрема можливість мобільного маневрування силами та засобами тощо [23, с. 61].

Ураховуючи результати нашого дослідження, можемо дійти висновку, що типовими слідчими ситуаціями, які виникають на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених групою осіб, є ситуації, у яких:

1) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, проте особи злочинців та їх місцезнаходження не встановлено;

2) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, особи злочинців встановлені, але на місці події таких осіб не затримано та їх місцезнаходження невідоме;

3) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, встановлено й затримано одну особу зі складу злочинної групи, інформації щодо інших осіб, які брали участь у вчиненні злочину, немає, таких осіб не затримано, їх місцезнаходження невідоме;

4) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, осіб, які вчинили крадіжку, затримано;

5) інформації, яка достовірно вказувала б на ознаки злочину, немає.

За результатами дослідження на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених групою осіб, переважає типова слідча ситуація, коли наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, але особи злочинців та їх місцезнаходження не встановлено 52 % (182). У 30,3 % (106) кримінальних проваджень типова ситуація обумовлена затриманням хоча б одного зі злочинців на місці вчинення злочину. У 11,7 % (41) справ на початковому етапі немає достовірної інформації про наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 185 КК України; а найменший показник – 6 % (21) – становлять ситуації, коли встановлено особи злочинців, проте на місці події таких осіб не затримано, їх місцезнаходження невідоме (додаток Б).

Кожній із запропонованих нами типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування крадіжок, учинених групою осіб, притаманний певний алгоритм дій слідчого, спрямований на подолання негативних чинників і вирішення ситуації. Сутність діяльності слідчого під час розслідування обумовлює його вміння чітко визначити необхідний алгоритм і забезпечити проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій з метою повного, всебічного й об'єктивного дослідження всіх обставин злочину та прийняття остаточного рішення.

Своєчасне та правильне проведення першочергових слідчих (розшукових) дій має вирішальне значення під час розслідування будь-якого злочину, оскільки їх проведення дає змогу отримати вихідні дані, необхідні для визначення напрямів розслідування, тобто для висунення слідчих версій щодо змісту події злочину й осіб, які його вчинили, а також для проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення винних і розшук викраденого майна [62, с. 24].

Слід зауважити, що початковий етап розслідування зумовлений різноманітними слідчими ситуаціями, які потребують індивідуального підходу до оцінювання їх особливостей та визначення завдань розслідування [149, с. 45], а також до встановлення специфічних обставин, притаманних конкретному виду кримінального правопорушення.

Переважно процес вирішення слідчим типових ситуацій, які склалися під час початкового етапу розслідування крадіжки, зводиться до встановлення типових обставин, які супроводжували злочинну подію. У такому разі не слід плутати криміналістичний підхід до визначення таких обставин з переліком обставин, визначених законодавцем у межах КПК. Зокрема, у ст. 91 КПК України закріплено перелік обставин, які обов'язково підлягають доказуванню в процесі розслідування. До таких обставин законодавець відносить лише подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення,

зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [136].

Безперечно, такий перелік відомостей дасть змогу слідчому правильно кваліфікувати діяння, отримати достовірні дані про винуватість особи, заподіяну майнову шкоду тощо. Проте, на нашу думку, передумовою отримання змістового наповнення інформацією кожної обставини, що підлягає доказуванню, однозначно є процес отримання відомостей стосовно криміналістично значущих фактів, подій, явищ, елементів, які супроводжували злочин і всі його етапи.

У криміналістиці основними обставинами, що підлягають встановленню під час розслідування майнових злочинів, є:

- факт таємного викрадення майна;
- місце, час та умови вчинення крадіжки;
- предмет крадіжки, його вартість, особливі ознаки;
- спосіб учинення крадіжки;
- технічні засоби, які були застосовані для таємного викрадення та приховання;
- тривалість перебування та конкретні дії злочинця на місці крадіжки;
- суб'єкт крадіжки (хто її вчинив), мотиви його поведінки;
- наявність злочинної групи та роль кожного з її членів;
- спосіб, час і місце збуту вкраденого;
- обставини, що сприяли вчиненню крадіжки;
- обставини, що впливають на ступінь і характер вини [163].

Встановлення зазначених обставин має вирішальне значення для забезпечення якісного розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення крадіжок групою осіб.

Розглянемо *першу типову слідчу ситуацію* «Встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, але особи

злочинців та їх місцезнаходження не встановлено», яка, на наш погляд, є найскладнішою з позицій її вирішення. У межах цієї ситуації перед слідчим постає три напрями завдань, які необхідно виконати. Організуючи розслідування, слідчий повинен уживати одночасні заходи, спрямовані на встановлення осіб, які вчинили крадіжку, та їх місцезнаходження, місцезнаходження викраденого майна, встановлення матеріальних слідів, які надалі буде можливо використовувати як докази, а також встановлення свідків події.

1. Огляд місця події з метою виявлення залишених злочинцями слідів, знарядь кримінального правопорушення, особистих речей, викраденого майна. Під час виявлення таких предметів потрібно провести їх огляд і забезпечити збереження можливої слідової інформації (відбитків пальців рук, мікрочастинок тощо).

2. Допит потерпілих. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії дає змогу отримати відомості, які зможуть бути використані під час забезпечення розшуку викраденого майна.

3. Встановлення та допит свідків. Під час зазначеної слідчої (розшукової) дії можна отримати інформацію про прикмети злочинців, їх кількість, а також інші орієнтуючі обставини про подію.

4. У випадку встановлення свідків, які спостерігали злочинців, необхідно вирішити питання про складання композиційного портрета злочинця з метою подальшого забезпечення розшукових дій. Також доречно продемонструвати свідку фотокартотеку осіб, які перебувають на різноманітних обліках у поліції.

5. Встановлення наявності камер відеоспостереження на місці події та поблизу нього й тимчасове вилучення відеозапису, на якому зафіксовано момент учинення кримінального правопорушення та особу, що його вчинила. Цей відеозапис надасть достовірні відомості про зовнішність злочинця, а також матиме вагомий доказовий характер надалі.

6. Орієнтування особового складу органу поліції, на території обслуговування якого вчинене кримінальне правопорушення (зокрема працівників патрульної поліції), суміжних територіальних органів поліції, громадськості про характер, час, місце, спосіб учинення кримінального правопорушення, ознаки викраденого майна та інші відомості, що мають значення для встановлення та розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Також (у разі наявності) необхідно надати композиційний портрет правопорушника або ж роздруківку із запису камер відеоспостереження [91, с. 109–114].

7. Прийняття рішень про призначення необхідних судових експертиз залежно від виявлених на місці події матеріальних слідів.

Друга типова слідча ситуація «Встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, особи злочинців встановлено, але на місці події таких осіб не затримано та їх місцезнаходження невідоме.

1. Огляд місця події з метою виявлення залишених злочинцями слідів, знарядь кримінального правопорушення, особистих речей, викраденого майна. Під час виявлення таких предметів потрібно провести їх огляд і забезпечити збереження можливої слідової інформації (відбитків пальців рук, мікрочастинок тощо).

2. Допит потерпілих. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії дає змогу отримати відомості, які зможуть бути використані під час забезпечення розшуку викраденого майна.

3. Встановлення та допит свідків. Під час зазначеної слідчої (розшукової) дії можливо отримати інформацію про прикмети злочинців, їх кількість, а також інші орієнтуючі обставини про подію.

4. У випадку встановлення свідків, які спостерігали злочинців, необхідно вирішити питання про складання композиційного портрета злочинця з метою подальшого забезпечення розшукових дій.

5. Встановлення наявності камер відеоспостереження на місці події та поблизу нього, тимчасове вилучення відеозапису, на якому зафіксовано момент учинення кримінального правопорушення та особу, що його вчинила. Цей відеозапис надасть достовірні відомості про зовнішність злочинця, а також матиме вагомий доказовий характер надалі.

6. Орієнтування особового складу органу поліції, на території обслуговування якого вчинене кримінальне правопорушення (зокрема працівників патрульної поліції), суміжних територіальних органів поліції, громадськості про характер, час, місце, спосіб учинення кримінального правопорушення, ознаки викраденого майна та інші відомості, що мають значення для встановлення і розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Також (у разі наявності) необхідно надати композиційний портрет правопорушника або ж роздруківку із запису камер відеоспостереження [91, с. 109–114].

7. Прийняття рішень про призначення необхідних судових експертиз залежно від виявлених на місці події матеріальних слідів.

У цій слідчій ситуації, крім визначених вище слідчих (розшукових) дій та заходів, необхідно вирішити питання стосовно встановлення і допиту родичів або близьких осіб злочинців з метою отримання характеризуючих матеріалів, орієнтуючої інформації та унеможливити ймовірну подальшу протидію щодо надання родичами «неправдивого алібі» злочинцеві; забезпечити процесуальну й тактичну можливість у проведенні обшуків за місцем проживання злочинців.

Третя типова слідча ситуація «Встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, осіб, які вчинили крадіжку, затримано».

Така типова слідча ситуація є найсприятливішою для слідчого в контексті спектру можливих слідчих (розшукових) дій. До основного переліку слідчих (розшукових) дій, за умов встановлення та затримання особи, яка вчинила крадіжку, необхідно додати: допит підозрюваного,

одночасний допит між кількома підозрюваними особами або потерпілим; пред'явлення для впізнання (за умови, що слідство виявило свідків, які спостерігали злочинців, пам'ятають їх ознаки зовнішності й можуть упізнати); слідчий експеримент; обшуки за місцем проживання злочинів. Ініціювати перевірку затриманого на причетність до інших нерозкритих крадіжок і встановлення його злочинних зв'язків, можливих місць збуту викраденого.

1. Огляд місця події з метою виявлення залишених злочинцями слідів, знарядь кримінального правопорушення, особистих речей, викраденого майна. Під час виявлення таких предметів потрібно провести їх огляд і забезпечити збереження можливої слідової інформації (відбитків пальців рук, мікрочастинок тощо).

2. Допит потерпілих. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії дає змогу отримати відомості, які зможуть бути використані під час забезпечення розшуку викраденого майна.

3. Встановлення та допит свідків. Під час зазначеної слідчої (розшукової) дії можливо отримати інформацію про прикмети злочинців, їх кількість, а також інші орієнтуючі обставини про подію.

4. Допит підозрюваного та з'ясування всіх обставин, які підлягають встановленню.

5. Встановлення наявності камер відеоспостереження на місці події та поблизу нього, тимчасове вилучення відеозапису, на якому зафіксовано момент вчинення кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила. Цей відеозапис надасть достовірні відомості про зовнішність злочинця, а також матиме вагомий доказовий характер надалі.

6. Проведення обшуків за місцем проживання підозрюваної особи з метою виявлення та вилучення викрадених речей або предметів й об'єктів, здобутих злочинним шляхом.

7. Прийняття рішень про призначення необхідних судових експертиз залежно від виявлених на місці події матеріальних слідів.

Четверта типова слідча ситуація *«Інформації, яка достовірно вказувала б на ознаки злочину, немає»*. У цій слідчій ситуації увагу слід зосередити на ретельному дослідженні обстановки під час огляду місця події, допиті потерпілого й отриманні підтверджувальної інформації стосовно викрадених речей та майна.

Водночас слід зауважити, що запропонований нами перелік слідчих (розшукових) дій до кожної конкретної слідчої ситуації є здебільшого рекомендаційним. Визначені заходи не є вичерпними та можуть бути доповнені у зв'язку з виконуваними під час розслідування завданнями. Безсумнівним видається той факт, що центральна та провідна роль у процесі діяльності з організації роботи на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених групою осіб, належить слідчому, який визначає пріоритетні напрями, висуває криміналістичні версії, формує доручення оперативним підрозділам на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

2.2. Слідчі версії та особливості планування розслідування

У ст. 2 КПК України окреслено основні завдання кримінального провадження, серед яких – забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування. Такий прямий обов'язок покладений безпосередньо на слідчого, а його реалізація можлива через призму грамотної організації та планування розслідування. Успіх будь-якого кримінального провадження зумовлений своєчасним й ефективним проведенням низки слідчих (розшукових) дій та отримання за їх результатами доказової інформації. Важливою умовою ефективності досудового розслідування є знання закономірностей складного процесу пізнання об'єктивної істини та використання такої інформації в практичній діяльності з розкриття і розслідування злочинів.

На підставі таких загальних завдань кримінального судочинства можемо виокремити конкретні завдання розслідування за кримінальними провадженнями за фактами крадіжок, учинених злочинними групами: встановлення складу кримінального правопорушення; встановлення ознак конкретного кримінального правопорушення на підставі наявної вихідної інформації; точна кваліфікація кримінального правопорушення, склад якого вбачається в діях особи, що його вчинила; повне розкриття розслідуваного злочину, що включає: встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню; встановлення всіх причетних до злочину осіб, з'ясування їх ролі в його підготовці, здійсненні та приховуванні; встановлення всіх епізодів злочинної діяльності притягнутих до відповідальності осіб; забезпечення відшкодування матеріального збитку й можливої конфіскації майна; встановлення обставин, що сприяли вчиненню розслідуваного злочину (злочинної діяльності), вживання заходів для їхнього усунення; прийняття остаточного рішення в межах розслідування.

Завдання планування та належної організації розслідування корисливих злочинів слід виконувати в повному обсязі на його початковому етапі. Планування дає змогу зосередитися на реалізації першорядних завдань, що обумовлені особливостями слідчої ситуації, правильно розподілити сили й можливості, цілком використовувати типові версії та програми розслідування, обрати оптимальну послідовність і засоби перевірки висунутих версій і шляхи виконання тактичних завдань, передбачити організаційно-тактичні умови їхньої реалізації. Під час розроблення плану розслідування необхідно враховувати не тільки типові риси конкретного випадку розслідування, а й виявляти його специфічні ознаки та закономірності, що потребують постановки спеціальних завдань і розроблення версій індивідуального характеру.

Однією з таких закономірностей є побудова слідчих версій, за допомогою яких встановлюють обставини, що підлягають доказуванню, а

також виключають факти, що не мають суттєвого значення для розслідування.

Проникнення в сутність досліджуваної події, пізнання її причин, зв'язків, обставин, учасників, їхньої поведінки, ролі, причинового зв'язку між їхньою дією (бездіяльністю) і наслідками, що настали, можливо лише завдяки розробленню системи обґрунтування припущень, які під час перевірки підтверджують або відхиляють.

Об'єкти версій та їх спрямованість детермінуються характером розслідуваної події, її кримінально-правовими ознаками.

Передумовою побудови версій є інформаційна невизначеність, брак достатніх даних для достовірних висновків [33, с. 59], а спрямованість версій визначена обставинами, що охоплені предметом доказування, й елементами складу злочину.

Зміст версій залежить від низки криміналістично значущих факторів: характеру події, категорії злочинів, до якої можна віднести розслідувану подію, їхньої криміналістичної характеристики, наявності чи відсутності інформації про обставини такої події, що формують слідчу ситуацію [5, с. 112; 95, с. 17; 99, с. 47–56].

На думку М. О. Селіванова та Л. Г. Видонова, типова слідча версія становить ґрунтоване на спостереженнях умовне міркування, яке відображає вірогідний зв'язок між певними видами елементів криміналістичної характеристики злочинів [215, с. 5–6].

У загальній класифікації версій становлять інтерес версії, які називають типовими. Маючи абстрактний характер як певне узагальнення слідчої практики, типова версія виконує орієнтувальну функцію [201, с. 26].

Використання систем типових версій, зазначають О. Н. Колесніченко та Г. А. Матусовський, надає розслідуванню точності, повноти, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації та дібрати відповідні літературні джерела. Ознайомлення зі схемою таких версій надає

можливість водночас охопити та перспективно намітити всі можливі основні напрями розслідування [95, с. 10].

На наш погляд, найчіткіше визначення поняття типової версії запропонував Р. С. Белкін, який потлумачив її як характерне для певної ситуації з погляду відповідної галузі наукового знання або узагальненої практики (оперативно-розшукової, судової, слідчої, експертної) передбачуване пояснення окремих фактів чи події загалом. На його думку, типові версії мають обмежене пізнавальне значення, оскільки вони, ґрунтуючись на мінімальних фактичних даних, можуть дати тільки загальне пояснення події, чого недостатньо для успішного завершення розслідування. Тому типова версія конкретизується в процесі доказування внаслідок накопичення слідчим необхідної інформації [17, с. 29–30].

З огляду на різноманітні підходи до визначення поняття версії, її сутність зводиться до такого: версія – це обґрунтоване припущення про подію злочину та осіб, які його вчинили [145, с. 56].

Криміналістична версія є самостійним різновидом гіпотези, яку використовують у розслідуванні; пояснює пов'язані з подією кримінального правопорушення факти; її перевіряють у встановлені строки компетентні суб'єкти встановленими законом методами й засобами, вона відповідає певним ознакам (є реальною; можливою для перевірки; обґрунтованою встановленими фактами; порівняно простою, із чіткою та однозначною формулою; стосується ширшого кола фактів, що встановлюють у процесі розслідування кримінального правопорушення) [129, с. 311].

З огляду на викладене, ми вважаємо слушним визначення, запропоноване Ю. М. Чорноус, яка вважає, що криміналістична версія – це обґрунтоване припущення, яке стосується сутності розслідуваного кримінального правопорушення або його окремих обставин, має значення для його розслідування та пояснює походження, зміст і зв'язок між цими обставинами [129, с. 311].

Неодноразово ми мали змогу переконатися в тому, що криміналістика та її основні категорії є доволі структурованими за своїм змістом і сутністю, а також наповнені значною кількістю різноманітних класифікаційних категорій та критеріїв. Криміналістична версія за своєю внутрішньою структурою точно відповідає цьому твердженню. Нині вчені-криміналісти пропонують різні критерії класифікації криміналістичних версій: за суб'єктом побудови, за ступенем (мірою) визначеності припущень; за обсягом пояснюваних фактів; за ступенем імовірності та щодо предмета доказування. Кожен із різновидів має певну специфіку, обумовлену вихідною інформацією, отриманою на початковому етапі розслідування.

1. За суб'єктом висунення: версії слідчого, дізнавача, прокурора, працівника оперативного підрозділу, експерта, судді. Поділ криміналістичних версій за такою класифікаційною ознакою є умовним, оскільки види версій можуть трансформуватися одна в одну чи навіть об'єднуватися для виконання спільних завдань. Версія працівника оперативного підрозділу може трансформуватися в слідчу, потім її знову перевіряє оперативник; імовірний висновок експерта, що є різновидом експертної версії, може бути використаний слідчим як орієнтуюча інформація, її перевіряють під час проведення слідчих (розшукових) дій.

2. За ступенем (мірою) визначеності припущень: типові та конкретні (специфічні). Типові версії, які вбудовуються за умови недостатності вихідних даних, найчастіше на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень дають загальне, орієнтовне пояснення наявних даних. Під час подальшої перевірки помилкові варіанти відкидають, а підтверджену типову версію деталізують і конкретизують. Здебільшого на підставі типової версії вибудовують конкретні версії.

3. За обсягом пояснюваних фактів: загальні й окремі. Загальні версії пояснюють сутність і зміст всієї розслідуваної події, а окремі – лише окремі її

елементи (спосіб учинення кримінального правопорушення, його суб'єкт тощо).

4. За ступенем імовірності: малоімовірні та найбільш імовірні. Такий поділ проводить суб'єкт висунення версії, він залежить від наявної доказової інформації, результату його власного оцінювання залежно від наявних знань, умінь і навичок. Однак незалежно від ступеня ймовірності певної версії, їх необхідно перевіряти паралельно. Інколи відпрацювання саме малоімовірних версій забезпечує результат.

5. За часом побудови: первинні й подальші. Такі версії потребують рівнозначної уваги, без жодних переваг. Нерідко в процесі розслідування, передусім – під час відновлення кримінального провадження, у якому досудове розслідування було зупинено, необхідно повертатися до попередніх, тобто первинних версій.

6. Стосовно предмета доказування: обвинувальні та виправдовувальні. Обвинувальна версія – це лише одне з пояснень учиненого злочинного діяння, альтернативою якого є виправдовувальна версія (контрверсія), яка припускає невинуватість особи. Обидві версії потребують рівнозначної об'єктивної перевірки [129, с. 312].

Водночас саме процес побудови обвинувальних і виправдовувальних версій у повному обсязі дає змогу реалізувати один із принципів досудового розслідування – принцип об'єктивності. Саме в процесі формування версій зазначеної категорії буде реалізуватися діяльність, спрямована не тільки на встановлення та перевірку фактів, а й на підтвердження та спростування обставин, що підлягають доказуванню.

Ми поділяємо думку, згідно з якою важливе значення для побудови типових версій мають методичні рекомендації щодо розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, а для конкретних – вихідна інформація, встановлена на початковому етапі. Нашу позицію можна аргументувати насамперед тим, що типовій слідчій ситуації відповідають типові криміналістичні версії, які перевіряють під час проведення типових

слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів [168].

Типовими загальними версіями під час розслідування кримінальних правопорушень є такі: чи вчинено злочин; чи відбулася інша незлочинна подія; чи здійснено інсценування. З огляду на викладене, розуміємо, що такий перелік запитань, які необхідно вирішити в разі надходження повідомлення про крадіжку, притаманний і досліджуваній нами категорії злочинів, тобто крадіжкам, учиненим злочинними групами, у контексті побудови версій. Попри те, що категорія «криміналістичної версії» є новою для криміналістики й теорії розкриття та розслідування злочинів, ми спробуємо запропонувати власне бачення загальних типових версій, притаманних крадіжці.

1. Учинено корисливий злочин або корисливого злочину не було (здійснено інсценування або замах на злочин).

2. Який саме корисливий злочин було вчинено (за кримінально-правовою оцінкою розслідуваної події).

3. Крадіжку вчинено одноособово або злочинною групою осіб.

Аналіз емпіричних даних щодо особливостей розслідування крадіжок і наукових джерел щодо дискусійних та колізійних аспектів у цьому напрямі надав можливість визначити такі версії залежно від окремих компонентів слідчої ситуації, у межах якої відпрацьовують припущення.

Початковому етапу розслідування крадіжок притаманні також певні типові слідчі версії. Зокрема, під час розслідування крадіжок державного чи колективного майна, учинених шляхом проникнення до приміщення, висувають такі версії: крадіжку вчинив працівник цього об'єкта, який не є (у цьому випадку) матеріально відповідальною особою, або особа, яка охороняла цей об'єкт; крадіжку вчинила стороння особа; крадіжку вчинила стороння особа за участю або сприяння працівника об'єкта, який не є (у цьому випадку) матеріально відповідальною особою; крадіжку вчинила стороння особа, але факт крадіжки використано матеріально відповідальною

особою для приховання недостачі або присвоєння інших цінностей, що є в її розпорядженні; крадіжку вчинила стороння особа за сприяння матеріально відповідальної особи, яка намагається приховати нестачу; крадіжку зі зломом інсценувала матеріально відповідальна особа з метою приховати нестачу або ухилення від сплати податків [168].

Для розслідування крадіжок особистого майна громадян, які вчинено з квартир, будинків, дач, притаманні такі типові версії:

а) щодо події злочину: крадіжку справді вчинено; крадіжки фактично не було, а заявник помиляється стосовно події злочину; крадіжку інсценував заявник, щоб приховати факт втрати чи розтрата довірених на зберігання документів, коштовностей, зброї тощо;

б) щодо осіб, причетних до вчинення крадіжки, то її вчинили: одна особа чи злочинна група; особа з числа родичів потерпілого; особа, обізнана про місцезнаходження матеріальних цінностей; особа, обізнана щодо наявності в потерпілого матеріальних цінностей; особа, яка володіє певними навичками; особа, яка раніше проводила певні роботи а потерпілого або була в його квартирі з іншого приводу [168].

Окремий напрям становлять криміналістичні версії, які містять припущення щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення:

а) про зв'язок злочинця з потерпілим, його рідними, близьким оточенням (знайомими або сусідами), які знали про наявність у нього цінностей чи майна, що було викрадене:

– крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим у межах службової діяльності або навчання, – 30 % (105);

– крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим або перебувала з ним у родинних стосунках, – 8 % (28);

– крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим та якій потерпілий демонстрував свої матеріальні статки, – 36 % (126);

– крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим на підґрунті спільного вживання алкогольних напоїв, – 2 % (7);

– крадіжку вчинила особа, не знайома з потерпілим, – 24 % (84)
(додаток Б);

б) про наявність у крадіїв попереднього злочинного досвіду:

– крадіжку вчинила особа, яка не має досвіду вчинення кримінальних правопорушень, – 18 % (63);

– крадіжку вчинила особа, яку раніше притягували до відповідальності за аналогічні злочини (зокрема крадіжки, розбої, вимагання тощо), – 82 % (287);

– крадіжку вчинила особа, яку раніше не притягували до кримінальної відповідальності, проте вона вже вчиняла аналогічні злочини (зокрема крадіжки, розбої, вимагання тощо) (додаток Б);

в) про мотив і мету вчинення злочину:

– крадіжку вчинено з корисливих мотивів – 85,1 % (298);

– крадіжку вчинено з мотивів помсти, ревнощів – 14,9 % (52)
(додаток Б);

г) про наявність співучасників:

– крадіжку вчинили дві особи – співучасники – 33,1 % (116);

– крадіжку вчинила група осіб (3 особи) – 63,4 % (222);

– крадіжку вчинила група осіб за попередньою змовою, з розподілом ролей – 3,5 %/41,7% (12/204) (додаток Б).

Усі без винятку побудовані під час розслідування версії перевіряють за допомогою та в межах проведення слідчих розшукових дій. Водночас для кожної версії, яка потребує перевірки, як і для кожної слідчої ситуації, що утворюється в процесі розслідування кримінального правопорушення, притаманні конкретні алгоритми та послідовності в обраних комплексах слідчих (розшукових) дій.

Версію про факт учинення корисливого злочину та його певний вид (різновид) перевіряють за допомогою допиту потерпілого; огляду місця події, місця перебування використаного злочинцями транспортного засобу, залишених чи прихованих знарядь, викраденого майна на відкритій ділянці

місцевості, місця перебування злочинців перед злочином; допитів свідків, передусім – свідків-очевидців й осіб, що брали участь у переслідуванні та затриманні підозрюваного; призначення судових експертиз; призначення і проведення інвентаризації та документальної ревізії, а також допиту посадових осіб, охоронців й інших працівників в разі вчинення кримінальних правопорушень на території підприємства, організації, установи.

Замасковані корисливі злочини чи корисливі мотиви злочинів виявляють за допомогою огляду місця події та виявлення прихованих ознак таких мотивів і злочинів, негативних обставин, що вказують на інсценування; допитів свідків – родичів, друзів і знайомих, сусідів, колег потерпілого; проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення підозрюваних, вивчення особи, способу життя, посткримінальної діяльності, зокрема так званих доказів поведження.

Версію про інсценування крадіжки перевіряють шляхом огляду місця події, встановлення негативних обставин, що спростовують версію про вчинення злочину; допиту заявника й виявлення в його показаннях суперечностей; допитів свідків; призначення інвентаризації, ревізії, криміналістичних експертиз, що не підтверджують чи доводять хибність обставин, інсценованих або описаних у показаннях заявника.

Перевірку версій про вчинення злочину (чи замаху на нього), що не є корисливим, здійснюють шляхом окреслених раніше процесуальних і непроцесуальних засобів. Посилену увагу слід спрямовувати на допит потерпілого та свідків-очевидців стосовно деталізації показань щодо передкримінальних, власне кримінальних і тих, що реалізовані одразу після вчинення злочину, дій винної особи, її висловлювань, жестів, емоційного стану тощо. Це дасть змогу виявити справжність намірів, мотивів, можливо – і мети злочинця стосовно потерпілого та його майна.

Водночас необхідно зауважити, що запропонований нами перелік криміналістичних версій під час розслідування крадіжки не є вичерпним, має формально-рекомендаційне значення, також, залежно від сформованих

зовнішніх і внутрішніх факторів, які обумовили вчинення кримінального правопорушення, може бути доповнений на розсуд слідчого окремими елементами, які допоможуть пришвидшити встановлення істини та прийняття остаточного рішення.

Науковець В. Ю. Шепітько розглядав версію як категорію, тісно пов'язану з плануванням розслідування. Він зазначав, що версія є тим напрямом розслідування, який зумовлює побудову комплексу слідчих, розшукових, організаційних заходів, здійснюваних з метою її перевірки [201, с. 24]. Тобто планування та побудова версій знаходяться в тісному взаємозв'язку.

Уважаємо, що криміналістична версія є не тільки підставою для планування, а й критичною межею проведення обов'язкових слідчих (розшукових) дій за певним напрямом.

Серед вивчених нами кримінальних проваджень за фактами вчинення крадіжок плани щодо проведення розслідування були наявні лише у 33,4 % випадків (додаток Б), значна їх кількість не відповідала наявним методичним рекомендаціям щодо правил складання, оформлення та ведення планів розслідування кримінальних проваджень. У процесі дослідження було виявлено такі недоліки: відсутність у планах чітких дат виконання запланованих заходів, відсутність інформації, кому доручено виконання конкретного заходу, здебільшого плани були доволі формальними, а інформація, зафіксована в них, посередньо відображала реальні потреби розслідування.

Водночас опитані слідчі НПУ із цього приводу пояснили, що не вважають за доцільне витрачати робочий час на складання плану розслідування, оскільки переконані, що складання таких планів не вплине на якість розслідування (29 %); 16 % опитаних слідчих убачають необхідність його складання лише в деяких випадках (це стосується переважно «серійної діяльності» злочинців, багатоепізодних кримінальних проваджень із численною кількістю крадіїв, який необхідно притягнути до

відповідальності, і потерпілих). Решта слідчих не визначилися, тому не змогла дати відповіді на це запитання (додаток А).

Планування, стверджує О. М. Ларін, слугує засобом самоконтролю слідчого за власною роботою та її результатами [146, с. 48]. Абсолютно поділяємо таку позицію, оскільки складання плану розслідування, слідчої (розшукової) дії, планувати робочий день, тиждень, місяць тощо – це визначальні категорії роботи будь-якого слідчого. По-перше, планування дає змогу правильно розподілити час, запобігти «накладкам» під час планування слідчих (розшукових) дій, правильно zorganizувати осіб, якщо участь у слідчій (розшуковій) дії мають прийняти декілька учасників, тощо.

Натомість А. Р. Ратинов визначає сутність планування під час розслідування та його значущість безпосереднім колом вирішуваних завдань: визначення правильних шляхів розслідування злочинів; забезпечення неупередженості, усебічності та повноти розслідування; своєчасність використання техніко-криміналістичних засобів і криміналістичних прийомів з огляду на специфіку кожного конкретного кримінального правопорушення; забезпечення найдоцільнішого та найрезультативнішого проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій; сприяння ефективній економії сил і засобів за умови недопущення тяганини під час розслідування.

Зважаючи на завдання, які можна вирішити під час планування, вважаємо, що слід неодмінно зважати на правильну оцінку слідчої ситуації. Оскільки саме в процесі оцінювання слідчої ситуації останній вибудовує у своєму уявленні повну модель подій, які відбулися. Ще одним доречним правилом, яким необхідно послуговуватися кожному слідчому, є «правило взаємозалежності слідчої ситуації від криміналістичної характеристики злочину». Далі також нескладно простежити послідовність взаємозалежностей: елементи криміналістичної характеристики крадіжки також взаємозалежні та взаємозумовлені.

Процес планування розслідування не є винятком, і структурно його формують окремі елементи (або етапи) з чіткою послідовністю розміщення в структурно-логічній схемі): вивчення початкової інформації; висунення версій; визначення кола обставин, які необхідно встановити, а також інших завдань розслідування; окреслення шляхів, засобів і методів розслідування; визначення послідовності та строків виконання окремих завдань і дій; визначення виконавців; визначення організаційних заходів щодо залучення виконавців, забезпечення використання окремих засобів проведення певних дій; складання письмового плану; коригування та розвиток плану [15, с. 38].

Знаний вчений В. Ю. Шепітько пропонує модель елементів (етапів), які формують процес планування розслідування:

- 1) версії розслідування;
- 2) обставини, що підлягають з'ясуванню;
- 3) слідчі (розшукові) дії та інші заходи;
- 4) строк виконання;
- 5) виконавець [201, с. 22].

Крім цього, І. М. Лузгін виокремлює найтипівіші види планів розслідування:

1) за змістом: план, складений за версіями, і план, складений за епізодами;

2) за обсягом: загальний план розслідування та план проведення окремих слідчих дій;

3) за способом формування: зведені й аналітичні. У перших залежно від досліджуваних версій (епізодів) і питань міститься зведений перелік слідчих (розшукових) дій, які повинні бути проведені в кримінальному провадженні в певній тактичній послідовності та взаємозв'язку. Суть аналітичного плану полягає в послідовному відображенні в ньому всіх відомостей, отриманих із різних джерел, вказівок на вид джерела, дат отримання відомостей і дій, які необхідно у зв'язку із цим провести;

4) за способом складання: розгорнутий план з додаванням схем, графіків і скорочений з переліком усіх дій;

5) за ступенем уніфікації: уніфіковані й вільні [152, с. 123–125].

План розслідування за формою та змістом залежить від слідчої ситуації, що склалася на певний момент. Так, якщо немає терміновості в проведенні першочергових заходів, то складають розгорнутий план розслідування відповідно до структури, розглянутої вище. У разі невідкладності проведення першочергових слідчих (розшукових) дій план можуть складати у вигляді простого переліку необхідних заходів та їх послідовності. У будь-якому разі слідчий разом із представниками оперативних служб визначають черговість проведення таких дій.

Своєчасне та якісне планування в кримінальному провадженні надасть можливість забезпечити ефективну організацію та взаємодію між різними підрозділами НПУ у процесі розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. Найпоширенішою та досить ефективною формою такої взаємодії є створення СОГ, про яку детальніше буде йтися в наступному підрозділі роботи [20, с. 97].

На підставі зазначеного можемо дійти висновку, що планування розслідування крадіжок, учинених групою осіб, є важливим і необхідним заходом. Дотримання правильних умов планування дасть змогу слідчому зосередити увагу на найважливіших ознаках, притаманних як для певної події, своєчасно визначити оптимальний порядок дій для досягнення мети розслідування. Крім того, планування сприяє не лише виокремленню важливих елементів, а й оптимально розподілити час як між головними, так і між другорядними компонентами діяльності.

З огляду на практичне значення та наукову розробленість цього питання, ми однозначно поділяємо позицію, що в кримінальних провадженнях за фактами крадіжок, які розслідуванням охоплюють понад два епізоди, або встановлено кількість причетних осіб понад дві людини – складання плану має бути обов’язковою вимогою. Крім того, обов’язковість

планування розслідування також має бути закріплена, якщо досвід роботи слідчого становить менше ніж два роки, а також у разі браку досвіду безпосереднього розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії.

2.3. Організація і тактика розшуку викраденого майна

Науково-методичне забезпечення порядку організації розшуку викраденого майна нині знаходиться на низькому рівні. Брак якісних монографічних напрацювань, авторських алгоритмів щодо тактики дій у різних слідчих ситуаціях і залежно від обсягу вихідних даних негативно позначається на оперативності вирішення таких питань, які пов'язані з поверненням потерпілому викраденого в нього майна.

Під час анкетування слідчих встановлено, що в межах розслідування крадіжок потерпілі в більшості випадків зацікавлені в результаті, який обумовлює лише можливість повернення викраденого майна, – 43 %; 22 % – у поверненні майна та притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності; 28 % опитаних відповісти не змогли, і лише 7 % респондентів повідомили, що задовольнилися б лише покаранням правопорушника (додаток А).

На нашу думку, діяльність, спрямовану на розшук викраденого майна, можна розглядати в кількох аспектах:

- як процес взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами й підрозділами НПУ, спрямований на встановлення місцезнаходження викраденого майна, його вилучення та повернення власнику;

- як тактичний прийом окремих слідчих (розшукових) дій /огляд, обшук/;

- як тактична операція «Розшук викраденого майна»;

– як оперативно-розшуковий захід.

1. Взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами й підрозділами НПУ становить спільну діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав й інтересів фізичних і юридичних осіб, що регламентовано Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575.

Основними принципами взаємодії є швидке, повне й неупереджене розслідування кримінальних правопорушень; самостійність слідчого (дізнавача) в процесуальній діяльності; оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів НПУ в запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; дотримання загальних засад кримінального провадження, забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.

Водночас швидкого та повного розслідування і розкриття кримінальних правопорушень досягають шляхом поєднання зусиль усіх органів і підрозділів поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події та факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є важливим завданням для всіх працівників поліції.

Першочерговими заходами та невідкладними слідчими (розшуковими) діями в напрямі забезпечення розшуку викраденого майна є:

– проведення огляду місця події;

- переслідування і затримання правопорушників, використання всіх необхідних сил та засобів для досягнення мети (показання свідків, потерпілих, використання слідової інформації, залучення спеціалістів-кінологів тощо);

- проведення розшукових заходів у місцях перебування осіб, схильних до вчинення правопорушень (зокрема збуту викраденого майна);

- проведення опитування осіб, які мешкають або працюють поблизу місця вчиненого правопорушення, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника до та від місця події, з метою встановлення свідків;

- установа базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, на якій знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, і можливих напрямків руху особи, яка його вчинила, а також інших місць з огляду на обставини кримінального правопорушення;

- проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію (у разі отримання інформації, яка матиме важливе орієнтуюче або доказове значення, її слід зафіксувати в поясненні; якщо під час обходу відомостей, які можна було б використати під час розслідування, не отримано – необхідно скласти рапорт із зазначенням конкретних відпрацьованих ділянок);

- обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення загублених, викинутих правопорушником знарядь злочину, інших предметів, отримання додаткової інформації про подію та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

- орієнтування особового складу органів і підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, і суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості про характер, час, місце та спосіб учинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викраденого, інші

відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку;

- використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи МВС України й інших інформаційних ресурсів, а також засобів масової інформації;

- перевірка осіб за базами (банками) даних, що належать до єдиної інформаційної системи МВС України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими ст. 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію»;

- проведення інших заходів та дій, необхідних для встановлення події кримінального правопорушення, особи злочинця та пошуку викраденого майна.

2. Як тактичний прийом окремих слідчих (розшукових) дій /огляд, обшук/. Типовими слідчими (розшуковими) діями, пов'язаними з обстеженням території, приміщень, ділянок місцевості, предметів, а також людей, є огляд та обшук.

Слідчий огляд – це різновид слідчої (розшукової) дії, зміст якої полягає у візуальному обстеженні слідчим визначеної території, ділянки місцевості, приміщення або іншого матеріального об'єкта з метою виявлення, фіксації та вилучення матеріальних слідів кримінального правопорушення. Слід зазначити, що обшук з позицій алгоритмізації дій майже не відрізняється від слідчого огляду, проте наявна низка процесуальних і тактичних відмінностей, які обумовлюють його сутність.

Поняття обшуку слід тлумачити як обґрунтовану доказами слідчу (розшукову) дію, що полягає в примусовому цілеспрямованому обстеженні приміщень, споруд, житла, робочих місць, транспортних засобів, ділянок місцевості, що знаходяться у віданні обшукуваної особи та членів її сім'ї, юридичної особи або окремих громадян, з метою знаходження, виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було

здобуте внаслідок його вчинення, також предметів, документів і речових доказів, що мають значення в кримінальному провадженні.

Згідно зі ст. 234 КПК України, обшук проводять з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [136].

Схожість обшуку й огляду обумовлена спільністю завдань цих слідчих (розшукових) дій – щодо пошуку й виявлення об'єктів, які мають значення доказу в кримінальному провадженні. Водночас обшук, на відміну від огляду, має примусовий характер, який виявляється в тому, що обстеження житла чи іншого володіння особи, а також особистий обшук можуть проводити без згоди обшукуваної особи, у супереч її волі, із втручанням у сферу її інтересів.

Отже, під час проведення огляду (обшуку) одним з основних методів роботи слідчого в контексті досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є побудова останнім у межах визначених слідчих (розшукових) дій такої лінії поведінки, яка надасть можливість якнайшвидше встановити місцезнаходження викраденого майна та забезпечити його повернення потерпілій особі.

Узагальнення слідчої практики дає змогу дійти висновків, що під час проведення обшуків найчастіше використовують такі тактичні прийоми:

- 1) залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до проведення обшуків;

- 2) спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук. Участь в обшуку підозрюваних надає можливість слідчому спостерігати за їхніми психофізичними реакціями під час проведення слідчої (розшукової) дії, що своєю чергою ефективно відображається на можливості отримання позитивного результату. Спостереження за поведінкою обшукуваного надає

можливість виявити, які саме дії пошукової групи викликають в обшукуваного відповідну негативну реакцію;

3) видалення підозрюваних з місця проведення обшуку – застосовують для забезпечення подальших можливостей використання необізнаності особи про перебіг і результати обшуку під час проведення допитів;

4) використання рефлексії обшукуваних осіб. За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними для викриття прихованих об'єктів;

5) прийоми відволікання. Обшук із застосуванням прийомів відволікання найчастіше використовують у випадках, коли слідчий володіє інформацією про місця приховання розшукуваних об'єктів (схованки), однак розкривати злочинцям (їхнім захисникам) свою поінформованість та її джерела недоцільно;

6) «словесна розвідка». Словесна розвідка полягає в тому, що слідчий під час пошукових дій називає вголос об'єкти, які будуть обшукані наступними. Слідчий повинен створити враження в обшукуваного, що розшукувані предмети буде обов'язково знайдено. Використання прийому словесної розвідки дає змогу слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку й обрану тактику дій;

7) постановка запитань обшукуваному та зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного;

8) роз'яснення неправильно обраної обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування;

9) застосування техніко-криміналістичних засобів під час проведення обшуку [245].

3. «Розшук викраденого майна» як тактична операція. Безсистемність під час проведення розслідування призводить до затягування його строків, необхідності проведення повторних і додаткових слідчих (розшукових) дій, а

подеколи – і до втрати доказової інформації. Слідчі підрозділів НПУ пояснюють таку ситуацію браком досвіду – 32 %; надмірним навантаженням – 40 %; дефіцитом часу – 10 %, а також браком необхідних знань і навичок – 18 % (додаток А).

Досліджуючи питання розшуку викраденого майна, необхідно зазначити, що це складний багатоетапний процес, який потребує взаємодії та узгодженості дій між усіма учасниками слідчо-оперативної групи. Водночас вирішення питання про розшук викраденого майна може мати позитивний результат за умови реалізації заходів засобами декількох слідчих (розшукових) дій. Тобто в таких ситуаціях безперечно доцільно вдаватися до організації тактичної операції «Розшук викраденого майна», що дасть змогу застосувати весь арсенал можливостей та заощадити час. Найтипівішими специфічними заходами в межах зазначеної тактичної операції є: проведення оперативних заходів у місцях вірогідної реалізації та приховання викраденого; проведення обшуків за місцем проживання і роботи підозрюваних.

4. Як оперативно-розшуковий захід. Взаємодія органу досудового розслідування з оперативними підрозділами під час виявлення та розслідування тяжких й особливо тяжких злочинів – це узгоджена, підпорядкована єдиному задуму діяльність, здійснювана шляхом оптимального використання властивих їм засобів і методів з метою якомога ефективнішого виконання завдань, що виникають під час виявлення та розслідування таких злочинів.

Процес такої взаємодії регламентований безпосередньо п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, згідно з якою слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [136].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводять оперативно-розшукову справу,

про що виноситься відповідна постанова [10, с. 228]. Так, згідно зі ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених ст. 6 цього Закону підстав надано право:

1) проводити контрольовану поставку та контрольовану й оперативну закупку товарів, предметів і речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення і документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки здійснюють згідно з положеннями ст. 271 КПК України в порядку, визначеному нормативно-правовими актами МВС України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, Державної податкової служби України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України;

2) з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, – витребувати документи й дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їхніх доходів, залишаючи копії таких документів й опис вилучених документів особам, у яких їх витребувано, та забезпечуючи їх збереження і повернення в установленому порядку. Вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських документів заборонено, крім випадків, передбачених КПК України;

3) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи й інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, зокрема шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями ст. 267 КПК України;

4) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації відповідно до положень ст. 272 КПК України;

5) здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст. 260, 263–265 КПК України;

6) накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями ст. 261, 262 КПК України;

7) здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця відповідно до положень ст. 269, 270 КПК України;

8) здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями ст. 268 КПК України;

9) використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями ст. 275 КПК України;

10) створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями ст. 273 КПК України [9, с. 76–79].

Прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація і використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді й інші питання їх проведення регулюють згідно з положеннями глави 21 КПК України, зокрема ст. 250 КПК України, з огляду на особливості, встановлені цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкт ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення і підстави для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів й інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення [10, с. 229]

Водночас доцільно зауважити, що який напрям не обрав би слідчий у процесі організації розшуку викраденого майна, результативність заходів буде обумовлена можливістю затримання осіб-кравців «за гарячими слідами» безпосередньо після вчинення крадіжки на місці злочину або поблизу нього.

Висновки до розділу 2

Слідча ситуація початкового етапу розслідування крадіжок, учинених групою осіб, становить сукупність обставин, подій та процесів, зумовлених специфічними ознаками вчиненого кримінального правопорушення й особливостями обраних особою, яка проводить досудове розслідування, криміналістичних засобів і методів з метою усунення негативних наслідків, забезпечення швидкого розкриття та всебічного й повного розслідування кримінального правопорушення.

За результатами дослідження на початковому етапі розслідування крадіжок, учинених групою осіб, переважає типова слідча ситуація, коли наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, але особи злочинців та їхнє місцезнаходження не встановлено 52 % (182). У 30,3 % (106) кримінальних проваджень типова ситуація була обумовлена затриманням злочинців на місці вчинення злочину. У 11,7 % (41) справ на початковому етапі не було достовірної інформації про наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 185 КК України, і найменший показник 6 % (21) – становлять ситуації, коли встановлено особи злочинців, але на місці події таких осіб не затримано та їх місцезнаходження невідоме.

Встановлено, що типовим слідчим ситуаціям початкового етапу розслідування крадіжок, учинених групою осіб, відповідають типові слідчі версії: учинено корисливий злочин або корисливого злочину не було (здійснено інсценування або замах на злочин); який саме корисливий злочин

було вчинено (за кримінально-правовою оцінкою розслідуваної події); у цьому випадку вчинено крадіжку; кримінальне правопорушення вчинено одноособово або групою осіб.

Аналіз емпіричних даних щодо особливостей розслідування крадіжок і наукових джерел стосовно дискусійних і колізійних аспектів у цьому напрямі надав можливість визначити такі версії з огляду на окремі компоненти слідчої ситуації, у межах якої відпрацьовують припущення.

Зокрема, під час розслідування крадіжок державного чи колективного майна, учинених шляхом проникнення до приміщення, висувають такі версії: крадіжку вчинив працівник цього об'єкта, який не є (у цьому випадку) матеріально відповідальною особою, або особа, яка охороняла цей об'єкт; крадіжку вчинила стороння особа; крадіжку вчинила стороння особа за участю або сприяння працівника об'єкта, який не є (у цьому випадку) матеріально відповідальною особою; крадіжку вчинила стороння особа, але факт крадіжки використано матеріально відповідальною особою для приховання недостачі або присвоєння інших цінностей, що є в її розпорядженні; крадіжку вчинила стороння особа за сприяння матеріально відповідальної особи, яка намагається приховати нестачу; крадіжку зі зломом інсценувала матеріально відповідальна особа з метою приховати нестачу або ухилення від сплати податків [168].

Для розслідування крадіжок особистого майна громадян, які вчинено з квартир, будинків, дач, притаманні такі типові версії: а) щодо події злочину: крадіжку справді вчинено; крадіжки фактично не було, а заявник помиляється стосовно події злочину; крадіжку інсценував заявник, щоб приховати факт втрати чи розтрати довірених на зберігання документів, коштовностей, зброї тощо; б) щодо осіб, причетних до вчинення крадіжки, то її вчинили: одна особа чи злочинна група; особа з числа родичів потерпілого; особа, обізнана про місцезнаходження матеріальних цінностей; особа, обізнана щодо наявності в потерпілого матеріальних цінностей; особа, яка

володіє певними навичками; особа, яка раніше проводила певні роботи в потерпілого або була в його квартирі з іншого приводу.

Окремий напрям становлять криміналістичні версії, які містять припущення щодо особи, що вчинила кримінальне правопорушення: а) про зв'язок злочинця з потерпілим, його рідними, близьким оточенням (знайомими або сусідами), які знали про наявність у нього цінностей чи майна, що було викрадене: крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим у межах службової діяльності або навчання, – 30 % (105); крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим або перебувала з ним у родинних стосунках, – 8 % (28); крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим та якій потерпілий демонстрував свої матеріальні статки, – 36 % (126); крадіжку вчинила особа, яка була близько знайома з потерпілим на підґрунті спільного вживання алкогольних напоїв, – 2 % (7); крадіжку вчинила особа, не знайома з потерпілим, – 24 % (84);

б) про наявність у крадіїв попереднього злочинного досвіду: крадіжку вчинила особа, яка не має досвіду вчинення кримінальних правопорушень, – 18 % (63); крадіжку вчинила особа, яку раніше притягували до відповідальності за аналогічні злочини (зокрема крадіжки, розбої, вимагання тощо), – 82 % (287); крадіжку вчинила особа, яку раніше не притягували до кримінальної відповідальності, проте вона вже вчиняла аналогічні злочини (зокрема крадіжки, розбої, вимагання тощо);

в) про мотив і мету вчинення злочину: крадіжку вчинено з корисливих мотивів – 85,1 % (298); крадіжку вчинено з мотивів помсти, ревнощів – 14,9 % (52);

г) про наявність співучасників: крадіжку вчинили дві особи – співучасники – 33,1 % (116); крадіжку вчинила група осіб (3 особи) – 63,4 % (222); крадіжку вчинила група осіб за попередньою змовою, з розподілом ролей – 3,5 %/41,7% (12/204).

У контексті дослідження заходів, спрямованих на організацію розшуку викраденого майна, з'ясовано, що предмет злочинного посягання є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою осіб, його ознаки мають самостійне кримінально-правове значення, впливають на підстави кримінальної відповідальності, кваліфікацію діяння, а також на можливості з'ясування механізму спричинення майнової шкоди та вирішення питання щодо встановлення розміру матеріальних збитків.

За результатами здійсненого дослідження встановлено, що найтипівішими предметами злочинного посягання в разі вчинення крадіжок групою осіб є: грошові кошти – 63,1 % (221); ювелірні вироби – 45,1 % (158); смартфони й мобільні телефони, аксесуари до них – 44,2 % (155); ноутбуки, планшети, інша електротехніка – 37,7 % (132); малогабаритна побутова електротехніка – 23,7 % (83); алкогольні напої – 20,3 % (71); предмети інтер'єру – 16,5 % (58); одяг – 16 % (56); вироби з чорного та кольорового металу – 15,4 % (54).

Запропоновано розглядати діяльність, спрямовану на розшук викраденого, у кількох аспектах: як процес взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НПУ, спрямований на встановлення місцезнаходження викраденого майна, його вилучення та повернення власнику; як тактичний прийом окремих слідчих (розшукових) дій /огляд, обшук/; як тактичну операцію «Розшук викраденого майна»; як оперативно-розшуковий захід.

Хоч який напрям не обрав би слідчий у процесі організації розшуку викраденого майна, результативність заходів буде обумовлена можливістю затримання осіб-крадіїв «за гарячими слідами» безпосередньо після вчинення крадіжки на місці злочину або поблизу нього.

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

3.1. Огляд місця події

Огляд місця події є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, сутність якої полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим навколишньої обстановки, виявленні, оцінюванні та фіксації станів, властивостей і ознак матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини під час розслідування кримінальних проваджень. Огляд проводять майже в усіх без винятку кримінальних провадженнях, зокрема розпочатих за фактами вчинення майнових злочинів.

Зазначена слідча (розшукова) дія надає можливість отримати матеріальні сліди, а отже, є засобом формування сталої доказової інформації. Основною перевагою огляду місця події, порівняно з іншими слідчими (розшуковими) діями, є сталість (стабільність) зафіксованих під час його проведення доказів і невідчужуваність подальшого впливу на них будь-яких зовнішніх факторів.

Значний внесок у розроблення цих питань зробили українські вчені й науковці з інших держав: В. І. Алексійчук, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, М. С. Бокаріус, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, Ф. В. Глазирін, В. Г. Гончаренко, В. І. Громов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, М. П. Молибога, Б. Я. Петелін, В. І. Попов, Е. А. Разумов, О. Р. Ратинов, Ю. Д. Федоров, В. Ю. Шепітько, І. М. Якимов.

Наукові дослідження зазначених учених присвячено дослідженню процесуальних питань проведення різних видів огляду, підстав для

проведення огляду, порядку застосування технічних засобів, оформленню результатів цієї слідчої дії.

Результати наших досліджень переконливо засвідчують, що ефективність слідчого огляду визначає успіх кримінального провадження загалом. Тобто реалізація основних завдань кримінального процесуального судочинства під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів, передбачених ст. 185 КК України, переважно залежить саме від наявності в матеріалах криміналістично значущої інформації, здобутої внаслідок проведення огляду місця події.

Ми вже зазначали, що специфікою розслідування крадіжок є їх учинення саме в умовах неочевидності, оскільки злочин має прихований характер, а його суб'єктивна сторона в більшості випадків обумовлена відсутністю ідеальних слідів, тобто відомості, отримані під час огляду місця крадіжки, дають змогу вирішити низку важливих питань. Сутність їх зводиться не лише до визначення кримінально-правової кваліфікації діяння, а й до побудови криміналістичних версій, планування розслідування, обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій.

Саме сприйняття обстановки місця події надає можливість слідчому уявити картину події, на підставі отриманої емпіричної бази висунути версії та організувати проведення інших слідчих (розшукових) дій [14, с. 156].

Із цього приводу О. В. Зарубенко стверджує, що процес огляду передбачає виявлення, збирання, закріплення слідів і речових доказів, які надалі використовують з метою встановлення відомостей про подію кримінального правопорушення, особу, яка його вчинила, та інші важливі для кримінального провадження обставини. Під час огляду місця події слідчий за допомогою органів чуття переконується в існуванні та характері фактів, що мають істотне значення для розслідування [78, с. 46].

Специфіка огляду місця події, зазначає В. К. Весельський, полягає в тому, що його неможливо замінити іншими слідчими (розшуковими) діями,

тактичні прийоми проведення яких розраховані на інші способи отримання та фіксації доказової інформації [34, с. 152].

Дослідниця А. В. Мировська визначає огляд як слідчу (розшукову) дію, яку проводить слідчий, прокурор, вона полягає в безпосередньому візуальному спостереженні й дослідженні певних територій, осіб, речей та документів, які були знаряддями вчинення кримінальних правопорушень, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, що можуть бути використані в кримінальному провадженні, з метою їх виявлення, фіксації та вилучення [130, с. 407].

Водночас з позицій психології огляду місця події притаманні риси, які обумовлюють його пізнавально-інтелектуальну складову: невизначеність слідчої інформації (на початку розслідування постає чимало запитань, на які слідчий не має відповідей: що сталося, хто винен у вчиненому, чому це сталося тощо); публічність дій (огляд місця події проводять у присутності спеціалістів, працівників правоохоронних органів, понятих та інших осіб); невідкладний характер (проводять негайно, оскільки будь-яке зволікання може призвести до зміни обстановки, втрати слідів і доказів та іншої важливої інформації); узгодженість дій учасників огляду (чітке розмежування функцій між учасниками огляду, керівником яких є слідчий); розподілення та переключення уваги слідчого (необхідність сприйняти обстановку місця події загалом і водночас виокремити найбільш значущі групи об'єктів); перевантаження оперативної пам'яті слідчого, високий ступінь психологічної напруженості; поєднання в діяльності слідчого пізнавального елементу (сприйняття обстановки, фактів, явищ; виявлення між ними причинового зв'язку; висунення версій), пошукового елементу (виявлення змін в обстановці, спричинених діями правопорушника, вилучення слідів та інших речових доказів), організаційного елементу (дії з приводу керування СОГ) і посвідчувального елементу (закріплення, посвідчення та фіксація виявлених під час огляду слідів, встановлених

фактів, речових доказів шляхом складання протоколу, схем, креслень, проведення фотозйомки та аудіо- і відеозапису) [14, с. 157].

Проведення огляду місця події підпорядковане певним тактичним принципам, тобто вихідним положенням, які формують його зміст:

1. Своєчасність огляду – принцип, що полягає в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії негайно після отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення. Своєчасність огляду забезпечує отримання всебічної інформації про подію, унеможливорює зміну (зникнення, появу нових) матеріальних слідів і дає змогу оперативно здійснити необхідні розшукові заходи.

2. Об'єктивність огляду – принцип, сутність якого полягає у всебічному дослідженні обстановки, слідів і речових доказів та фіксації всього виявленого в первісному вигляді. У протоколі слідчої (розшукової) дії фіксують лише результати огляду й у жодному разі не наводять висновки або припущення слідчого.

3. Повнота огляду – принцип, який зобов'язує слідчого виявляти всі матеріальні об'єкти, що стосуються кримінальної події, будувати на підставі отриманої інформації криміналістичні версії та перевіряти їх у процесі огляду.

4. Активність огляду. Слідчий проводить огляд незалежно від бажань зацікавлених осіб й ініціативно вживає всіх необхідних заходів щодо виявлення слідів кримінального правопорушення.

5. Методичність і послідовність – принципи, сутність яких полягає в правильній організації та планомірному проведенні огляду із застосуванням найефективніших для даних об'єктів і в даній обстановці прийомів огляду з дотриманням суворо визначеного порядку дій.

6. Застосування науково-технічних засобів. Сутність цього принципу полягає у використанні слідчим під час роботи зі слідами сучасних криміналістичних засобів, що надають можливість виявити докази та запобігти їх втраті або пошкодженню.

7. Єдине керівництво оглядом. Слідчому, який проводить огляд місця події, підпорядковуються всі інші учасники слідчої (розшукової) дії [130, с. 408].

Крім того, прийняття рішення про проведення огляду та безпосередньо робота слідчого або групи слідчих на місці події мають відповідати загальним тактичним і процесуальним засадам:

1. Наявність фактичної підстави – зафіксована в процесуальних документах кримінального провадження або в повідомленнях, заявах про правопорушення необхідність з'ясування обстановки події, а також інших обставин, що мають значення для розслідування.

2. Наявність правової підстави – огляд проводять лише після початку кримінального провадження. Винятком є проведення огляду місця події за умов невідкладності (ч. 3 ст. 214 КПК України), що дає змогу проводити його до внесення відомостей до ЄРДР і початку кримінального провадження.

3. У передбачених законом випадках огляд проводять за участю не менше ніж двох понятих. Ідеться про: 1) огляд трупа, зокрема пов'язаний з ексгумацією; 2) освідчування особи; 3) огляд житла чи іншого володіння особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису перебігу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України). Слідчий, прокурор можуть залучити понятих на власний розсуд під час проведення й інших видів огляду. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

4. Проведення огляду в нічний час (з 22-ї до 6-ї год) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли зволікання з їх проведенням може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК України).

5. Для надання допомоги слідчому до проведення огляду можуть залучати спеціалістів і працівників оперативних підрозділів, інших компетентних суб'єктів.

6. Для участі в огляді може бути запрошено потерпілого, підозрюваного, захисника, законного представника й інших учасників кримінального провадження.

Особи, у присутності яких здійснюють огляд, під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

7. Під час огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст мають право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх приналежності до кримінального провадження. Вилучені речі й документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважають тимчасово вилученим майном.

8. Недопустимо принижувати честь і гідність осіб, які беруть участь у проведенні огляду, а також інших присутніх осіб, ставити під загрозу їх життя і здоров'я [129, с. 332–333].

Важливою є обставина, яка визначає ще одну специфічну рису огляду місця події. Необхідно зауважити, що законодавець виокремлює огляд з-поміж інших слідчих (розшукових) дій як виключний інструмент для забезпечення роботи з матеріальними слідами та дозволяє його проведення до внесення відомостей у ЄРДР. Така позиція законодавця обумовлена саме властивостями матеріальних слідів, на пошук яких орієнтований огляд. Ми вже зазначали, що матеріальні сліди є елементами обстановки злочину й можуть бути піддані зовнішньому впливу (або наслідкам внутрішніх змін), що своєю чергою може призвести до їх втрати.

Робота слідчого під час огляду місця події відбувається за схемою: пошук слідів та їх зіставлення, моделювання особи правопорушника, відновлення механізму кримінального правопорушення. Особливості особи правопорушника, його дії, наміри подумки відтворює слідчий на підставі виявлення та розуміння слідів зазначених дій. Це надає можливість відшукати матеріальні сліди кримінального правопорушення, вилучити їх і дослідити [78, с. 46].

Водночас успішне проведення огляду місця події безпосередньо залежить від професійних навичок і досвіду практичної роботи й безпосередньо досвіду з розслідування злочинів конкретної категорії, а також знань у галузі криміналістики.

Аналіз стану розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення крадіжок злочинними групами дає підстави для висновку, що основний недолік в організації діяльності слідчих у цьому напрямі полягає в тому, що слідчі огляди в процесі розслідування таких кримінальних проваджень проводять без участі спеціалістів-криміналістів, а слідчі не володіють достатніми знаннями для коректного застосування криміналістичних технічних засобів.

Така ситуація насамперед негативно позначається на якості оглядів, як результат – протоколи перевантажені неістотними даними, у яких не використано науково обґрунтованої термінології щодо описання об'єктів, бракує криміналістично значущих відомостей, а зафіксована інформація має формальний та неконкретний характер.

У своєму дослідженні І. В. Богачук зазначає, що істотний недолік полягає в тому, що огляд проводять формально, протокол огляду займає не більше ніж одна–дві сторінки рукописного тексту, не складають планів (схем), не вилучають сліди злочину тощо. Із загальної кількості вивчених І. В. Богачук кримінальних справ лише в 35 % випадків вилучали сліди рук, у 18 % випадків – сліди ніг або взуття, у 2 % випадків – інші сліди. У жодній з

вивчених кримінальних справ не було роботи з такими слідами, як сліди зубів на продуктах харчування, сліди виділень людини, мікрочастки тощо.

Ще одним фактором, який впливає на якість проведення огляду, є його тривалість. Відомо, що в жодному процесуальному документі немає норми, яка визначала б мінімальний або максимальний час перебування представників слідчої групи на місці події. Вирішальним аспектом у цьому випадку є вольове рішення слідчого, що ґрунтується на оцінюванні навколишньої обстановки й відповідно масиву виявлених матеріальних слідів, які потребують процесуальної фіксації. Водночас С. М. Скібін зазначає, що відповідно до отриманих ним матеріалів дослідження час складання протоколу огляду в середньому становить до 30 хв – у 36,4 % випадків, до 1 години – у 54,5 %, а в 9,1 % – тривалість проведення в протоколі не зазначено [221, с. 106].

Під час анкетування слідчих НПУ було з'ясовано, що огляд місця події під час розслідування крадіжок у 55 % випадків триває не менше ніж 1 год, у 27 % випадків – 2–3 год, у 18% випадків – слідчі не змогли відповісти. Такі дані дають підстави стверджувати, що майже половину оглядів проводили неякісно, інформацію в протоколах відображали формально, об'єкти криміналістичного значення не виявлено в повному обсязі.

Результати вивчення кримінальних проваджень засвідчили, що огляд місця події в більшості випадків (56,2 %) проводять у межах 1 години. Понад годину СОГ на місці крадіжки працювала в 34,6 % випадків. У 7,2 % випадків діяльність слідчого на місці крадіжки з виявлення та документування кримінального правопорушення обмежувалася лише 30 хв, а у 2 % протоколів огляду місця події час перебування на місця події взагалі не зазначено (додаток Б).

Якість проведення огляду місця крадіжки визначає можливості отримання орієнтуючої або доказової інформації та обумовлює головні його завдання: виявлення ознак, які вказують на вчинення саме крадіжки; встановлення ознак, які свідчать, що крадіжка вчинена групою осіб;

встановлення можливих свідків; встановлення способу крадіжки; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню цього кримінального правопорушення; встановлення додаткових можливостей виявлення доказової інформації.

Ураховуючи завдання огляду місця крадіжки, які ми визначили вище, можна дійти висновку, що за умови дотримання процесуального порядку проведення огляду та криміналістичних правил роботи зі слідовою інформацією – після завершення цієї слідчої (розшукової) дії – у більшості випадків слідчий буде володіти основним масивом доказів за кримінальним провадженням, які можна отримати саме на початковому етапі.

Доволі різноманітною є система критеріїв щодо класифікації слідчого огляду на різні види залежно від місця проведення, залучених осіб, тривалості тощо. На наш погляд, найінформативнішим, сучасним і змістовним є підхід науково-педагогічного колективу кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ і запропоновані ними критерії:

1. За об'єктами огляду:

- 1.1. Огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України). Особливість цього виду огляду полягає в тому, що, згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюють негайно після завершення огляду.

- 1.2. Огляд місцевості, приміщення, речей і документів (ст. 237 КПК України). Огляд місцевості полягає в дослідженні певної території (ділянок земної поверхні чи водного простору), на якій можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення, а також результати дій, спрямованих на їх приховання. Огляд приміщень проводять з метою виявлення речових доказів, слідів кримінального

правопорушення, викрадених цінностей, місця перебування винної особи. В окремих випадках може бути проведено огляд приміщень, які не є місцем події, але інформація, отримана під час його проведення, суттєво вплине на результати розслідування (наприклад, з метою встановлення умов життя неповнолітнього й визначення кола інтересів останнього). Огляд речей полягає у візуальному дослідженні різних предметів як слідодослідів з метою виявлення на них додаткової доказової інформації (ст. 98–100 КПК України). Огляд документів полягає у їх вивченні й дослідженні з метою виявлення та фіксації ознак, що надають документам значення речових доказів.

1.3. Огляд житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК України). Проведення цього виду огляду передбачає такі умови проникнення до житла чи іншого володіння особи: 1) за добровільною згодою особи, яка ним володіє (ч. 1 ст. 233 КПК України); 2) на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України, – пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину.

1.4. Огляд трупа (ст. 238, 239 КПК України).

1.5. Огляд тіла живої людини (освідування особи) (ст. 241 КПК України).

1.6. Огляд інших об'єктів (огляд транспортних засобів, тварин та їх трупів тощо). Необхідність в огляді транспортних засобів постає у зв'язку з учиненням дорожньо-транспортних подій, незаконних заволодінь транспортними засобами, їх пошкодженням, використанням транспортних засобів як знарядь і засобів вчинення кримінальних правопорушень.

2. За послідовністю проведення:

2.1. Первинний огляд, тобто огляд конкретного матеріального об'єкта (території, осіб, речей, документів), який проводять уперше в кримінальному провадженні.

2.2. Повторний огляд. Необхідність проведення повторного огляду може бути зумовлена відсутністю під час огляду відповідного спеціаліста або проведенням огляду за несприятливих умов. Під час повторного огляду слідчий, інші компетентні суб'єкти, з огляду на інформацію, отриману під час первинного огляду, більш кваліфіковано досліджують матеріальний об'єкт, стосовно якого вже було проведено первинний огляд. Зазвичай вони не обмежені завданнями первинного огляду й за необхідності можуть вийти за їх межі. У процесі повторного огляду слідчий ураховує ті зміни, що відбулися на місці події в процесі первинного огляду чи після нього. Ці зміни фіксують у протоколі. Водночас необхідно враховувати, що проведення повторного огляду можливе лише у випадках нетривалого терміну після проведення первинного огляду.

3. За обсягом проведення:

3.1. Основний огляд. Огляд, під час проведення якого досліджено та зафіксовано матеріальні об'єкти й іншу слідову інформацію, що мають значення для кримінального провадження в повному обсязі.

3.2. Додатковий огляд. Під час додаткового огляду оглядають не все місце події, не всю місцевість чи речі, документи, а тільки ті об'єкти, що не були оглянуті під час основного огляду.

4. За суб'єктами проведення:

4.1. Слідчим органу досудового розслідування (ст. 38–40 КПК України).

4.2. Прокурором (ст. 36 КПК України).

4.3. Працівником оперативного підрозділу (під час виконання доручень слідчого, прокурора – ст. 41 КПК України).

4.4. Судом (під час судового розгляду).

5. За залученням спеціаліста:

5.1. Простий огляд, що проводить уповноважена службова особа без залучення спеціаліста.

5.2. Кваліфікований огляд. Огляд, до участі в проведенні якого слідчий або інша уповноважена особа запрошують спеціаліста. Такий спеціаліст може бути запрошений для участі в проведенні будь-якої слідчої (розшукової) дії, зокрема й будь-якого виду огляду. Однак передбачено випадки обов'язкової участі спеціаліста під час огляду, зокрема обов'язковою є участь судово-медичного експерта або лікаря під час огляду трупа (ст. 238, 239 КПК України).

Водночас ми пропонуємо доповнити зазначену класифікаційну структуру ще одним додатковим елементом, який визначатиме критерій кваліфікації події, щодо якої проводять огляд. Тобто *«За різновидом вчиненого кримінального правопорушення»: огляд місця крадіжки, огляд місця грабежу, огляд місця вбивства тощо*. На нашу думку, використання такого критерію в практичній діяльності слідчих надала б можливість реалізувати положення стосовно дотримання спеціалізації слідчих з розслідування певних категорій правопорушень, а також зумовило накопичення слідчими ґрунтовних навичок у роботі зі слідами, які є специфічними для кожної окремої категорії злочину, і допомагало б запобігати прорахункам.

Попри процесуальну специфіку, огляд, як і будь-яку іншу слідчу (розшукову) дію, поділяють на певні стадії. Таких стадій три – підготовча, робоча, заключна, кожній з них притаманні окремі завдання.

1. Підготовчий етап огляду місця вчинення крадіжки (має розпочинатися з моменту прийняття слідчим рішення про проведення огляду й умовно поділяється на дві окремі стадії: дії слідчого до виїзду на місце події та дії слідчого безпосередньо на місці події).

1.1. Дії слідчого до виїзду на місце події: забезпечити охорону місця події до свого прибуття, тобто не допустити до нього сторонніх осіб і забезпечити збереження та недоторканність обстановки й слідів кримінального правопорушення; ужити заходів щодо запобігання або ослаблення шкідливих наслідків кримінального правопорушення;

забезпечити до моменту свого прибуття присутність поблизу місця події осіб, які зможуть дати необхідну інформацію про подію (свідків кримінального правопорушення); визначити, яких спеціалістів варто залучити до участі в огляді, забезпечити їх прибуття; внести пропозиції щодо складу СОГ, що виїжджає на місце огляду; перевірити готовність технічних засобів огляду [168].

1.2. Дії слідчого безпосередньо на місці події: ужиття заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана; видалення з місця події всіх сторонніх осіб; залучення, за необхідності, до участі в огляді понятих й остаточне визначення кола інших учасників огляду. Інструктаж учасників огляду про їхні права й обов'язки; збирання шляхом опитування попередніх відомостей, які повинні бути враховані під час огляду, встановлення змін, що були внесені до місця події, ким і з якою метою; проведення інших невідкладних дій і вжиття заходів, спрямованих на поліпшення умов огляду (забезпечення штучного освітлення тощо) [168].

2. Робочий етап огляду місця події передбачає загальний і детальний огляди (статична та динамічна стадії огляду).

2.1. Загальний огляд (статична стадія) починається з таких заходів: орієнтування на місці події; визначення кордонів огляду; вирішення питання про вихідну точку та спосіб огляду, тобто визначення його послідовності; вибору позиції для проведення орієнтуючої та оглядової фотозйомки. Потім слідчий разом з іншими учасниками огляду з'ясовує, які об'єкти знаходяться на місці події, досліджує весь комплекс питань, що належать до обстановки, визначає взаємне розташування та взаємозв'язок елементів цієї обстановки, вивчає їх зовнішній вигляд, стан і з максимально необхідними й можливими в цих умовах подробицями фіксує все виявлене за допомогою фотозйомки, складання схем, планів і креслень, а також необхідних заміток для майбутнього протоколу огляду [168].

2.2. Детальний огляд (динамічна стадія) передбачає такі дії: об'єкти ретельно й детально оглядають (з цією метою їх можуть зрушувати з місця, перевертати тощо); уживають усіх доступних заходів для виявлення на місці події та на окремих об'єктах слідів кримінального правопорушення й особи, яка його вчинила; вилучають об'єкти зі слідами на них, копіюють сліди з тих об'єктів, що не можуть бути вилучені в натурі; фіксують негативні ознаки стану предметів; перевіряють дані загального огляду; проводять вузлову й детальну фотозйомки [168].

3. Заключний етап огляду місця події: слідчий завершує складання протоколу огляду й необхідних планів, схем і креслень; за необхідності робить дактилоскопіювання трупа й відправляє його в морг; упаковує об'єкти, вилучені з місця події; уживає заходів для збереження тих об'єктів, які вилучити неможливо або недоцільно; уживає заходів за заявами, що надійшли від учасників огляду й інших осіб [168].

Необхідно відзначити, що кожному етапу проведення огляду місця події під час розслідування крадіжок притаманні окремі недоліки, яких припускаються слідчі під час організації та проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії. Унаслідок цих недоліків і порушень значно знижується якість слідчого огляду, втрачається його доказове значення. Наприклад, на підставі дослідження з'ясовано, що в переважній більшості випадків слідчі не приділяють достатньої уваги заходам щодо забезпечення охорони місця події, що своєю чергою спричиняє таку негативну обставину, як знищення слідової інформації та перебування на місці сторонніх осіб.

Крім того, подеколи забувають перевірити готовність технічних і криміналістичних засобів фіксації інформації. Наприклад, прибувши на місце події, виявляють, що акумулятор фотоапарата незаряджений, тому неможливо провести фотофіксацію обстановки.

Своєчасно не прогнозують можливість протидії розслідуванню, з боку осіб, яких залучають як понятих і виконують внесення до протоколу інформації, яка ідентифікує особу зі слів останніх, без перевірки відповідних

документів. Згодом, попри той факт, що формально процесуальних правил залучення понятих до слідчих (розшукових) дій було дотримано, встановити й допитати таких осіб у межах досудового розслідування або під час судового розгляду неможливо.

У зв'язку з проведенням огляду в несприятливих умовах, за відсутності належного освітлення, не вживають заходів для використання засобів штучного освітлення.

Під час проведення робочої стадії огляду не забезпечують попередньої фотофіксації обстановки місця події в тому вигляді, у якому вона знаходилася на момент прибуття. Під час фотофіксації не дотримуються криміналістичних правил фотозйомки й ігнорують окремі прийоми.

На завершальному етапі огляду не спрямовують достатньої уваги на правильне упакування вилучених об'єктів, що своєю чергою призводить до втрати доказів.

Безперечно окреслені нами недоліки трапляються нечасто, однак у межах конкретного кримінального провадження такі порушення можуть мати непоправний характер.

Криміналістична тактика рекомендує розпочинати огляд на місцевості із центру місця події, де переважно залишається найбільша кількість слідів учиненого кримінального правопорушення (ексцентричний метод огляду) [203, с. 274]. У такому випадку огляд проводять розгорнутою спіраллю від центру до периферії шляхом послідовного охоплення всіх ділянок місця події [203, с. 275].

Концентричний метод огляду (від периферії до центру), на думку деяких науковців (І. Ф. Пантелєєв, М. О. Селіванов), необхідно застосовувати у випадках, коли невиключеною є можливість пошкодження слідів на периферії внаслідок просування учасників огляду до центру або втрати слідів з інших причин.

Огляд також можуть проводити від однієї межі місця події, яка визначена вихідною, до іншої. У такому випадку йдеться про фронтальний

або лінійний метод огляду [96, с. 109]. Такий метод доцільно застосовувати під час огляду значних за площею ділянок місцевості (узбережжя річки, ліс, парк, поле тощо).

Ураховуючи наявний досвід роботи в слідчих підрозділах, вважаємо за доцільне та пропонуємо обирати змішаний метод огляду. Сутність його полягає в поєднанні окремих особливостей та прийомів різних методів, що дає змогу, з огляду на специфіку обстановки, забезпечити якомога ретельніший пошук доказів. Крім того, з позицій процесуального оформлення протоколу слідчої (розшукової) дії, використання змішаного методу надає можливість інформативніше та послідовніше відтворити розташування елементів обстановки, а згодом значно полегшує можливості сприйняття такої зафіксованої інформації особою, яка не мала змоги самостійно візуально сприйняти обстановку.

Окремої уваги потребує визначення типових для крадіжки слідів. У межах дослідження інформації про слідову картину крадіжки ми запропонували найхарактерніші різновиди слідів, які супроводжують учинення цього виду злочину. Водночас для забезпечення їх виявлення, фіксації, вилучення необхідно зважати на те, де саме така слідова інформація найчастіше відображається. Для цього слідчий передусім повинен професійно визначити межі місця події.

Із цього приводу К. О. Чаплинський зауважив, що межі огляду місця події мають охоплювати: місце, де відбулася злочинна подія, виявлені сліди злочину або інші речові докази та предмети, що мають значення для кримінального провадження; приміщення або ділянку місцевості, де відбулася підготовка до вчинення злочину; шляхи підходу злочинця до місця події та шляхи його відходу; місце, де відбувалося приховування злочинної діяльності; інші помешкання та ділянки місцевості, де можуть знаходитися предмети, що стосуються розслідування [246, с. 25].

Ми поділяємо позицію О. П. Резвана та Є. І. Макаренка з приводу того, що не слід побоюватися розширення меж огляду, оскільки нерідко саме на

ділянках, віддалених від місця події, вдається виявити цінні для розслідування докази: встановити, звідки прибули злочинці, скільки їх було тощо [118, с. 172–174; 155, с. 52].

Досить часто під час проведення огляду за повідомленням про вчинення квартирної крадіжки або крадіжки з приміщення слідчі приймають рішення та обмежують межі огляду суто «стінами» приміщення чи будинку, складу, не досліджуючи сходовий майданчик, двір приватного будинку, шляхи підходу та відходу.

За результатами вивчення кримінальних проваджень, у 48,6 % випадків огляд місця крадіжки обмежувався суто приміщенням, де було вчинено крадіжку, у 27,4 % – слідчі приймали рішення про проведення огляду не лише приміщення, а й прилеглої території. У 14,9 % випадків було встановлено, що огляд місця крадіжки мав межі, які були зумовлені безпосередньо обстановкою, виявленою на місці події, та розташуванням слідової інформації; у 9,1 % – дії СОГ з виявлення та документування слідів злочину обмежувалися безпосередньо тим приміщенням, у якому знаходилися матеріальні цінності (додаток Б).

Водночас хочемо зауважити і про позитивний аспект: під час дослідження не виявлено жодного факту, коли за наявності повідомлення про правопорушення, яке формально містило ознаки ст. 185 КК України, огляд не проводили взагалі.

Якість й ефективність слідчого огляду оцінюють не тривалістю перебування слідчого та решти учасників СОГ на місці вчинення крадіжки, а наявними знаннями й досвідом щодо застосування в процесі виявлення, фіксації, зберігання та вилучення, технічних засобів, які цілком будуть відповідати властивостям слідів, стосовно яких їх використовують, і бажаному результату. Нині теорія криміналістики пропонує розгалужену систему критеріїв, за допомогою яких відбувається класифікація таких технічних засобів:

1. За джерелом походження (галуззю наукових знань): технічні засоби, розроблені в криміналістиці для збирання і дослідження доказів (спеціальні); технічні засоби, запозичені з інших наук або галузей знань, але пристосовані для виконання спеціальних криміналістичних завдань; технічні засоби, запозичені з інших наук або галузей знань, які застосовують для забезпечення розслідування злочинів без конструктивних змін.

2. За цільовим призначенням: технічні засоби, які використовує слідчий або спеціаліст-криміналіст з метою виявлення, вилучення та фіксації доказів; технічні засоби, що використовують для дослідження речових доказів під час проведення криміналістичних експертиз; технічні засоби, що використовують для фіксації перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій; технічні засоби, що використовують для попередження правопорушень.

3. За спеціальним призначенням: засоби фото- та відеозаписувальної техніки; засоби звукозаписувальної техніки; засоби роботи з матеріальними слідами з метою їх виявлення, фіксації та подальшого дослідження; засоби аналітичні роботи; пошукові засоби; засоби збирання, збереження та оброблення інформації; допоміжні засоби.

4. За видом технічного засобу: пристрої та апаратура; інструменти й обладнання; прилади та матеріали; комплекти науково-технічних засобів.

5. За місцем використання технічного засобу: засоби «польової криміналістики», використання яких у процесі розслідування передбачено поза межами кабінету слідчого (лабораторії експерта); засоби лабораторної (кабінетної) техніки.

6. За суб'єктом використання: технічні засоби, що використовують слідчі (технічне забезпечення слідчого, техніка слідчого); технічні засоби оперативно-розшукової діяльності; технічні засоби експертного дослідження (експертна техніка, техніка спеціаліста); технічні засоби криміналістичної профілактики [129, с. 65].

У практичній діяльності слідчі та спеціалісти-криміналісти під час огляду місця крадіжки переважно використовують комплекти техніко-

криміналістичних засобів, уніфіковані для розв'язання типових проблем. Тобто вміст таких комплектів розрахований на універсальні потреби учасників СОГ під час здійснення професійної діяльності. Такі комплекти мають загальноприйнятну назву «криміналістична валіза слідчого» або «криміналістична валіза спеціаліста», у більшості випадків така валіза повинна містити: набір технічних засобів для роботи зі слідами рук; набір технічних засобів для роботи з об'ємними слідами, слідами знарядь злому й інструментів, об'ємними слідами ніг, рук тощо; набір пошукових технічних засобів, призначених для виявлення прихованих слідів та інших речових доказів; фотонабір; набір інструментів (загальнотехнічних засобів), які допомагають виявити, вилучити й упакувати виявлені речові докази: електроліхтарик, пінцет, молоток, вимірювальні прилади тощо.

Законодавча регламентація застосування під час огляду місця події техніко-криміналістичних засобів закріплена в ч. 7 ст. 237 КПК України: «При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі й документи, які мають значення для кримінального провадження...» [136]. Замість цієї статті зводиться до закріплення за слідчим права застосовувати під час огляду технічні засоби, що сприятимуть виявленню, фіксації та вилученню матеріальних об'єктів.

На нашу думку, доцільно було б викласти зазначене положення з позицій наділення слідчого не правом проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця, тощо, а його обов'язком.

Тобто ми пропонуємо ч. 7 ст. 237 КПК України викласти в такій редакції: «Під час огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст зобов'язаний проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення

оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження...». Вважаємо, що визначення таких дій в імперативному контексті сприятиме уникненню більшості дискусійних ситуацій та позитивно позначиться на повноті збирання матеріалів на місці події.

Крім того, вважаємо, що на момент проведення огляду місця крадіжки вихідної інформації, яка стосується події, іноді об'єктивно замало, щоб приймати рішення про важливість окремих об'єктів, приналежність їх до злочину й можливість їх подальшого використання під час розслідування, і саме в таких випадках доцільно було би фіксувати більше слідів.

Анкетування слідчих НПУ дало змогу встановити, що лише 15 % опитаних самостійно, без допомоги спеціаліста-криміналіста, використовують на місці події засоби криміналістичної техніки. Також встановлено, що лише у 65 % випадків СОГ у своєму складі мають спеціалістів-криміналістів. Безумовно такий показник вкрай негативно позначається на якості й результативності не лише огляду місця крадіжки, а розслідування загалом.

Під час огляду місця події можливо виявити не лише матеріальні сліди: ще одним важливим напрямом є побудова версій та їх перевірка. Саме тому, під час огляду місця крадіжки слідчому доцільно окреслити коло обставин, які підлягають встановленню саме під час огляду. До таких запитань належать:

- час крадіжки;
- яким способом злочинець проник у приміщення і покинув його;
- які знаряддя використовував для вчинення крадіжки;
- скільки було крадіїв та деякі відомості про них;
- характеристики викраденого майна;
- наявність обставин, що свідчать про можливе інсценування крадіжки.

На підставі такого кола обставин слідчий, який знаходиться на місці крадіжки, повинен побудувати перелік версій та вжити заходів щодо їх перевірки безпосередньо на місці події.

Результати аналізу кримінальних проваджень засвідчують, що переважну більшість крадіжок розкривають саме за «гарячими слідами», і якщо своєчасно не було вжито всіх необхідних заходів, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин та місцезнаходження викраденого майна, такі провадження залишаються нерозкритими.

Типовими версіями, які повинні бути опрацьовані під час проведення огляду місця події, є такі: чи вчинено крадіжка; вчинила її одна особа чи група осіб; крадіжка вчинена «професіоналами» чи «новачками»; чи володіли злочинці інформацією про кількість, місцезнаходження, властивості й ознаки викраденого майна.

Як рекомендації щодо покращення роботи в цьому напрямі слід акцентувати на таких заходах:

- правильне визначення меж місця крадіжки, з огляду на шляхи підходу та відходу злочинців з місця події (виконання формального огляду лише приміщення, у якому знаходилося майно, може призвести до втрати цінної доказової інформації);

- ретельно вживати заходів, спрямованих на охорону місця події загалом і матеріальних об'єктів, які сформувалися внаслідок злочину (огорожувальна стрічка, недопущення сторонніх осіб, гумові захисні рукавички);

- проведення огляду місця крадіжки з обов'язковим залученням спеціаліста-криміналіста для уникнення втрати слідової інформації внаслідок непрофесійних дій.

- залучення до проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях зазначеної категорії слідчих, які мають стаж роботи понад два роки.

- підвищення кваліфікації слідчих працівників саме в аспекті практичної роботи із засобами криміналістичної техніки й опанування відповідних навичок;
- обов’язкова перевірка готовності та справності технічних засобів перед початком огляду;
- ужиття заходів на місцях крадіжок з метою виявлення та вилучення матеріальних слідів;
- акцентування уваги на правильному упакуванні вилучених слідів;
- обов’язкове ідентифікування залучених до проведення огляду понять на підставі визначеного кола документів.

Таким чином, огляд місця події справді має вирішальне значення для розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень. Під час його проведення можна отримати матеріальні сліди-докази, побудувати й перевірити слідчі версії, що здебільшого зумовлює можливість визначення осіб, які вчинили крадіжку, і можливість оперативного проведення заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження викраденого майна. Недоліки, яких припускаються під час огляду місця крадіжки, часто є непоправними.

3.2. Допит потерпілих і свідків

Однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, яку проводять під час розслідування в межах всіх без винятку кримінальних проваджень, незалежно від кримінально-правових аспектів, пов’язаних з їх кваліфікацією, є допит. Процесуальний порядок проведення допиту закріплено в ст. 224–226, 351–356 КПК України.

Допит – це процесуальна дія, що становить регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання

інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [126, с. 252].

Сутність допиту виявляється в тому, що під час його проведення слідчий, застосовуючи розроблені криміналістикою та апробовані слідчою практикою тактичні прийоми, спонукає особу, яку допитує, дати показання про пов'язані зі злочином обставини [83, с. 408], тобто це інформаційна, психологічна, аналітична діяльність слідчого, яка регламентована кримінальним процесуальним законодавством і спрямована на отримання від особи відомостей про факти, що мають доказове або орієнтуюче значення для встановлення об'єктивної істини в процесі розслідування.

Також стосовно визначення поняття допиту слід зауважити, що деякі науковці визначають його як серію логічно поєднаних між собою запитань, що ставить уповноважена особа в певній послідовності: хронологічній, логічній, тактичній, зворотній, психологічній [192, с. 70].

Вважаємо, що найширшим за змістом й охопленими завданнями є визначення О. В. Дулова, який формулює поняття допиту як слідчу і судову дію, що полягає в отриманні та фіксації показань про обставини, які мають значення у справі, безпосередньо від допитуваної особи, якою є свідок, потерпілий, підозрюваний, і яку проводять суворо відповідно до кримінально-процесуального закону [116, с. 306].

Необхідно зазначити, що допит є не тільки найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, а й водночас доволі складною, оскільки процес передавання та сприймання повідомлень за допомогою вербальних і невербальних засобів, який охоплює обмін інформацією між учасниками слідчої (розшукової) дії, а також їх вплив один на одного, потребує ретельної організаційної і тактичної підготовки.

Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти допиту досліджували відомі українські й іноземні вчені, як: Т. В. Авер'янова, О. О. Алексєєв, Ю. П. Аленін, О. Я. Баєв, О. М. Бандурка, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко,

А. В. Іщенко, В. П. Колмаков, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмичов, В. Г. Лукашевич, В. В. Печерський, В. В. Пясковський, С. Ю. Ревтова, М. В. Салтевський, М. І. Скригонюк, В. М. Тertiшник, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, А. П. Шеремет, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков.

У межах криміналістичної тактики розроблено достатню кількість критеріїв, що надає можливість класифікувати допит на окремі різновиди. Така класифікація має вагоме значення не тільки з позицій теорії. Як практична складова процес розподілу допиту за різними ознаками на окремі види дасть змогу: сформувати типові прийоми допиту, притаманні певному різновиду слідчої ситуації, події злочину, а також процесуальному статусу особи, обирати типові прийоми залежно від ситуації. Дослідивши це питання, ми можемо запропонувати власний підхід до формування класифікаційних критеріїв:

1. За процесуальним становищем допитуваного: допит потерпілого, допит свідка, допит підозрюваного, допит експерта тощо. Такий розподіл не викликає сумнівів, оскільки особи з різним процесуальним статусом мають різний спектр процесуальних прав й обов'язків під час розслідування.

2. За послідовністю проведення: первинний допит і повторний допит. Допит, який проводять з особою вперше, у межах конкретного кримінального провадження є первинним. Усі подальші допити матимуть повторний характер, зумовлений у більшості випадків необхідністю заповнення слідчим у непохитності позиції допитуваної особи.

3. За обсягом проведення: основний та додатковий допити. Під час розслідування з проведенням кожної слідчої (розшукової) дії слідчий здобуває нову інформацію, яка могла бути не висвітлена під час основного допиту. Тобто додатковий допит проводять у випадках появи нововиявлених обставин.

4. За віком допитуваного: допит особи літнього віку, допит дорослого, неповнолітнього, малолітнього. Стосовно допиту дорослого, неповнолітнього

та малолітнього слід зазначити, що розподіл за такими віковими категоріями передбачений кримінально-процесуальним законодавством. Проте, на нашу думку, допит особи літнього віку має важливе значення з позицій організації допиту, обрання тактичних прийомів.

5. За характером слідчої ситуації: допит у конфліктній чи безконфліктній ситуаціях. Здебільшого конфлікт під час допиту зумовлений небажанням допитуваної особи надавати показання про відомі їй події, що стосуються розслідуваного кримінального правопорушення або викривлення допитуваною особою фактів і зухвалого повідомлення таких відомостей слідчому. Такі конфлікти притаманні без винятку як підозрюваному, так і потерпілим та свідкам.

6. За змістом слідчої ситуації: допит у сприятливій та несприятливій слідчих ситуаціях. Сприятлива слідча ситуація під час розслідування можлива за умови, коли встановлено всі елементи складу кримінального правопорушення, що своєю чергою зумовлює можливість коригування допиту будь-якого учасника провадження додатковими запитаннями.

7. За місцем проведення допиту: у кабінеті слідчого та в іншому місці. Рішення про обрання місця проведення допиту приймає слідчий з огляду на зовнішні та внутрішні фактори, їх доцільність у певній ситуації, фізичне, психічне здоров'я особи, яку необхідно допитати.

8. За складом учасників допиту: без участі третіх осіб або за їх участю (захисник, експерт, спеціаліст, педагог, перекладач, прокурор та ін.). В окремих випадках КПК України передбачає імперативне залучення до процесу допиту третіх осіб. У решті випадків такі рішення слідчий приймає на підставі та в інтересах розслідування.

9. За кількістю допитуваних: допит або одночасний допит двох або більше осіб.

10. За стадією кримінального процесу: під час досудового розслідування та під час судового розгляду.

11. За використаними технічними засобами: допит, проведений без технічних засобів, і допит, проведений із застосуванням технічних засобів.

12. За застосованими тактичними прийомами (за функціональним призначенням отриманої інформації):

- комунікабельний (використовують встановлення психологічного контакту з допитуваним);
- субстанціональний (спрямований на встановлення основних відомостей у справі);
- спонукальний (застосовують у випадках, якщо допитуваний забув важливі для справи обставини або відмовився від їхнього викладу);
- викривний (спрямований на виявлення помилкових даних у показаннях допитуваного);
- коригувальний (надає можливість виявити розбіжності й усунути їх).

Такий широкий спектр різновидів допиту зумовлює не лише багатоаспектність зазначеної слідчої (розшукової) дії, а і її складність, тому що кожному з перелічених різновидів допиту відповідають специфічні тактичні прийоми.

Крадіжки, передбачені ст. 185 КК України, відповідно до офіційних статистичних даних становлять найпоширеніший різновид кримінальних правопорушень, вони охоплюють широке коло злочинних діянь, які відрізняються предметом посягання, способом злочину, місцем і часом вчинення, характеристиками потерпілого й особи злочинця. Ефективність розслідування цієї категорії правопорушень залежить від вибору слідчим оптимального курсу, спрямованого передусім на розшук злочинців, встановлення каналів збуту викраденого майна або місць його переховування тощо.

Водночас обрання тактики залежить не тільки від слідчого, а й від обставин та обстановки події, слідчої ситуації, кількості інформації на початковому етапі розслідування про подію злочину та її учасників. Водночас необхідно враховувати, що будь-яка обрана слідчим тактика

допиту без належної та ретельної підготовки до проведення допиту не забезпечить очікуваного позитивного результату.

Учений В. Ю. Шепітько у своїх наукових працях визначає, що процес підготовки до допиту проходить три рівні: а) пізнавальний (містить вивчення матеріалів кримінального провадження, ознайомлення з оперативно-розшуковими даними, збирання відомостей про допитуваного, вивчення спеціальних питань); б) прогностичний (отримана інформація допоможе прогнозувати ситуації допиту, реакцію допитуваного на певний тактичний прийом, обрати найефективніший спосіб установлення психологічного контакту); в) синтезувальний (обумовлений плануванням проведення допиту, а також слідчий вирішує питання про місце, режим і час його проведення).

Попри те, що судді під час судового розгляду кримінальних проваджень по суті доволі скептично ставляться до обставин, встановлених під час допиту, і в більшості випадків надають перевагу все ж таки матеріальним доказам, на нашу думку, все одно допит відіграє чи не найважливішу роль у процесі розслідування. Аргументуючи свою позицію, слід акцентувати, що переважна більшість орієнтуючої інформації, яку використовують слідчі для побудови версій та планування розслідування, може бути отримано саме під час допиту.

Зазначене засвідчують результати анкетування слідчих НПУ, під час якого 85 % респондентів зазначили, що інформація, отримана під час допиту, мала вирішальне значення для побудови версій та визначення процедури їх перевірки, 5 % повідомили, що допити учасників кримінального провадження не вплинули на результати розслідування, 10 % відповісти однозначно не змогли.

Допит потерпілого. Як продовження твердження про отримання орієнтуючої інформації під час допиту пропонуємо розглянути тактичні

особливості проведення цього різновиду слідчої (розшукової) дії з особами, потерпілими внаслідок крадіжок.

Зокрема, у ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні визнають фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [136].

Криміналістичне значення показань потерпілої особи обумовлено тим, що останній може знати і повідомити такі факти й обставини, які нікому іншому не відомі та іншим шляхом з'ясовані бути не можуть. Водночас необхідно враховувати, що потерпілий може мати власний певний інтерес у справі, а також його не попереджають про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань.

Крім того, показання потерпілого вирізняються підвищеною емоційністю та схильністю до перевищення тяжкості вчиненого стосовно нього посягання, через це надто важливо зосереджувати увагу на особистісних рисах потерпілого, особливостях його поведінки, невербальних засобів комунікації (міміку, жести), що надасть можливість доходити висновку щодо правдивості його показань. Тобто оцінювання показань потерпілого має відбуватися з обов'язковим урахуванням таких чинників, а також показання потерпілого обов'язково підлягають ретельній перевірці, як і будь-яка інша інформація, отримана під час розслідування [233, с. 606].

За результатами анкетування слідчих встановлено, що допити потерпілих унаслідок крадіжок визначають як джерело надходження інформації для забезпечення подальшої організації розслідування 72 % респондентів, а власне допит потерпілої особи характеризується як найефективніша слідча (розшукова) дія на початковому етапі у 83 % випадках.

Таким чином, допит потерпілого внаслідок учинення крадіжки є різновидом слідчої (розшукової) дії, змістом якої є встановлення та фіксація показань особи, якій крадіжкою завдано майнову шкоду, про відомі їй події

та факти, які мають доказове або орієнтуюче значення під час розслідування кримінального провадження, з дотриманням норм кримінального процесуального законодавства та застосуванням відповідних тактичних прийомів.

Структурно допит потерпілого, як і будь-яку слідчу (розшукову) дію, поділяють на три стадії: підготовчий етап (підготовка до допиту), робочий етап (безпосередньо допит) і заключний етап. Кожен із зазначених етапів має певні особливості, притаманні саме тим завданням, виконання яких забезпечують у межах конкретної стадії.

Підготовка до допиту й безпосередньо допит потерпілих часто супроводжуються складнощами, що обумовлені їхнім психічним і моральним станом. Насильство, застосоване щодо них, а також викрадення майна, що буває особливо цінним для потерпілих, спричиняють у них злість, гнів, обурення, а подеколи й страх, пригніченість. Тому потерпілим буває досить складно послідовно викласти обставини вчинення кримінального правопорушення, а їхні показання можуть вирізнятися непослідовністю та суперечливістю. У таких випадках слідчому необхідно діяти максимально обережно й тактовно у ставленні до потерпілих. Збудженим потерпілим, які нещодавно зазнали психічної травми, необхідно надати можливість заспокоїтися [20, с. 158].

Крім того, на перебіг і результати допиту потерпілого мають вплив як суб'єктивні, так й об'єктивні чинники, серед них: детальне вивчення слідчим матеріалів кримінального провадження, урахування індивідуальних особливостей особи потерпілого, його першого враження від слідчого, психологічної обстановки, у якій відбувається спілкування [75, с. 42].

Серед основних заходів підготовчого етапу допиту потерпілої особи І. Ф. Пантелєєв визначає: збирання вихідних даних, що стосуються предмета допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту; вивчення особи допитуваного; встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення; підготовка місця допиту; запрошення до участі в слідчій дії

третіх осіб; визначення технічного забезпечення допиту; складання плану слідчої дії [36, с. 48].

Серед таких заходів Ю. В. Гаврилін виокремлює такі: вивчення матеріалів кримінальної справи; збирання вихідних даних, що стосуються предмета допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту; вивчення особи допитуваного; встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення; запрошення до участі в слідчій дії третіх осіб; визначення технічного забезпечення допиту; підготовка спеціальних питань; підготовка місця допиту; складання плану слідчої дії [58, с. 39].

Організаційно-підготовчими заходами допиту А. Ф. Волобуєв вважає: ретельне, повне й усебічне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення черговості допиту (тобто кола осіб, які підлягають допиту, і послідовності їх проведення); одержання інформації про допитувану особу; ознайомлення з деякими спеціальними питаннями; запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою; планування допиту; визначення часу й місця проведення допиту; підготовка робочого місця для проведення допиту [128, с. 295–297].

Загалом поділяючи погляди вчених щодо заходів, які формують підготовчий етап допиту, пропонуємо власну позицію стосовного цього питання.

На нашу думку, до завдань підготовчого етапу допиту потерпілих унаслідок крадіжок належать:

- вивчення матеріалів, які вже містяться в кримінальному провадженні (тобто вивчення вихідної інформації);
- вивчення відомостей про предмет злочинного посягання (різновид, кількість, ознаки, вартість, джерело походження тощо);
- визначення кола осіб, які підлягатимуть допиту (якщо в межах провадження декілька потерпілих);
- визначення черговості та способу їх виклику;

- вивчення особи допитуваного (стать, вік, освіта, місце роботи, сімейний стан, коло спілкування, морально-психологічні ознаки, особливості поведінки тощо);
- визначення необхідності залучення до допиту третіх осіб;
- визначення необхідності застосування технічних засобів, забезпечення технічної та процесуальної можливості їх використання;
- визначення предмета допиту (кола обставин, які необхідно встановити);
- складання плану допиту (прогнозування слідчої ситуації під час допиту; визначення тактичних прийомів, які доцільно використовувати під час допиту; формування переліку питань і черговості їх постановки);
- підготовка місця допиту.

З метою вивчення особи потерпілого важливо отримати відомості про його професію, освіту, умови праці, спосіб життя, інтереси, поведінку в колективі тощо. Під час вивчення особи потерпілого важливо виявити як соціально позитивні, так і соціально негативні особистісні риси. Відомості про особу допитуваного може бути отримано за результатами кримінального провадження та оперативних джерел або завдяки використанню спеціальних методів (спостереження за суб'єктом, бесіда, аналіз діяльності, узагальнення незалежних характеристик, що дають суб'єкту певні особи в різних ситуаціях [129, с. 355].

Процес отримання відомостей про особу потерпілого завершується безпосередньо на допиті. Слідчий спостерігає за його зовнішньою поведінкою, рівнем культури та розвитку, особливістю мовлення, психологічним станом і реакцією. Показання потерпілого оцінює слідчий переважно у двох аспектах: по-перше, з огляду на їх відповідність об'єктивній дійсності; по-друге, з позицій їх доказової цінності, що сприятиме розслідуванню злочину [67, с. 16].

Основним завданням, яке має реалізувати слідчий у процесі підготовчого етапу допиту, у контексті вивчення потерпілої особи, наскільки

потерпілий є щирим, а його показання – правдивими та відповідають реальним обставинам кримінальної події. Обов'язково необхідно з'ясувати, чи не було обставин, які перешкоджали потерпілому об'єктивно сприймати кримінально-правову подію.

Також важливим чинником, який позначатиметься на успіху допиту, є можливість встановлення психологічного контакту з допитуваним. Тобто під час проведення допиту слідчий має забезпечити таку психологічну «атмосферу», яка допомагатиме взаємодії між слідчим і допитуваною особою, а також надасть можливість отримати якомога повнішу інформацію про предмет допиту, який формується колом обставин, що мають бути з'ясовані. Після встановлення психологічного контакту з особою потерпілого доцільно перейти до наступної стадії, що має назву «вільна розповідь», і запропонувати особі самостійно описати події кримінального правопорушення. Може виникнути ситуація, коли потерпілий унаслідок психоемоційного стану, нервового збудження, схвилюваності не зможе самостійно переказувати події. За таких умов слідчий повинен поступово окреслювати запитання, які стосуються предмета допиту.

Загальний підхід до формування обставин, що утворюють предмет допиту, фактично визначено в ст. 91 КПК України та стосується встановлення відомостей про:

- подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб й інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого,

обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби або знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

- обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [136].

На нашу думку, коло обставин, які необхідно встановити під час допиту потерпілого, є значно ширшим. Зокрема, до криміналістично значущих обставин, які слід з'ясувати під час допиту потерпілих від крадіжок, належать такі:

1. За фактами крадіжки особистого майна громадян під час допиту потерпілих з'ясовують:

- коли, де і за яких обставин виявлено злочин;

- предмет злочинного посягання (тобто які матеріальні цінності викрадено, їх ознаки, чи залишилися в потерпілого речі, аналогічні викраденим);

- де знаходилися викрадені речі, хто знав про їх існування та місце зберігання;

- які умови полегшили вчинення крадіжки, хто міг знати про наявність таких сприятливих умов;

– кого потерпілий підозрює в учиненні крадіжки (чи хтось намагався ознайомитися з обстановкою його помешкання чи приміщення, де вчинено крадіжку);

– хто зі сторонніх осіб був перед крадіжкою в нього у квартирі (будинку) і виявляв інтерес до його майна.

2. За фактом крадіжки державного, колективного майна або майна юридичної особи:

– предмет злочинного посягання (які родові й індивідуальні ознаки викрадених предметів (найменування, призначення, місце та час виготовлення, матеріал, клейма, товарні знаки, упаковка тощо); чи залишилися предмети цінніші, ніж викрадені;

– час учинення та виявлення крадіжки;

– коли востаннє проводили перевірка наявності товарно-матеріальних цінностей;

– який режим роботи підприємства; хто має доступ до сховищ, як їх охороняють, чи перевіряють приміщення перед закінченням роботи, чи не було відхилень від розпорядку роботи в день крадіжки; якщо були, то які й за чією вказівкою, хто міг знати про ці відхилення;

– чи не з'являлися перед крадіжкою підозрілі особи; якщо так, то чим вони цікавилися та які їхні прикмети;

– чи є на підприємстві охоронна сигналізація, як вона працює, її стан після крадіжки; чи є сторожова охорона, хто саме охороняв об'єкт у день крадіжки;

– чи було звільнено кого-небудь перед крадіжкою з підприємства, за що, коли саме, як характеризуються ці особи, їхнє місцеперебування на цей момент;

– чи траплялися раніше на підприємстві крадіжки або замаху на них, про які не повідомляли в поліцію; як їх вчиняли, що саме та за яких обставин злочинець крав або намагався вкрати;

– що сприяло вчиненню крадіжки (хиби в роботі підприємства, організації охорони, упущення в доборі кадрів тощо).

Водночас слід зауважити, що запропонований нами перелік типових обставин не є вичерпним, і з огляду на конкретний механізм злочину, ситуацію, що склалася на момент розслідування, його може бути доповнено.

Під час допиту потерпілого слідчий обов'язково повинен враховувати, що потерпілий є зацікавленою в результатах розслідування особою, тому може надавати неправдиві відомості або спотворювати окремі фактичні обставини на власну користь. Така поведінка потерпілого під час допиту може мати умисний або неумисний характер, пов'язаний з помилковим сприйняттям окремих подій, які відбувалися під час учинення злочину.

Ураховуючи викладене, слідчий повинен ужити заходів, спрямованих не лише на якісну підготовку до допиту, а й на обрання ефективних тактичних прийомів, які дадуть змогу отримати відомості про максимально об'єктивні обставини щодо події злочину.

На думку В. Ю. Шепітька, система тактичних прийомів допиту повинна становити не просту їх сукупність, не довільний перелік, а лише таку структуру, що передбачає організацію їх у вигляді цілісного утворення, у якому всі його компоненти взаємопов'язані, посідають відповідне місце в певній послідовності й виконують необхідні функції. Система тактичних прийомів має бути визначена як найдоцільніша сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених прийомів, спрямованих на досягнення конкретної мети в процесі їх застосування. Побудова систем тактичних прийомів передбачає необхідність вивчення та виокремлення типових ситуацій, що створює умови для їх типізації [250, с. 9].

Перед безпосереднім визначенням типових прийомів допиту потерпілого розглянемо типові ситуації, які трапляються під час проведення допиту потерпілої особи на початковому етапі розслідування.

1. Потерпілий надає показання, які цілком відповідають отриманим під час розслідування доказам. Вирішення такої ситуації допиту відбувається шляхом з'ясування та фіксації в протоколі типових обставин.

2. Потерпілий надає показання, якими обмовляє підозрюваних, приписуючи їм дії, яких вони не вчиняли. У такому випадку слідчий має прийняти рішення стосовно проведення слідчих (розшукових) дій, у межах яких неправдиві твердження потерпілого буде спростовано.

Прикладом умисного спотворення потерпілим обставин на власну користь може бути ситуація, унаслідок якої група осіб за попередньою змовою, перебуваючи в громадському місці, таємно викрала гаманець із грошовими коштами, але одразу на місці була затримана громадянами та потерпілим. У цій ситуації злочинці мали змогу розпорядитися викраденим майном на власний розсуд, тобто склад кримінального правопорушення наявний, проте вони не мали змоги витратити викрадене. Під час допиту потерпілого (зі слів останнього) встановлено, що сума викрадених грошових коштів значно більша, ніж сума грошових коштів, виявлена в гаманці під час огляду слідчо-оперативною групою.

3. Потерпілий надає показання, у яких через неправильне сприйняття обставин приписує підозрюваному частину дій, яких той не вчиняв. У такому випадку слідчий має прийняти рішення стосовно проведення слідчих (розшукових) дій, у межах яких буде доведено факти та події, які насправді відбулися.

Прикладом надання потерпілим неправдивих відомостей, що має неумисний характер, може бути ситуація, у якій потерпілий повідомив, що внаслідок крадіжки з його приватного двоповерхового будинку викрадено, зокрема, золоті прикраси – три каблучки, два ланцюжки, браслет і п'ять пар сережок. Під час затримання злочинців за «гарячими слідами» в них вилучено лише три каблучки та два ланцюжки. Під час додаткового допиту потерпілого встановлено, що внаслідок порушеної в будинку обстановки він

не зміг виявити браслет і сережки, тому вирішив, що прикраси було викрадено.

4. Потерпілий надає показання на користь підозрюваних, заперечуючи вчинення злочину. У такій ситуації слідчий має запланувати проведення слідчих (розшукових) дій, у межах яких буде встановлено та доведено не лише обставини участі підозрюваних у вчиненому злочині, а й безпосередньо факт учинення злочину.

Прикладом такої ситуації є випадки, коли злочинці, які вчинили крадіжку, готові відшкодувати не лише завдану матеріальну шкоду потерпілому, а й матеріально його зацікавити, щоб останній відмовився від своїх претензій.

Із цього приводу В. Козій зазначає, що судова психологія та криміналістика розробили комплекс тактичних прийомів допиту, які можна застосовувати під час допиту потерпілого з метою отримання об'єктивних відомостей про подію кримінального правопорушення:

1) зіставлення – застосовують для усунення суперечностей, що містяться в показаннях. Зміст прийому полягає в зіставленні суперечливих показань, які не узгоджуються з іншими доказами, що не викликають сумнівів;

2) деталізація (конкретизація) – постановка запитань, що дають змогу розчленувати загальні й недостатньо конкретні показання на окремі факти й ґрунтовніше їх з'ясувати;

3) уточнення – постановка запитань з метою з'ясування деталей події – часу та місця вчинення злочину, послідовності завдання ударів тощо;

4) контроль – постановка запитань, які безпосередньо не стосуються теми допиту, однак сприяють одержанню контрольних відомостей для перевірки правильності показань, що надає можливість оцінити достовірність показань загалом;

5) нагадування – постановка запитань, що допомагають допитуваному пригадати окремі факти або деталі події під час перехресного допиту;

б) наочність – використання під час допиту потерпілого впізнання, допиту потерпілого у зв'язку з дослідженням речей та документів [142].

За результатами вивчення кримінальних проваджень ми встановили, що під час допиту потерпілих у переважній більшості випадків вони надавали правдиві показання стосовно відомих їм обставин учинення злочину – 76,2 % (267). У 14,9 % (52) випадків виявлено факти неумисної дачі неправдивих показань, у 8,9 % (31) випадках відомості, які потерпілі повідомляли під час допиту, взагалі не відповідали реальному перебігу подій (додаток Б).

Опитування респондентів із цього приводу дало підстави вважати, що випадки отримання неправдивих показань від потерпілих осіб зумовлені переважно бажанням потерпілих підвищити суму заподіяної їм матеріальної шкоди (78 %).

Допит свідка. Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України, свідком у кримінальному провадженні є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Досліджуючи роль свідка в процесі розслідування, необхідно зазначити, що він, як і потерпіла особа, є джерелом формування та збереження психофізіологічних слідів (ідеальних) стосовно події кримінального правопорушення. Однак, на відміну від потерпілого, який унаслідок вчиненого стосовно нього кримінального діяння зазнає рефлексивного психологічного стресу, що позначається на можливості останнього сприймати та запам'ятовувати події, свідок оцінює та фіксує перебіг подій точніше.

Отже, метою допиту свідка є отримання інформації про подію злочину, а також інших відомостей, які матимуть значення для розслідування кримінального провадження. Крім того, змістом показань свідка можуть бути не тільки відомості про фактичні дані, а і його аргументи та судження стосовно окремих подій чи осіб. Для досягнення завдань допиту необхідно

обрати правильну тактику, яка визначить послідовність застосування тактичних прийомів у конкретній слідчій ситуації.

Тактичні прийоми допиту свідків можна розподілити на групи:

- а) прийоми актуалізації відображеного свідком;
- б) прийоми, що сприяють відтворенню (словесному) відомої свідкові події;
- в) прийоми, спрямовані на викриття неправди й встановлення мотивів замовчування в показаннях свідка;
- г) прийоми, спрямовані на встановлення помилок у показаннях і на їх усунення [98, с. 73].

До типових питань, які необхідно з'ясувати під час допиту свідка крадіжки, належать такі:

- де, коли та за яких обставин було вчинено крадіжку;
- які зміни були внесені злочинцями в матеріальну обстановку на місці події;
- кількість злочинців та їх прикмети;
- чи знайомі свідку особи, які вчинили крадіжку;
- чи зможе свідок впізнати осіб, які вчинили крадіжку;
- яким способом було вчинено крадіжку;
- які засоби та знаряддя використовували злочинці під час учинення крадіжки;
- чи відомо свідку, які предмети були викрадені, кому вони належать і які прикмети мали викрадені предмети;
- скільки часу злочинці перебували на місці події;
- у якому напрямі злочинці залишили місце події;
- де перебував потерпілий у момент вчинення кримінального правопорушення;
- де перебував свідок у момент вчинення кримінального правопорушення;
- з яких причин свідок опинився на місці події;

- чи знайомий свідок із потерпілим та які в них відносини;
- хто зі свідків також перебував на місці події.

Зазначений перелік типових запитань свідку крадіжки не є вичерпним, його має продовжити слідчий з огляду на індивідуальні риси окремого кримінального правопорушення.

Завданням слідчого під час розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок є не лише встановлення осіб, які безпосередньо візуально спостерігали перебіг кримінальної події, проведення їх допиту як свідків, а й встановлення осіб, які можуть повідомити інформацію, що характеризуватиме потерпілого або злочинців.

Крім того, під час допиту залежно від ситуації, що склалася, важливо дотримувати певної послідовності постановки запитань, що передбачає:

- хронологічний порядок (його сутність полягає в забезпеченні логічного порядку почерговості викладення подій від їх початку до завершення);
- зворотний порядок (отримують інформації про подію в змінній черговості від раннього періоду до пізнього, тобто від «результату до причини»);
- логічний порядок (побудова запитань відбувається незалежно від часу події, з обов'язковим урахуванням взаємної послідовності описуваних фактів);
- психологічний порядок (коло запитань має формуватися та поєднуватися в такій послідовності, яка матиме максимальний вплив на психіку допитуваної особи).

Під час обрання тактичних прийомів допиту свідків необхідно враховувати слідчу ситуацію допиту (безконфліктна або конфліктна). З огляду на зазначений критерій, типові слідчі ситуації під час розслідування крадіжок, учинених групою осіб, можливо згрупувати в такі категорії:

1. Свідок надає показання, які цілком відповідають отриманим під час розслідування доказам. Така слідча ситуація є найсприятливішою та безконфліктною, її вирішення переважно обмежується шляхом з'ясування та фіксації в протоколі допиту обставин події.

Наприклад, перебуваючи в громадському транспорті, свідок побачив, як ОСОБА_1 витягнула з кишені потерпілого гаманець і передала його ОСОБА_2, після чого обидва злочинці з місця події намагалися зникнути, але були затримані громадянами. Під час розслідування в ОСОБА_1 та ОСОБА_2 викрадений гаманець було вилучено. Під час допиту свідок повідомляє всі відомі йому обставини. Відомості, отримані під час допиту свідка, підтверджено іншими матеріалами справи.

2. Свідок надає неправдиві показання, якими обмовляє підозрюваних або потерпілих. Складна, конфліктна та несприятлива ситуація, вирішення якої потребує побудови окремої стратегії для спростування неправдивих показань і встановлення істини.

Наприклад, свідок спостерігав за злочинцями в момент учинення крадіжки та запам'ятав обставини, що мають доказове значення. Проте у зв'язку з тим, що він має дружні стосунки з особами, які вчинили крадіжку, під час допиту він не вказує всі об'єктивні обставини події, що спричиняє затягування процесу розслідування.

3. Свідок відмовляється надавати показання. Подолання слідчим такого конфлікту передбачає передусім роз'яснення свідкові правових наслідків його дій та переконання в необхідності та важливості його активної участі в кримінальному провадженні, а також роз'яснення свідку окремих позицій, які стосуються забезпечення його безпеки під час досудового розслідування.

Прикладом такої ситуації може бути небажання свідка надавати показання стосовно осіб, яких він бачив у момент учинення ними крадіжки, запам'ятав ознаки їхньої зовнішності та зможе впізнати, але у зв'язку з побоюваннями за власну безпеку не бажає давати показання.

Водночас необхідно зазначити, що досліджувана нами категорія має низку процесуальних особливостей, які виключають можливість залучення окремих громадян для допиту як свідків. Відповідно до ст. 65 КПК України, не можуть бути допитані як свідки:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача в кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники й інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді вірян;

6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного спрямування, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовано заходи безпеки, – щодо справжніх даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про справжні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних;

11) експерти – щодо роз'яснення наданих ними висновків [136].

Крім того, слід акцентувати увагу, що вік свідка не обмежений кримінально-процесуальними нормами, а це також буде впливати на обрання слідчим правильної стратегії допиту й тактичних прийомів, які дають змогу отримати повну та коректну інформацію стосовно події кримінального правопорушення.

Вивчення емпіричного матеріалу надало можливість встановити, що в більшості випадків під час допиту свідків переважає неумисна дача ними неправдивих показань – 34,6 % (121); отримання під час допиту правдивих показань відбувається у 30,8 % (108) випадків. Крім того, зазначеній категорії притаманна позиція, яка обумовлює умисну дачу завідомо неправдивих показань – 21,7 (76), а також у 12,9 % (45) випадків свідки відмовилися від надання показань взагалі (додаток Б).

Відповідно до анкетування слідчих, з'ясовано, що небажання громадян надавати показання та брати участь у кримінальному провадженні зумовлено страхом за власну безпеку (84 %), а дача завідомо неправдивих показань (88 %) – бажанням отримання або отриманням матеріальної винагороди. Крім того, встановлено, що в 75 % випадків слідчі під час розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок ініціюють проведення додаткових допитів потерпілих і свідків.

З огляду на викладене, значення допиту потерпілого та свідка під час розслідування кримінальних проваджень за фактом крадіжок, учинених групою осіб, з позиції криміналістики й теорії розкриття та розслідування злочинів є надзвичайно вагомим.

Насамперед успіх проведення допиту потерпілого та свідка під час розслідування кримінальних проваджень за фактом учинення крадіжок групою осіб залежатиме від різних факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру: практичний досвід слідчого, якому доручено проведення

розслідування, а також його досвід саме в розслідуванні кримінальних проваджень зазначеної категорії; слідча ситуація, що виникла під час розслідування та безпосередньо під час допиту; ефективність обраного слідчим алгоритму дій стосовно перевірки побудованих ним версій; наявність у слідчого комунікативних здібностей і знань із психології спілкування тощо.

3.3. Допит підозрюваних

Особливе місце серед учасників кримінального провадження посідає підозрюваний, тобто особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [136].

Юридичний парадокс процесуальної категорії «підозрюваний» полягає у двоєдиності цього поняття. З одного боку, це особа, яка вчинила злочин, порушила права та свободи іншої особи, якій завдала моральної, фізичної або майнової шкоди, і заслуговує на притягнення до кримінальної відповідальності. З іншого – така особа, є громадянином, якому держава гарантує належний захист прав і свобод.

Завданнями кримінального процесуального законодавства є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду [136], а його зміст і форма зумовлюють засади кримінального провадження, до яких насамперед належать: верховенство права, законність, рівність перед законом і судом, повага до людської

гідності, забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, недоторканність права власності, презумпція невинуватості тощо [136].

Реалізацію зазначених прав та свобод у межах кримінального провадження забезпечують, зокрема, і шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Допит підозрюваного – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання даних від особи, яка має статус підозрюваного, з приводу обставин, що стали підставою для її затримання або застосування запобіжного заходу, а також отримання іншої інформації, яка має доказове чи інше значення для розслідування [233, с. 460]. Головним завданням слідчого в контексті проведення зазначеного різновиду слідчої (розшукової) дії є отримання достовірної інформації про відомі підозрюваному події та факти, пов'язані з кримінальним правопорушенням.

Допит підозрюваного – це різновид слідчої (розшукової) дії, зміст якої полягає в отриманні слідчим у процесі регламентованого кримінальним процесуальним законодавством інтелектуально-психологічного спілкування з особою, якій повідомлено про підозру, інформації про відомі їй обставини кримінального правопорушення, що мають доказове значення.

Безперечно, допит є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією. Загальновідомо, що допит займає майже 25 % від загальної кількості робочого часу слідчого [115, с. 282]. Водночас із бюджету часу, що витрачає слідчий на провадження слідчих (розшукових) дій, проведення допитів, припадає понад 80 % [14, с. 3]. Така ситуація обумовлена високими інформативними можливостями допиту й надійністю, простотою та швидкістю отримання результату.

Допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, що, з одного боку, пов'язано з тим, що слідчий не володіє до моменту допиту вичерпними даними про особу злочинця або групу осіб, які вчинили злочин, і певною сукупністю доказів, які можна використати під час слідчої дії; з іншого боку, злочинці не зацікавлені в повному й усебічному розслідуванні

злочину, що не може не позначатися на правдивості їхніх показань [244, с. 424]. Тобто взаємодія між слідчим і допитуваною особою відбувається в умовах конфлікту. За результатами дослідження, 64 % респондентів визначили допит підозрюваного як одну з трьох найскладніших слідчих (розшукових) дій.

Дослідженню проблематики допиту підозрюваної особи присвятили свої праці такі вчені, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. В. Тіщенко, І. Я. Фрідман, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. Водночас, з огляду на те, що злочинність є динамічним явищем, яке постійно змінює, підлаштовує та винаходить нові форми та способи для продовження свого існування, питання вдосконалення тактичних можливостей допиту залишається актуальним.

Ми вже зазначали, що допит, як і будь-яка слідча (розшукова) дія, передбачає три послідовні стадії, кожна з яких концептуально повинна мати правовий, психологічний, морально-етичний, тактичний та організаційно-технічний компоненти.

На нашу думку, функціонально перелічені компоненти у своїй сукупності надають можливість слідчому цілком забезпечити отримання від підозрюваного вичерпних даних про предмет допиту.

Правовий компонент передбачає побудову спілкування слідчого та підозрюваного з дотриманням норм чинного процесуального законодавства.

Психологічний компонент становить узагальнені можливості слідчого, які дають змогу здійснювати на підозрюваного вплив, їх застосовують з метою забезпечення пізнавальної функції допиту.

Морально-етичний компонент полягає в дотриманні слідчим під час спілкування з підозрюваним загальноприйнятих правил поведінки в

демократичному суспільстві, які ґрунтуються на загальнолюдських, загальнофілософських і релігійних положеннях.

Тактичний компонент обумовлює обрання слідчим найраціональніших тактичних прийомів спілкування, які надають можливість ефективно та швидко отримати об'єктивні відомості про досліджувану подію.

Організаційно-технічний компонент відображає можливості слідчого щодо формування чіткого алгоритму дій під час спілкування з підозрюваним з огляду на потреби в застосуванні технічних засобів.

Діяльність слідчого з метою забезпечення якісного проведення допиту підозрюваного розпочинається з підготовчого етапу, у межах якого він має виконати низку завдань:

- здійснити ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- визначити предмет допиту, тобто коло обставин, які підлягатимуть встановленню відповідно до слідчої ситуації, що склалася на момент учинення кримінального правопорушення;
- визначити коло осіб, які підлягатимуть допиту, і вирішити питання щодо послідовності їх виклику й допиту;
- вивчення допитуваної особи;
- збирання оперативної інформації про допитувану особу та вчинені нею епізоди злочинної діяльності;
- визначення часу та місця проведення допиту;
- підбір речових доказів й інших матеріалів для пред'явлення підозрюваному під час допиту;
- визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка;
- визначення учасників допиту;
- планування допиту.

Вивчення матеріалів кримінального провадження передбачає ознайомлення слідчого з усіма наявними матеріалами, які містяться у справі на момент прийняття рішення про проведення допиту підозрюваного. У процесі вивчення можливо виявити важливі деталі, на яких необхідно

зосередити увагу під час допиту, або, навпаки, виявити прогалини та суперечності, які потребуватимуть усунення під час допиту чи проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Крім того, вивчення матеріалів кримінального провадження надасть можливість слідчому сформулювати коло обставин, які підлягатимуть встановленню під час допиту підозрюваних осіб. Результативність процесу з'ясування таких обставин обумовлена завчасно підготовленими слідчим питаннями:

- доповнювальними – їх ставлять під час допиту з метою доповнення отриманих свідчень і заповнення наявних у них прогалин;

- уточнювальними – ставлять з метою деталізації та конкретизації отриманих свідчень;

- нагадувальними – ставлять з метою оживити спогади допитуваного, викликати в його пам'яті певні асоціації, за допомогою яких він пригадає факти, що цікавлять слідчого;

- контрольними – ставлять з метою перевірки отриманих свідчень або отримання даних, необхідних для такої перевірки;

- викривальними – ставлять з метою викриття допитуваного в неправді, очевидної для слідчого [58, с. 163].

Водночас, крім отримання інформації про подію злочину, важливим елементом підготовки є вивчення рис і властивостей особи підозрюваного. До переліку характеристик, на які необхідно спрямувати увагу під час підготовки до допиту, належать:

- *біофізіологічні ознаки* (стать, особливі прикмети, зріст, статура й інші фізичні дані);

- *демографічні ознаки* (прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце постійного проживання, національність, рідна мова);

- *соціальні ознаки* (освіта, сімейний стан, матеріальні й житлові умови, професія, рід занять, місце роботи, посада, трудовий стаж, ставлення до

суспільно корисної праці, участь у громадському житті, наявність заохочувальних відзнак);

– *ознаки соціальної ролі /особистісно-рольові властивості/*, тобто модель поведінки особи, яка об'єктивно залежить від соціальної позиції особистості в певній системі (залежно від кількості учасників злочину: одноособово, групою, організованою злочинною групою; залежності від злочинної ієрархії: організатор, виконавець, підбурювач, пособник; залежно від способу злочину: кишеньковий крадій, квартирний крадій та ін.);

– *ознаки ступеня суспільної небезпечності особи* (злочинний досвід, наявність судимостей, сфера кримінальної діяльності);

– *морально-психологічні ознаки* (світогляд, духовність, погляди, переконання, установки й ціннісні орієнтири) і психологічна характеристика особи злочинця (особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових рис), відомості про ставлення особи злочинця до вчиненої ним злочинної дії та його поведінка під час розслідування) [121];

– *юридичні ознаки* (тобто правовий статус особи та права, свободи, обов'язки й законні інтереси особи, а також гарантії правового статусу);

– *характеристика відносин між учасниками злочинної групи*.

Така інформація матиме для слідчого важливе значення в процесі підготовки до допиту й може бути використана в контексті вирішення питання щодо черговості виклику учасників злочинної групи на допит.

На підставі власного практичного досвіду можна сформулювати переконання стосовно осіб, яким необхідно надавати перевагу під час визначення черговості виклику для допиту, а також окреслити низку ознак, які можуть вказувати на таких осіб. На наше переконання, першочергово підлягають допиту особи, які є найбільш поінформованими про обставини кримінального правопорушення, які можуть об'єктивно й максимально повно розповісти про всі епізоди злочинної діяльності. Водночас такі особи не повинні бути надто зацікавлені в нерозкритті злочину, тобто в складі злочинної групи вони мали виконувати другорядні ролі й відповідно до своїх

характеристик не притягувалися до кримінальної відповідальності, не мали взагалі досвіду (або мали незначний) злочинної діяльності й піддаються психологічному впливу.

Із цього приводу слушно зазначає Ю. А. Чаплинська, що допит кількох підозрюваних за часом повинен максимально наближатися до їх затримання, що дає змогу використовувати фактор раптовості, створювати напруження. Тобто допитувати злочинців необхідно одночасно одразу ж після їх затримання, не даючи можливості обміркувати своє становище, обрати спільну лінію поведінки, проаналізувати обсяг доказової інформації, що має слідчий, і протидіяти досудовому розслідуванню [244, с. 427].

За результатами опитування слідчих НПУ, встановлено, що під час підготовки до допиту підозрюваних осіб ретельно вивчають матеріали кримінального провадження та характеристики допитуваного лише 14 % слідчих, 16 % обмежуються вивченням лише протоколу допиту потерпілого та протоколу огляду місця події, 16 % відповіли, що розпочинають допит не вивчаючи матеріали кримінального провадження, а 54 % не змогли відповісти. На нашу думку, така ситуація вкрай негативно позначається як на якості допиту, так і на процесі розслідування загалом.

Водночас на підставі вивчення кримінальних проваджень можна стверджувати, що правдиві показання під час допиту надавали 44,3 % (155) підозрюваних; завідомо неправдиві – 34,3 % (120); 14,3 % – взагалі відмовилися надавати показання під час допиту, а 7,1 % (25) неумисно та помилково надавали неправдиві свідчення (додаток Б).

Важливим критерієм забезпечення повноти, усебічності та об'єктивності отриманої під час допиту підозрюваної особи інформації є типова ситуація допиту. Фактично допит підозрюваної особи може супроводжуватися виникненням конфліктної або безконфліктної ситуації.

Основними тактичними завданнями в безконфліктній ситуації є: підтримання безконфліктності; встановлення та фіксація показання в повному обсязі обізнаності допитуваної особи, створивши, за необхідності,

належні умови для активізації її пам'яті; максимальна деталізація показань допитуваного щодо предмета допиту й умов сприйняття та формування показань з метою організації перевірки їхньої достовірності, щоб кожна обставина була підтверджена або спростована іншими доказами.

В умовах безконфліктного допиту можуть бути використані такі тактико-психологічні прийоми:

- використання можливостей вільної розповіді;
- деталізація показань, зіставлення їх з іншими встановленими слідством доказами;
- постановка конкретизаційних (уточнювальних) і нагадувальних питань;
- уточнення змісту повідомленої інформації, щоб переконатися в адекватному розумінні допитуваним її значення;
- використання речових і письмових доказів;
- використання зображувальних можливостей допитуваних;
- прийоми асоціацій за суміжністю чи контрастом;
- з'ясування, які образи, спогади, враження виникали в допитуваного під час сприйняття події чи окремих її елементів;
- допит на місці події;
- використання консультативної допомоги психолога [141, с. 29].

Конфліктний характер допиту може бути обумовлений відмовою допитуваного від дачі показань, дачею завідомо неправдивих показань і зміною раніше наданих показань чи відмовою від них. Основними тактичними завданнями в конфліктній ситуації допиту є: подолання конфлікту з допитуваною особою, зміна конфліктного характеру допиту на безконфліктний і перехід до діалогу між тим, хто веде допит, і допитуваним.

Основні прийоми подолання конфлікту потребують таких дій:

- уважно спостерігати за поведінкою і станом допитуваного;
- стійко та спокійно сприймати будь-які його напади;
- контролювати емоції допитуваного;

- контролювати власні емоції та блокувати внутрішнє бажання перейти в тотальний наступ, аби отримати перемогу за будь-яку ціну;
- застосовувати прийоми встановлення довіри, психологічного контакту, активного вислуховування; утримувати ініціативу спілкування;
- спростовувати аргументи в іншій послідовності, ніж викладені допитуваною особою, починаючи з незначних за силою контраргументів;
- лишати допитуваному шляхи для «відступу» [141, с. 39].

Найпоширенішими тактичними прийомами допиту в конфліктних ситуаціях є:

- роз'яснення несприятливих наслідків відмови від дачі показань;
- встановлення та спростування конкретних причин та умов відмови від дачі показань, за необхідності – ужиття заходів щодо їх усунення;
- допущення «легенди» – передбачає надання допитуваному можливості безперешкодно викласти свою версію події, яку розслідують;
- деталізація показань про обставини перебування в іншому місці;
- негайний виклик і допит осіб, про яких згадав допитуваний у заяві про алібі, а також тих осіб, про яких останній не згадував, проте вони знають (або повинні знати), де підозрюваний перебував у момент учинення злочину;
- проведення серії повторних допитів особи, яка заявила про алібі, з раптовим пред'явленням доказів, починаючи з найвагоміших;
- раптове пред'явлення доказів, починаючи з найвагомішого, з роз'ясненням значення кожного з них;
- використання прийому переривання допиту (на кілька хвилин або годин чи на кілька днів);
- встановлення найдрібніших деталей вчинення злочину з подальшим їх підтвердженням з інших джерел (допитів інших осіб, висновків експерта, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту тощо);
- пропонувати допитуваному викласти свої показання власноруч;
- пред'являти докази, що спростовують нові, змінені показання допитуваної особи [141, с. 39–45].

Учений С. М. Стахівський до системи найефективніших тактичних прийомів допиту відносить такі категорії:

– тактичні прийоми, які спонукають допитуваного до міркувань і дачі показань (постановка запитань, які дають змогу уточнити, яка саме інформація відома допитуваному; нагадування в загальних рисах про подію, що відбулася, постановка нагадувальних запитань, уточнення емоційного стану допитуваного, обстановки, умов, за яких формувалися його показання, оживлення його асоціативних зв'язків з метою відновлення в пам'яті сприйнятих ним фактів тощо);

– тактичні прийоми, які спрямовані на здійснення психологічного тиску на допитуваного: наміри допитуваного відмовитися від протидії та введення слідства в оману, створення уявлення щодо безнадійності таких спроб, використання сумнівів допитуваного в спроможності дотримуватися до кінця обраної ним негативної позиції, раптове пред'явлення найважливіших доказів тощо;

– тактичні прийоми, що застосовують у безконфліктних ситуаціях: створення доброзичливої обстановки на допиті, сприяння дачі повних і достовірних показань, оживлення асоціативних зв'язків, надання допомоги в пригадуванні сприйнятих допитуваним фактів, постановка уточнювальних питань, щоб не допустити у показаннях прогалин і неточностей;

– тактичні прийоми, які використовують у конфліктних ситуаціях: створення на допиті суворої робочої обстановки, яка була б несприятливою для виявлення неприязні до слідчого, а, навпаки, викликала повагу до нього, подолання негативної позиції, створення враження про повну поінформованість слідчого щодо обставин справи, переконання допитуваного в марних спробах конфліктувати, приховувати відомі йому факти тощо [227, с. 33].

Із цього приводу Л. Д. Удалова зазначає: комунікація під час допиту ускладнена тим, що допит є специфічною формою спілкування, у процесі якої громадяни, які перебувають у сфері досудового розслідування та

судового розгляду справи, входять у безпосередній контакт із представниками слідчих та судових органів, які наділені владними повноваженнями, тому основним прийомом для забезпечення успішного допиту є встановлення з допитуваною особою психологічного контакту [235, с. 134]

Також необхідно розглянути тактичні прийоми, які доцільно використовувати під час допиту осіб, що вчиняли крадіжки в складі злочинної групи. У таких ситуаціях слід урахувати не лише характеристики кожного підозрюваного як окремого учасника злочинної групи, а й характеристики групи як сталого об'єднання, що діяло для виконання спільних завдань, зокрема: кількість епізодів і тривалість злочинної діяльності, сталість злочинного об'єднання та незмінюваність його учасників, розподіл ролей та професійну підготовленість групи до досягнення спільної злочинної мети.

З огляду на досліджувану категорію кримінальних правопорушень, найдоцільнішими прийомами, які дають змогу отримати позитивні результати, на нашу думку, є:

- створення враження в допитуваного про повну обізнаність слідчого щодо злочинної діяльності як групи загалом, так і кожного її окремого учасника;

- роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання;

- пред'явлення доказів із застосуванням фактора раптовості (зміст прийому полягає в тому, що слідчий послідовно надає підозрюваному можливість ознайомитися з доказами його участі в злочині, що своєю чергою впливає на рішення допитуваної особи надавати правдиві показання);

- одночасний /паралельний/ допит (зміст тактичного прийому полягає в паралельному допиті кількох слідчими всіх затриманих учасників злочинної групи в один час). Рішення про застосування такого тактичного прийому доцільно приймати одразу після затримання злочинців, без зволікань, щоб виключити можливість узгодити показання затриманих між собою.

Інформацію, отриману під час допиту із застосуванням такого прийому, ретельно аналізують з метою виявлення суперечностей в показаннях і вирішення питання про проведення за необхідності додаткових або повторних допитів);

– «розпалювання конфлікту» (зміст тактичного прийому полягає у створенні умов інформаційного обмеження учасників злочинної групи. Під час застосування такого прийому в процесі спілкування слідчий уникає будь-яких повідомлень стосовно результатів розслідування, зокрема щодо відомостей, отриманих від інших співучасників, окрім інформації, яка може скомпрометувати злочинців один перед одним, унаслідок чого відбувається загострення конфлікту між співучасниками злочину);

– «допущення легенди» (сутність зазначеного прийому полягає в наданні підозрюваному можливості у формі «вільної розповіді» висловлювати свою вигадану позицію, хибність якої спростовують під час проведення інших слідчих (розшукових) дій);

– «роздроблення сил і засобів сторони протидії» (зміст зазначеного прийому полягає в отриманні достовірних показань від допитуваного про злочинні дії інших співучасників, з обов'язковою перевіркою такої інформації в межах проведення інших слідчих (розшукових) дій).

За результатами нашого опитування, респонденти найтипівішими й найефективнішими тактичними прийомами допиту, які застосовують під час розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, учинених злочинними групами, вважають:

– тактичний прийом «створення враження в допитуваного про повну обізнаність слідчого щодо діяльності злочинної групи» – 82 %;

– тактичний прийом «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання» – 92 %;

– тактичний прийом «пред'явлення доказів під час допиту» – 22 %;

– тактичний прийом «одночасний /паралельний/ допит» – 56 %;

– тактичний прийом «розпалювання конфлікту» – 85 %;

- тактичний прийом «допущення легенди» – 28 %;
- тактичний прийом «роздроблення сил і засобів сторони протидії» – 64 %.

Ми спробували визначити, проаналізувати й оцінити найпоширеніші тактичні прийоми допиту підозрюваних, а також запропонувати власне бачення щодо умов їх реалізації під час розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, учинених злочинними групами.

Водночас зауважимо, що досліджений нами перелік тактичних прийомів не є вичерпним, а рішення стосовно обрання певного прийому, їх варіацій, поєднань у тактичні комбінації тощо приймає слідчий залежно від слідчої ситуації, наповненості доказової бази, особливостей кваліфікації, соціально-психологічних характеристик особи злочинця, досвіду слідчого, організаційно-технічного забезпечення, кадрового потенціалу підрозділу тощо.

3.4. Особливості використання спеціальних знань

Розслідування крадіжок, учинених групою осіб, супроводжується значними складнощами пошуково-пізнавальної діяльності слідчого з виявлення та вилучення матеріальних джерел слідової інформації. Попри відносну простоту досліджуваного кримінального правопорушення, на практиці спостерігаються постійна модифікація способів його вчинення, оновлення використовуваних із цією метою знарядь і засобів, підвищення кваліфікації та рівня професійності правопорушників. Така ситуація актуалізує необхідність розроблення належного науково обґрунтованого інформаційного забезпечення слідчих, дізнавачів, оперативних працівників щодо інноваційних можливостей використання спеціальних знань у процесі розкриття та розслідування зазначеної категорії злочинів.

Проблематику використання спеціальних знань досліджували такі вчені, як Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, І. І. Котюк, В. С. Кузьмічов, А. В. Мировська, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, М. Я. Сегай, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько та ін.

Відсутність офіційного законодавчого визначення поняття спеціальних знань обумовлює дискусійність наукових підходів до тлумачення цієї категорії. Наукова спільнота має єдиний підхід лише стосовно того, що слідчому обов'язково потрібні спеціальні знання, які він безпосередньо має використовувати в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Зокрема, В. К. Лисиченко пропонує визначати спеціальні знання як незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст або експерт з метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи давання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [150, с. 22].

Водночас З. М. Соколовський обстоює думку, що спеціальними знаннями в кримінальному судочинстві є перевірені практикою професійні знання компетентних осіб, їх уміння користуватися науково-технічними засобами і прийомами для виявлення, фіксації та дослідження доказів під час проведення слідчої дії.

Дослідник В. В. Семенов визначає спеціальні знання як неодноразово апробовані наукові знання, практичні вміння та навички, що сформувалися під час отримання загальної та професійної освіти, досвіду роботи за спеціальністю, які можна використати відповідно до процедурних правил кримінального процесуального закону для виконання його завдань [217, с. 5]. Натомість Д. В. Зотов пропонує називати спеціальними знання, які використовують спеціалісти й експерти в межах розслідування.

Спеціальними знаннями, що використовують у кримінальному судочинстві, А. В. Мировська вважає систему незагальновідомих, незагальнодоступних, науково обґрунтованих й апробованих практикою знань теоретичного та прикладного характеру в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, отриманих унаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування й використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини в кримінальних справах у випадках і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством [162, с. 201].

Ми однозначно поділяємо цю позицію, оскільки, на нашу думку, таке визначення максимально повно відображає зміст досліджуваної категорії та її сутність з позицій використання в кримінальному судочинстві.

Спеціальні знання в кримінальному судочинстві мають відповідати критерію допустимості та результативності незалежно від форм їх використання (процесуальна, непроцесуальна).

До основних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень за фактами вчинення крадіжок групою осіб, на нашу думку, належать такі:

- безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі;
- консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в проведенні слідчих (розшукових) дій;
- участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях;
- призначення судових експертиз;
- призначення ревізій.

Мета безпосереднього використання слідчим власних спеціальних наукових і технічних знань полягає в забезпеченні можливості під час проведення слідчих (розшукових) дій здійснювати діяльність, спрямовану на

виявлення, фіксацію, попереднє вивчення, оцінку та використання доказів. Також використання слідчим таких знань дає змогу вирішити питання щодо належності отриманих доказів та їх допустимості, правильної кваліфікації події, визначення предмета й меж доказування, а також організувати в разі необхідності взаємодію з обізнаними в конкретній сфері знань особами (спеціалістами, експертами).

Опанування професійних і спеціальних знань надає можливість слідчому краще сприймати інформацію, що надходить до нього. Наприклад, знання в галузі судової експертизи дають змогу слідчому поставити перед експертом чіткі та конкретні питання, оцінити перебіг і результати проведених досліджень, на підставі встановлених фактичних даних скласти план допиту [108, с. 82], вирішити питання про проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Тобто питання про доцільність і необхідність залучення до провадження окремих слідчих (розшукових) дій спеціалістів вирішує безпосередньо особа, яка здійснює досудове розслідування.

Окремою галуззю спеціальних знань є криміналістичні знання. Хоча криміналістика загалом за своєю сутністю є юридичною наукою, вона в окремій своїй частині – криміналістичній техніці – акумулює, перероблює, пристосовує до завдань, пов'язаних зі збиранням (виявленням, фіксацією та вилученням) і дослідженням доказової інформації, методи природничих і технічних наук, на підставі чого й виникають саме техніко-криміналістичні методи. Аналіз змісту окремих норм КПК України дає підстави для висновку, що слідчий, прокурор можуть самостійно, без допомоги спеціалістів-криміналістів, застосовувати техніко-криміналістичні засоби й методи під час проведення та фіксації процесуальних дій (фотографування, виявлення, фіксація і вилучення слідів злочину тощо), оскільки таких умінь набувають у процесі професійної підготовки під час навчання в юридичному закладі та проходження практики в правоохоронних органах [21, с. 189].

До спеціальних кримінальних знань, на нашу думку, належать знання таких галузей криміналістичної техніки, як:

- криміналістична фотографія та відеозапис (сукупність наукових положень і розроблених на їх підставі спеціальних фото-, відеозаписувальних засобів та відповідних методів, які використовують для збирання, дослідження й демонстрування доказів) [129, с. 65];

- криміналістичне дослідження слідів (вивчає закономірності й механізм виникнення різних видів (типів) слідів, розробляє засоби, прийоми та методи виявлення, збирання, а також дослідження цих слідів з метою подальшого їх використання під час розслідування і попередження кримінальних правопорушень [129, с. 65];

- криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв та слідів їх застосування (вивчає закономірності конструювання та дії різних видів зброї, виникнення слідів її застосування, а також розробляє засоби, прийоми й методи дослідження таких об'єктів і слідів з метою використання під час розслідування та попередження кримінальних правопорушень [129, с. 65–66];

- криміналістичне дослідження документів (охоплює вивчення закономірностей виготовлення документів і способи їх повного або часткового підроблення, а також розробляє засоби, прийоми й методи дослідження таких об'єктів з метою використання під час розслідування та попередження кримінальних правопорушень) [129, с. 66];

- криміналістична ідентифікація особи за ознаками зовнішності (вчення про ознаки зовнішності людини, їх матеріальні й ідеальні відображення, методику використання таких ознак під час встановлення фактів, які мають значення в процесі розслідування кримінальних правопорушень [129, с. 66];

- криміналістичне дослідження звукових слідів (криміналістичне вчення про методи використання зафіксованих звуків для розслідування кримінальних правопорушень) [129, с. 66];

– криміналістичне дослідження слідів запаху (система науково розроблених методів і технічних засобів виявлення, вилучення, зберігання та дослідження запахових слідів з метою подальшого їх використання для виконання ідентифікаційних завдань) [129, с. 66];

– криміналістичне дослідження речовин, матеріалів і виробів [129, с. 66];

– кримінальна реєстрація (зміст якої полягає в розробленні засобів, прийомів і методів реєстрації людей, тварин та інших об'єктів з метою розслідування й попередження кримінальних правопорушень) [129, с. 66].

Вважаємо, що опанування слідчими НПУ навичок і вмінь, які наповнюють зміст запропонованих вище галузей криміналістичної техніки, є одним із головних чинників, які позначаються на ефективності розслідування, а в окремих випадках – і на забезпеченні можливості вирішення питання по суті та прийняття остаточного рішення.

Окремим напрямом використання спеціальних знань під час розслідування є залучення до проведення слідчих (розшукових) дій спеціалістів.

Наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» регламентують порядок залучення інспекторів-криміналістів і техніків-криміналістів, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок, як спеціалістів для надання безпосередньої технічної допомоги сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування.

Зокрема, відповідно до наказу МВС України від 6 липня 2017 року № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному

провадженні – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями й навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення.

До основних функцій і завдань інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) під час кримінального провадження належать:

- надання під час досудового розслідування консультацій слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;
- проведення вимірювань, фотографувань, звуко- чи відеозапису, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень оглянутого місця чи окремих речей, забезпечення оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій;
- виявлення, фіксація, вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;
- проведення експрес-аналізу за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), повідомлення слідчому відомостей про фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;
- надання пояснень слідчому й учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення.

Крім того, відповідно до цього відомчого нормативно-правового акта, інспектори-криміналісти (техніки-криміналісти) несуть персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Найтиповішою слідчою (розшуковою) дією, під час проведення якої залучають інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів), є огляд місця події. Участь спеціаліста в його проведенні є необхідною, оскільки зазначена слідча (розшукова) дія в більшості випадків є першочерговою після надходження повідомлення про крадіжку, невідкладною та спрямована на

збирання доказової інформації, що відобразилася на місці вчинення крадіжки. За допомогою спеціаліста можливо виявити значний обсяг вихідних даних про події та її окремі обставини. Саме спеціаліст допоможе слідчому вирішити питання про механізм утворення слідової інформації та особливості роботи з різними категоріями слідів.

Водночас слід зауважити, що залучення допомоги спеціаліста за напрямом роботи з матеріальними об'єктами на місці події не знімає відповідальності зі слідчого щодо забезпечення повноти й усебічності відпрацювання місця події. Тобто обов'язки спеціаліста під час огляду місця події обмежуються пошуком, фіксацією та вжиттям заходів щодо збереження слідової інформації, а в окремих випадках – наданням консультацій слідчому з питань, які стосуються властивостей матеріальних об'єктів.

Завдання слідчого на місці події значно ширші, ніж у спеціаліста: крім питань, пов'язаних із виявленням і подальшим використанням слідової інформації, до повноважень слідчого належить забезпечення всього комплексу необхідних дій та заходів, які дають змогу не лише виявити матеріальні сліди, а й забезпечити прийняття у справі остаточного рішення (побудова та перевірка слідчих версій, допит потерпілого, встановлення і допит свідків, встановлення та допит підозрюваного, заходи з розшуку викраденого майна тощо).

На підставі вивчення кримінальних проваджень встановлено, що під час огляду місця крадіжки інспекторів-криміналістів залучали в 56 % (196) випадків, кінологів – у 12,3 % (43), спеціалістів інших галузей – у 4,3 % (15). Водночас встановлено, що 27,4 % (96) опитаних до проведення огляду місця події спеціалістів не залучали взагалі (додаток Б).

З-поміж причин таких негативних тенденцій можна виокремити такі:

- брак в інспекторів-криміналістів достатнього досвіду та практичних навичок роботи з окремими видами матеріальних об'єктів;
- брак техніко-криміналістичних засобів для роботи з окремими видами матеріальних об'єктів;

- некоректне застосування техніко-криміналістичних засобів;
- обмеження слідчим своїх функцій на місці події формальним внесенням до протоколу інформації про елементи обстановки, перекладання повної відповідальності стосовно дослідження місця події на спеціаліста;
- неузгодженість дій під час огляду між слідчим і спеціалістом, нескерування до обраного спільного методу огляду;
- несвоєчасне залучення спеціаліста на місце події, що призводить до втрати доказової інформації (СОГ з місця події викликає кінологів, що своєю чергою зумовлює порушення одорологічної інформації на місці події).

Крім того, рішення про залучення інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) може бути прийняте слідчим і в межах проведення інших слідчих (розшукових) дій: обшук, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання.

За результатами дослідження встановлено, що інспектори-криміналісти були залучені до проведення огляду місця події в 56 % (196) випадків; для надання допомоги під час обшуку – 34,2 %; 5,7 % (20) та 4,6 % (16) – були запрошені для участі в слідчому експерименті та пред'явленні для впізнання; лише 1,1 % (4) інспекторів-криміналістів брали участь у проведенні допиту (додаток Б).

Крім інспекторів-криміналістів, КПК дозволяє слідчому залучати й інших спеціалістів. Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками й може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок [136].

Тобто спеціаліст, запрошений для участі в слідчих (розшукових) діях, крім надання безпосередньої технічної допомоги, має право ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; привертати увагу сторони

кримінального провадження, яка його залучила, або суду до характерних обставин чи особливостей речей і документів; викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання; ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Наприклад, для забезпечення проведення слідчого експерименту, метою якого є перевірка навичок особи-злочинця щодо здійснення конкретного способу відкриття дверного замка або щодо з'ясування наявності навичок роботи зі знаряддями злочину тощо, слідчий може запросити спеціаліста, компетенція якого дозволить допомогти вирішити такі питання.

Крім окреслених вище слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок буде корисним під час проведення: обшуку або огляду житла чи іншого володіння підозрюваної особи, обшуку підозрюваної особи (ст. 234, 236 КПК України); пред'явлення особи чи викрадених речей для впізнання (ч. 8 ст. 228 КПК України). Спеціаліста доцільно залучати тоді, коли під час проведення слідчої (розшукової) дії потрібні наукові, технічні й інші спеціальні знання або допомога в застосуванні науково-технічних засобів [70, с. 263].

Також кримінальний процесуальний закон, у разі необхідності, а в окремих випадках – імперативно, дозволяє залучати до участі в допиті спеціаліста – психолога (педагога). Відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводять у присутності педагога або психолога, а за необхідності – лікаря; а згідно з ч. 1 ст. 491 КПК України, якщо неповнолітній не досяг віку 16 років або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті забезпечують участь педагога чи психолога, а в разі необхідності – лікаря [136].

Положення щодо залучення психологів (педагогів) до проведення допитів неповнолітніх (малолітніх) осіб має імперативний характер. Безперечно, такий спеціаліст розуміється на специфіці спілкування з неповнолітніми особами й може допомогти слідчому у формулюванні питань допитуваному, виборі відповідних тактичних прийомів, лінії поведінки для налагодженню психологічного контакту та низки інших дій, які сприятимуть встановленню обставин крадіжки й особи злочинця [70, с. 262].

Водночас, оскільки питання, пов'язані з проведенням слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми та малолітніми особами, виходять за межі предмета нашого дослідження, ми не будемо детальніше розглядати окремі їх тактичні особливості.

Водночас слід зазначити, що за результатами анкетування слідчих НПУ встановлено: залучають психологів як спеціалістів для проведення допитів лише за наявності чіткої вимоги кримінально-процесуального закону, і пов'язано це лише з допитом неповнолітніх або малолітніх осіб – 98 % респондентів (додаток А).

Також опитані повідомили, що регулярно звертаються до спеціалістів за отриманням консультативної допомоги – 78 % (додаток А) – з питань, які стосуються особливостей роботи з матеріальними слідами (34 %), можливостями дослідження окремих категорій матеріальних слідів і виявлення криміналістично значущої інформації (49 %), а також щодо коректності й послідовності постановки запитань для вирішення в межах певних судових експертиз (27 %) (додаток А).

Слідова картина крадіжки передбачає різноманітність утворення матеріальної слідової інформації, що своєю чергою обумовлює застосування під час розслідування найпоширенішої, на нашу думку, форми спеціальних знань – призначення судових експертиз. Крім того, висновки експерта є джерелом доказової інформації.

Відповідно до наказу МВС України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових

експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», призначення судових експертиз й експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, організація проведення експертиз й оформлення їх результатів здійснюють у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та цією Інструкцією [264, 266].

Відповідно до чинного КПК України, експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Під час використання такої форми спеціальних знань ініціатива визначення початку процесу й необхідності залучення спеціальних знань цілком належить слідчому.

Результати вивчення кримінальних проваджень засвідчили, що рішення про призначення експертиз під час розслідування крадіжок слідчі приймали в переважній більшості випадків не цілком оперативно. Зокрема, у 45 % вивчених проваджень постанови про призначення експертиз винесено після 15 днів з дня внесення відомостей в ЄРДР; 36 % – через місяць; 15 % – рішення про призначення експертиз не прийнято взагалі; лише у 4 % випадків – упродовж одного–трьох днів з моменту внесення інформації в базу.

Така ситуація негативно позначається на можливостях, пов'язаних із забезпеченням розкриття крадіжки та притягненні винних осіб до

кримінальної відповідальності. Опитані під час анкетування респонденти пояснили, що несвоєчасне прийняття рішення про призначення судових експертиз пов'язане здебільшого з надмірним навантаженням.

Водночас абсолютна більшість слідчих НПУ зазначили, що результати досліджень – висновки судових експертиз – відіграють суттєву роль у вирішенні питання щодо можливості встановлення особи крадія та притягнення його до кримінальної відповідальності.

Згідно з результатами проведених експертиз, під час розслідування крадіжок у 37 % випадків вдалося визначити одного або всіх учасників злочинної групи; у 11 % – правильно кваліфікувати діяння, у 50 % – отримати відомості, які мали доказове значення та були використані під час розслідування.

Ураховуючи специфіку досліджуваного злочину, пропонуємо розглянути найактуальніші напрями, за якими призначають дослідження під час розслідування крадіжок, учинених групою осіб.

Трасологічна експертиза. Основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностування (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо) [264].

У межах трасологічної експертизи можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів. Перед трасологічною експертизою можуть ставити питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів [264].

У науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз й експертних досліджень, затверджених наказом МВС України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, запропоновано розподіл трасологічних експертиз на такі підвиди:

- експертиза слідів рук людини;
- експертиза слідів ніг людини, її взуття, шкарпеток, панчіх;
- експертиза слідів рукавичок, одягу людини, слідів пошкоджень на об'єктах, слідів нашарувань на об'єктах;
- експертиза слідів ніг (лап) тварини;
- експертиза знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї та залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами, експертиза слідів знаряддя та інструментів;
- експертиза слідів транспортних засобів;
- експертиза замикальних і контрольних засобів;
- експертиза слідів поділу цілого на частини;
- експертиза рельєфних знаків на металі, пластмасі й інших матеріалах;
- експертиза вузлів і петель.

Судова трасологія – один з найрозвиненіших напрямів експертного дослідження. Упродовж останніх років експерти-трасологи проводили науково-дослідні роботи з дослідження елементів запірної арматури, взуття та його слідів, відбитків пальців, побутових приладів обліку витрачання енергоресурсів тощо.

Сучасне обладнання з програмним забезпеченням дає змогу проводити найскладніші ідентифікаційні дослідження об'єктів, встановлювати особливості механізму утворення слідів.

Нині одним з найперспективніших методів дослідження є метод сканувальної мікроскопії, який активно використовують в експертній практиці за кордоном. Застосування сканувального мікроскопа надає можливість порівнювати характерні ознаки поверхні досліджуваних об'єктів під час зіставлення взаємоперехідних слідів за відсутності загальної лінії

розділення під час ідентифікації цілого за частинами та встановлення належності частин одному цілому. Застосування методу сканувальної мікроскопії дасть змогу вийти на новий якісний рівень у галузі судової трасології [151]. Сучасні судово-трасологічні й інші дослідження здійснюють за допомогою оптичних мікроскопів різної конструкції, що мають вбудований цифровий фотореєстратор, завдяки якому здійснюють фотозйомку виявлених ознак об'єкта.

Дактилоскопічну експертизу нині сприймають учені та практики як традиційний вид дослідження. По-перше, дії та рухи людини неможливі без використання рук, тому в кожному конкретному випадку на місці події обов'язково будуть наявні сліди контакту рук із поверхнею. Тож слідчому це місце контакту необхідно лише виявити. По-друге, навіть у тих випадках, коли особа підготувалася і працювала в рукавичках або знищила свої відбитки, слідчий все одно може отримати значний обсяг інформації. Він не буде мати ідентифікаційного продовження, а лише діагностичні властивості, проте ці властивості є також джерелом цінної криміналістичної інформації та можуть допомогти у визначенні особливостей механізму слідоутворення, а також ознак статевої приналежності, зросту, віку, особливостей професії тощо.

Видається слушною позиція щодо необхідності проведення обов'язкового дактилоскопіювання населення України. На нашу думку, започаткування такого процесу якісно позначиться як на кримінальному судочинстві, так і на вирішенні некримінальних побутових ситуацій, які пов'язані з пошуком зниклих осіб, ідентифікацією осіб, які раптово померли, пошуком дітей, що зникли або втекли з дому, тощо.

Крім того, процес загальнодержавного дактилоскопіювання дав змогу (не тільки за відбитками пальців, виявлених на місці події) ідентифікувати осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а й виявити осіб, які могли бути ймовірними свідками події, володіють цінною інформацією тощо.

Водночас складність і багатоаспектність проблеми виявлення, фіксації та використання дактилоскопічної інформації в процесі розслідування і розкриття злочинів зумовлюють необхідність подальшого розроблення наукових і правових засад діяльності з удосконалення засобів, прийомів, методів роботи з дактилоскопічною інформацією.

Нині в межах дактилоскопічних досліджень використовують значну кількість інноваційних засобів і методів, зокрема щодо виявлення латентних відбитків, відбитків, знищених з поверхонь за допомогою спиртового розчину.

Також окремим напрямом розробленими в межах дактилоскопії та успішно упровадженим є пороеджиоскопічні дослідження (тобто об'єктом дослідження є не папілярні лінії, які відобразилися на поверхні, а не видимі для людського ока пори, що мають відповідні властивості, на підставі яких також можливо ідентифікувати осіб).

Сутність такого напрямку досліджень полягає в тому, що пороеджиоскопія дає змогу виявити достатню кількість збігів для категоричного висновку про приналежність порівнюваних зразків у тих випадках, коли дактилоскопія внаслідок механічного пошкодження сліду таку відповідь надати не зможе. Анкетування слідчих засвідчило, що понад 80 % опитаних взагалі не знають про такі можливості в межах дактилоскопії та ніколи не ініціювали такі дослідження під час розслідування крадіжок.

Проблеми в цьому напрямі постають через некоректне оброблення інспекторами-криміналістами папілярного відбитка дактилоскопічними порошками, що призводить до «забиття» його структури й надалі унеможлиблює отримання інформаційного малюнка під час дослідження.

Також до інноваційних напрямів розвитку експертних досліджень належить генотипоскопічна експертиза (ДНК-аналіз). Цей вид експертизи передбачає дослідження виділень тіла людини на клітинному рівні, спрямоване на встановлення індивідуальної ідентифікації та спорідненості суб'єктів шляхом дослідження структури ДНК. Об'єктами експертизи цього

виду є різні виділення організму людини: рідка та висушена кров, слина, сперма, зразки тканин (м'язової, кісткової, епітеліальної) та внутрішніх органів (печінки, серця, легенів тощо), волосся, сліди біологічного походження на речових доказах (тампонах з піхви, ротової порожнини, прямої кишки). Результати ДНК-аналізу дозволяють виключити з кола підозрюваних осіб, не причетних до вчинення злочину, й ідентифікувати осіб, які вчинили злочин, з високим ступенем вірогідності. Одним з головних питань, що вирішують у межах експертизи цього виду, є таке: «Чи походить цей біологічний матеріал від конкретної особи?».

Головним недоліком генотипоскопічного методу є висока вартість обладнання та реактивів для проведення досліджень, тому питання щодо призначення генотипоскопічних експертиз постає здебільшого у випадках учинення злочинів щодо життя або здоров'я особи. Водночас необхідно виокремити випадки, коли такі дослідження виконують під час провадження, а саме: коли йдеться про багатоепізодні провадження за фактами таємного викрадення чужого майна зі значними матеріальними збитками та значною кількістю потерпілих.

Останніми роками жодне кримінальне провадження, у межах якого вирішують питання про завдані матеріальні збитки у зв'язку з викраденням належного потерпілому майна, не відбувається без призначення товарознавчого дослідження. Сутність товарознавчої експертизи полягає в дослідженні споживчих властивостей товарів за органолептичними, фізико-хімічними й мікробіологічними показниками, їхніми кількісними характеристиками, яке експерт проводить шляхом дослідження та (або) на підставі інформації, що міститься на маркуванні товарів або (та) в їх супровідних документах.

До об'єктів товарознавчої експертизи належать товари народного споживання, обладнання та сировина, а також інші товари цього виду.

Основними завданнями товарознавчої експертизи є: визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності; визначення змін показників якості товарної продукції; установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упакування й транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил.

Тобто в контексті досліджуваного злочину товарознавча експертиза та висновки будуть суттєво впливати на ступінь кваліфікації правопорушення.

До орієнтовного переліку вирішуваних експертизою питань належать такі:

- яка вартість об'єктів дослідження як на території України, так і за її межами;
- яке найменування та призначення товарів;
- чи відповідають маркувальні дані справжнім характеристикам товару;
- чи відповідає якість виробу вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам за органолептичними показниками;
- які дефекти має конкретний товар; чи є ці дефекти істотними; чи можлива реалізація (експлуатація) товару за наявності виявлених дефектів;
- які умови приймання, зберігання та відпуску товару;
- чи правильно виконано маркування та пакування товару; чи відповідає маркування і пакування товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам;
- яким підприємством і коли виготовлено товар (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів);
- яким характеристикам відповідає товар згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності;

– який розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок пошкодження цього майна (внаслідок пожежі, залиття тощо) [264].

Слід акцентувати, що запропонований перелік запитань не є вичерпним і може бути доповнений або видозмінений в конкретному розслідуваному випадку за погодженням з експертом.

У галузі товарознавства успішно на високому професійному рівні проводять найскладніші експертизи з визначення характеристик товарів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності, про що свідчать надходження матеріалів на дослідження зі всіх регіонів України. Водночас проблемним питанням таких досліджень є відсутність можливостей здійснення ідентифікації технічного стану щодо окремих об'єктів дослідження.

Виявлення та вилучення з місця події запахових слідів не є новим напрямом роботи. Водночас слідчі скептично ставляться до можливостей одорологічної експертизи та використання отриманих результатів під час розслідування.

Сутність одорологічної експертизи полягає в збиранні, консервуванні та лабораторній ідентифікації індивідуальних запахів і подальшому проведенні альтернативної вибірки – розпізнавання запахів за їх зразками спеціалістами за допомогою спеціально підготовлених собак-детекторів.

Дослідження одорологічних об'єктів ґрунтується на специфічних можливостях нюхових властивостей собак, здатності запам'ятовувати заданий індивідуальний запаховий комплекс людини та розпізнавати як у свіжих зразках, так і в зразках запахової інформації, що була законсервована, зокрема і в змішаних з іншими запахами [120].

Основними напрямками використання одорології під час кримінального провадження є: встановлення числа та конкретних учасників злочину; встановлення індивідуального запаху людини в запахових слідах,

вилучених з різних місць подій; встановлення запахових слідів злочинця на предметах, виявлених на місці події; встановлення запахових слідів потерпілого на предметах, вилучених у злочинця або інших осіб [120].

До типових питань, які вирішують під час одорологічної експертизи, належать такі:

- чи є в представлених пробах (або на предметах) запахові сліди людини;
- від однієї чи декількох осіб походять запахові сліди людини з представленого об'єкта;
- чи є на цьому об'єкті запахові сліди конкретної підозрюваної особи (обвинуваченого), потерпілого, порівнювальні зразки яких направлено на дослідження;
- чи є в слідах крові, поту із цих об'єктів індивідуальний запах конкретної особи, порівнювальні зразки якої представлено на експертизу;
- на яких із представлених предметів є запахові сліди підозрюваного чи інших осіб (порівнювальні зразки яких представлено на дослідження);
- чи мають індивідуальний запах цієї особи проби зі слідів рук, ніг (взуття), які виявлені на місці події, під час обшуку квартири, за інших обставин;
- на яких вилучених предметах-слідоносіях є запахові сліди осіб, порівнювальні запахові зразки яких представлено на дослідження [120].

Під час вирішення питання щодо необхідності пошуку запахової інформації на місці події слід урахувати, що, на відміну від решти матеріальних слідів, які особа залишає внаслідок своїх дій або діяльності, запахові сліди неможливо контролювати. Тобто поява запахового сліду внаслідок контакту особи з поверхнею відбувається незалежно від її волі чи бажання.

Під час дослідження встановлено, що основною причиною невідпрацювання місця події на предмет пошуку запахових слідів є

відсутність в уніфікованих криміналістичних валізах відповідних техніко-криміналістичних засобів, про що повідомили 75 % респондентів.

У випадках, коли предметами злочинного посягання є предмети антикваріату, твори монументального і станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; нумізматики, фалеристика, геральдика й вексилologia (герби, прапори); друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія, – в обов’язковому порядку, слідчі мають вирішити питання щодо призначення мистецтвознавчої експертизи.

Основними завданнями цієї експертизи є: проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежності до певної школи тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності й стану твору; визначення оцінної або страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі. До орієнтовного переліку питань належать такі:

- чи є наданий на дослідження предмет оригіналом (авторською роботою), копією, виконаною від імені іншого автора, або копією, виконаною від імені автора;
- хто є автором наданого на дослідження твору мистецтва;
- чи підлягав цей твір мистецтва реставрації (який фрагмент тощо);
- яку вартість має досліджуваний твір мистецтва;
- чи містяться на наданому носії інформації твори, що пропагують культ насильства й жорстокості;
- чи є наданий на дослідження твір автентичним;
- чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове значення;
- чи має інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях інформації, порнографічний зміст;
- чи належать надані на дослідження предмети до продукції порнографічного змісту;

– чи наявні в наданому на дослідження творі (літературному, кінематографічному, театральному, видовищному) сцени порнографічного змісту;

– чи належить інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях, до дитячої порнографії;

– чи містить наданий на дослідження об'єкт зображення комуністичної символіки;

– чи містить наданий на дослідження об'єкт зображення націонал-соціалістичної (нацистської) символіки [264].

Водночас у межах мистецтвознавчої експертизи можна вирішити питання також і про вартість об'єктів, переданих на дослідження, але в таких випадках необхідно вказувати період (час), станом на який необхідно вирішити поставлене питання.

Перелік запропонованих нами до розгляду напрямів використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок, учинених групою осіб, безперечно може бути продовжений. Оскільки матеріальна обстановка місця події в кожному конкретному випадку буде формуватися залежно від обраного способу дій, кількості злочинців, розподілених між ними ролей, використовуваних знарядь і засобів для досягнення злочинної мети, а також інших факторів об'єктивного та суб'єктивного спрямування, які супроводжують подію злочину. Зазначені критерії в кожному окремому випадку й будуть обумовлювати можливості слідчого щодо використання певних спеціальних знань з метою забезпечення повноти та всебічності дослідження події злочину.

Отже, ми дійшли висновку, що *спеціальні знання, які використовують для розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, учинених групою осіб, становлять сукупність незагальновідомих і незагальнодоступних теоретичних та прикладних знань у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, які є науково обґрунтованими, апробованими, упровадженими в практичну діяльність, а також не*

становлять професійних знань суб'єкта доказування та використовуються під час здійснення кримінального провадження за фактами крадіжок, учинених групою осіб, у межах, передбачених кримінальним процесуальним законом, з метою отримання доказової інформації або орієнтуючих відомостей.

Процес використання таких спеціальних знань зумовлює складну, багатопланову, різноаспектну, регламентовану кримінально-правовим, кримінально-процесуальним і криміналістичним характером діяльності слідчого, що ґрунтується на криміналістичних і кваліфікаційних характеристиках кримінального правопорушення.

Висновки до розділу 3

Результати наших досліджень переконливо засвідчують, що ефективність слідчого огляду визначає успіх кримінального провадження загалом.

У зв'язку із зазначеним пропонуємо доповнити класифікаційну структуру огляду місця події критерієм, що визначатиме подію, стосовно якої ініційовано огляд місця події «За різновидом вчиненого кримінального правопорушення»: огляд місця крадіжки, огляд місця грабежу, огляд місця вбивства тощо. На нашу думку, використання такого критерію в практичній діяльності слідчих надало б можливість реалізувати положення стосовно дотримання спеціалізації слідчих з розслідування певних категорій правопорушень, а також сприятиме формуванню у слідчих ґрунтовних навичок у роботі зі слідами, які є специфічними для кожної окремої категорії злочину, і запобігатиме прорахункам.

Визначено недоліки, які значно знижують якість огляду місця події: слідчі не приділяють достатньої уваги заходам із забезпечення охорони місця події, що своєю чергою спричиняє таку негативну обставину, як

знищення слідової інформації та перебування на місці події сторонніх осіб; не перевіряють готовність технічних і криміналістичних засобів фіксації інформації; своєчасно не прогнозують можливість протидії розслідуванню з боку осіб, яких залучають як понятих, і вносять до протоколу інформацію, яка ідентифікує особу зі слів останніх, без перевірки відповідних документів; проводять огляди в несприятливих умовах, за відсутності належного освітлення, не вживають заходів для використання засобів штучного освітлення; не акцентують увагу на попередній фотофіксації обстановки місця події в тому вигляді, у якому вона знаходилася на момент прибуття СОГ. Під час фотофіксації не дотримуються криміналістичних правил фотозйомки, ігнорують деякі прийоми; не забезпечують правильне упакування вилучених об'єктів, що своєю чергою призводить до втрати доказів.

На підставі результатів анкетування слідчих встановлено, що допити потерпілих унаслідок крадіжок визначають як джерело надходження інформації для забезпечення подальшої організації розслідування в 72 % випадків, а допит потерпілої особи вважають найефективнішою слідчою (розшуковою) дією на початковому етапі у 83 % випадків.

Визначено типові ситуації допиту потерпілого та свідка, а також шляхи їх вирішення. З'ясовано, що успіх проведення допиту потерпілого та свідка під час розслідування кримінальних проваджень за фактом учинення крадіжок групою осіб залежить від різних факторів об'єктивного та суб'єктивного спрямування: практичний досвід слідчого, якому доручено проведення розслідування, а також його досвід саме в розслідуванні кримінальних проваджень зазначеної категорії; слідча ситуація, що виникла під час розслідування та безпосередньо під час допиту; ефективність обраного слідчим алгоритму дій стосовно перевірки побудованих ним версій; наявність у слідчого комунікативних здібностей та знань із психології спілкування тощо.

Особливе місце серед учасників кримінального провадження посідає підозрюваний. Допит підозрюваного – це різновид слідчої (розшукової) дії, зміст якої полягає в отриманні слідчим у процесі регламентованого кримінальним процесуальним законодавством інтелектуально-психологічного спілкування з особою, якій повідомлено про підозру, інформації про відомі їй обставини кримінального правопорушення, що мають доказове значення.

З метою отримання достовірних відомостей та на підставі власного практичного досвіду ми сформуvalи переконання стосовно осіб, яким необхідно надавати перевагу під час визначення черговості виклику для допиту, а також визначили низку ознак, які можуть вказувати на таких осіб: першочергово підлягають допиту особи, що є найбільш поінформованими про обставини кримінального правопорушення, які можуть об'єктивно та максимально повно розповісти про всі епізоди злочинної діяльності; такі особи не повинні бути надто зацікавленими в нерозкритті злочину, тобто в складі злочинної групи вони мали виконувати другорядні ролі, відповідно до характеристик, їх не притягували до кримінальної відповідальності, вони не мали взагалі досвіду (або мали незначний) злочинної діяльності та піддаються психологічному впливу.

Водночас, за результатами вивчення кримінальних проваджень, правдиві показання під час допиту надавали 44,3 % (155) підозрюваних; завідомо неправдиві – 34,3 % (120); 14,3 % – взагалі відмовилися надавати показання під час допиту, 7,1 % (25) – неумисно та помилково надавали неправдиві свідчення (додаток Б).

З огляду на досліджувану категорію кримінальних правопорушень, найдоцільнішими прийомами, які дають змогу отримати позитивні результати, на нашу думку, є: тактичний прийом «створення враження в допитуваного про повну обізнаність слідчого щодо діяльності злочинної групи» – 82 %; тактичний прийом «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання» – 92 %; тактичний прийом «пред'явлення доказів під час

допиту» – 22 %; тактичний прийом «одночасний /паралельний/ допит» – 56 %; тактичний прийом «розпалювання конфлікту» – 85 %; тактичний прийом «допущення легенди» – 28 %; тактичний прийом «роздроблення сил і засобів сторони протидії» – 64 %.

Розслідування крадіжок, учинених групою осіб, супроводжується значними складнощами пошуково-пізнавальної діяльності слідчого з виявлення та вилучення матеріальних джерел слідової інформації. Попри відносну простоту досліджуваного кримінального правопорушення, на практиці спостерігається постійна модифікація способів його вчинення, оновлення використовуваних із цією метою знарядь і засобів, підвищення кваліфікації та професійності правопорушників.

До основних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень за фактами вчинення крадіжок групою осіб, на нашу думку, належать такі: безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі; консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях; призначення судових експертиз; призначення ревізій.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні особливостей розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, обґрунтуванні висновків, пропозицій та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни й мають теоретичну і практичну значущість. До основних результатів, одержаних на підставі аналізу законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Основними елементами криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинною групою, є: характеристика особи потерпілого та відомості про предмет злочинного посягання; характеристика злочинної групи й осіб її учасників; відомості про повноструктурний спосіб злочину, засоби та знаряддя вчинення злочину; слідова картина злочину й обстановка злочину. Між елементами криміналістичної характеристики крадіжок, учинених злочинною групою, наявні кореляційні зв'язки, використання яких забезпечує можливість повного й точного відображення об'єктивної інформації, яка стосується події злочину, є важливою для правильної кваліфікації, встановлення механізму та всіх учасників злочину, а також проведення розслідування загалом.

2. Узагальнений портрет потерпілої особи від учинення крадіжок злочинною групою містить такі характеристики: це переважно жінка (55,0 %) віком 35–50 років (60,0 %), яка має вищу освіту (48,0 %), працює (76,0 %) і перебуває в шлюбі (57,1 %), не схильна до зловживання алкоголем та вживання наркотичних засобів (61,1 %), мешкає в місті (82,0 %), була знайома зі злочинцем і демонструвала свої матеріальні статки (36,0 %), поведінка якої сприяла вчиненню злочину щодо неї (38,0 %).

Здебільшого предметом злочинного посягання крадіжок, учинених злочинними групами, є: грошові кошти – 63,1 %; ювелірні вироби – 45,1 %; смартфони й мобільні телефони, аксесуари до них – 44,2 %; ноутбуки,

планшети, інша електротехніка – 37,7 %; малогабаритна побутова електротехніка – 23,7 %; алкогольні напої – 20,3 %; предмети інтер'єру – 16,5 %; одяг – 16 %; вироби з чорного та кольорового металу – 15,4 %.

3. Узагальнений портрет злочинної групи та її учасників, які вчиняють крадіжки, передбачає, що: такі групи формуються переважно з осіб чоловічої статі – 77,4 %, середній вік яких становить від 26-ти до 40 років – 50,6 %, які мешкають переважно в містах – 46,9 %, офіційно не одружені – 56,6 %, не навчаються та не працюють – 82 %, схильні до загальної антисуспільної деформації в поведінці – 56,6 %, зловживають алкоголем – 67,2 %, здебільшого раніше засуджені за вчинення кримінальних правопорушень або яких притягували до кримінальної відповідальності – 82 %; групи налічують не менше ніж три особи – 63,4 %, у 58,3 % випадках їхня діяльність передбачала чіткий попередній розподіл ролей, наявність професійних навичок – 65 %; їх утворюють для тривалої злочинної діяльності – 87 %, діяльність поширюється на декілька адміністративних одиниць (вулиць, районів, міст) – 67 %.

4. Діяльність злочинних груп, які вчиняють крадіжки, та обрання ними способу злочину обумовлені здебільшого корисливою складовою (85,1 %), у 58,3 % випадків учасники злочинних груп чітко виконували свої функції відповідно до попереднього розподілу ролей; з попередньою підготовкою до вчинення (76,3 %); без підготовки внаслідок раптового умислу, використовуючи сприятливу ситуацію (23,7 %); реалізуючи свій умисел за допомогою проникнення у приміщення (68 %); без проникнення (32 %).

5. Визначено типові сліди крадіжок, учинених злочинними групами, які виявляють у приватних приміщеннях (77,1 %) та громадських місцях (22,9 %). До них належать: сліди пальців і долонь людини (82,6 %), сліди взуття (38,6 %), сліди інструментів, знарядь та підручних засобів (24,9 %), різноманітні сліди біологічного походження (22,6 %), залишені злочинцем об'єкти (предмети) (13,4 %), мікросліди (13,1 %), сліди рукавичок (11,1 %); запахові сліди людини (3,4 %), сліди зубів (0,3 %).

Типова обстановка вчинення крадіжок злочинними групами передбачає, що: з позицій адміністративно-територіального поділу крадіжки вчиняють переважно в містах (50,3 %); у будні дні (64,6 %); із 6-ї до 12 год (56,3 %); із застосуванням системи прийомів і методів, які забезпечують можливість доступу до майна (89,4 %).

6. Систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок, учинених злочинними групами: 1) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, але особи злочинців та їх місцеперебування не встановлено (52 %); 2) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, встановлено й затримано одну особу зі складу злочинної групи, інформації щодо інших осіб, які брали участь у вчиненні злочину, немає, таких осіб не затримано, їх місцеперебування невідоме (30,3 %); 3) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, осіб, які вчинили крадіжку, затримано (6 %); 4) інформації, яка достовірно вказувала б на ознаки злочину, немає (11,7 %). Сформовано типовий перелік слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на їх вирішення.

7. Виокремлено загальні типові версії під час розслідування крадіжок, учинених злочинною групою: 1) учинено корисливий злочин або корисливого злочину не було (здійснено інсценування або замах на злочин); 2) який саме корисливий злочин учинено (за кримінально-правовою оцінкою розслідуваної події); 3) крадіжка вчинена одноособово або злочинною групою.

Важливим напрямом побудови версій на підставі оцінювання ситуації та аналізу отриманої інформації є формування припущення щодо особи або осіб, що вчинили кримінальне правопорушення: 1) про зв'язок злочинця з

потерпілим; 2) про наявність у крадіїв попереднього злочинного досвіду; 3) про мотив і мету вчинення злочину; 4) про наявність співучасників.

8. Розроблено організаційно-тактичні засади розшуку викраденого майна та запропоновано таку діяльність розглядати в кількох аспектах залежно від слідчої ситуації, яка утворилася на початковому етапі розслідування: 1) як процес взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами й підрозділами Національної поліції України, спрямований на встановлення місцезнаходження викраденого майна, його вилучення та повернення власнику; 2) як тактичний прийом окремих слідчих (розшукових) дій /огляд, обшук/; 3) як тактичну операцію «Розшук викраденого майна»; 4) як оперативно-розшуковий захід.

9. Тактичні особливості огляду місця події під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, обумовлені змістом його завдань, серед яких: 1) виявлення та фіксація матеріальних слідів, що вказують на вчинення крадіжки злочинною групою і дають змогу побудувати слідчі версії; 2) виявлення та фіксація матеріальних слідів, які надають можливість ідентифікувати осіб, що вчинили крадіжку; 3) встановлення способу вчинення крадіжки; 4) визначення напрямку щодо вжиття заходів, спрямованих на розшук викраденого майна; 5) виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню крадіжки; 6) встановлення додаткових можливостей виявлення доказової інформації.

10. Визначено комплекс найдоцільніших тактичних прийомів подолання конфліктних ситуацій під час допиту потерпілих і свідків, застосування яких дасть змогу отримати об'єктивну інформацію стосовно досліджуваної події: 1) прийоми актуалізації відображеного потерпілим або свідком; 2) прийоми, що сприяють відтворенню (словесному) відомої потерпілому або свідкові події; 3) прийоми, спрямовані на викриття неправди та встановлення мотивів умовчання в показаннях потерпілого або свідка; 4) прийоми, спрямовані на встановлення помилок у показаннях та їх усунення.

11. Виокремлено найефективніші тактичні прийоми допиту підозрюваного: «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання» (92 %); «розпалювання конфлікту» (85 %); «створення враження в допитуваного про повну обізнаність слідчого щодо діяльності злочинної групи» (82 %); «роздроблення сил і засобів сторони протидії» (64 %); «одночасний /паралельний/ допит» (56 %); «пред'явлення доказів під час допиту» (22 %); «допущення легенди» (28 %).

12. Формами використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, є: 1) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі; 2) консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; 3) участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях; 4) призначення судових експертиз; призначення ревізій.

Типовими судовими експертизами, які призначають у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, є: товарознавча (86,6 %), дактилоскопічна (68 %), трасологічна (28 %), мистецтвознавча (4,3 %), інші види (одорологічна, генотипосокопічна тощо) (84,9 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М. : НОРМА, 2007. 944 с.
2. Азаров Ю. И. Деятельность следователя органов внутренних дел по доказыванию обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого / отв. ред. А. Я. Дубинский. Киев : НИ И РИО, 1991. 80 с.
3. Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 278 с.
4. Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2014. 320 с.
5. Алексєєв О. О., Тимофєєва М. О. Наукові засади і правила побудови версій у розслідуванні злочинів. *Актуальні питання правової науки у XXI столітті* : тези доп. підсумк. наук.-теорет. конф. (Київ, 12 квіт. 2012 р.). Київ, 2012. С. 112–113.
6. Аристакесян Л. Г. Некоторые вопросы организации раскрытия преступлений, совершенных в условиях неочевидности. *Вопросы юридической ответственности и деятельность органов внутренних дел*. Волгоград, 1989. С. 112–115.
7. Аристакесян Г. Л. Использование следователем помощи общественности : учеб. пособие. М., 1983. 24 с.
8. Аркуша Л. І. Проблеми взаємодії та інформаційного забезпечення правоохоронних органів у боротьбі з економічною організованою злочинною діяльністю. *Інформаційне забезпечення протидії організований злочинності* : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса, 2003. С. 109–117.
9. Берназ В. Д., Ківалов С. В., Притула А. М. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2013. 190 с.

10. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 226–231. (Серія «Юриспруденція»).

11. Баев О. Я., Гуняев В. А. Методические основы расследования отдельных видов преступлений. *Расследование отдельных видов преступлений* / под ред. О. Я. Баева. Воронеж, 1986. С. 3–15.

12. Бахин В. П. Криминалистическая методика : лекция. Киев, 1999. 27 с.

13. Бахин В. П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования. *Вестник криминалистики*. 2000. Вып. 1. С. 18–19.

14. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : МАУП, 2004. 436 с.

15. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. *От теории – к практике*. М., 1988. 304 с.

16. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие. 3-е изд., М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2001. 837 с.

17. Белкин Р. С., Яблоков Н. П. Понятие и структура следственной ситуации. *Криминалистика социалистических стран*. М., 1986. 162 с.

18. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. М., 1997. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.

19. Бегалов Є. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України організованою групою як спосіб учинення злочинів. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/2017/materialy_2_24112017.pdf.

20. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 245 с.

21. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Bushevec.pdf.

22. Блувштейн Ю. Д. Понятие личности преступника. *Советское государство и право*. 1979. № 8. С. 97–102.
23. Бондар В. С. Методика розслідування квартирних крадіжок : навч.-метод. посіб. / [В. С. Бондар, С. В. Головкін, О. А. Єршов та ін.]. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2011. 400 с.
24. Бондарчук О. Особливості огляду місця події під час розслідування залишення в небезпеці. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 206–211.
25. Бортник В. Захист прав, честі і гідності підозрюваного під час допиту: окремі проблеми. *Право України*. 2005. № 11. С. 49–52.
26. Бочелюк В. Ю. Юридична психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2010. 336 с.
27. Бурданова В. С. Виктимологические аспекты криминалистики : учеб. пособие. Ташкент : Ташкент. ВШ МВД СССР, 1981. 79 с.
28. Бурнашев Н. А. Расследование краж, совершаемых в условиях крупного города : учеб. пособие. Москва : МВШМ МВД СССР, 1983. 66 с.
29. Варфоломеева Т. В., Скопенко С. Ф., Еременко В. В., Гончаренко В. И. Практика привлечения специалистов к участию в расследовании преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1975. № 11. С. 8.
30. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. Криміналістика. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 496 с.
31. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : Моск. ун-т, 1978. 72 с.
32. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. М. : Юрид. лит., 1970. 208 с.
33. Васильев В. Л., Васильев А. Н. О криминалистической классификации преступлений. *Методика расследования преступлений (общие положения)* : материалы науч.-практ. конф. М., 1976. С. 25–26.
34. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчого огляду, допиту, призначення і проведення судових експертиз).

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2 (28). С. 151–158.

35. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2011. № 25. С. 193–199.

36. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні й тактичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1999. 20 с.

37. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Київ: Правник, 1999. 126 с.

38. Висотенко Ю. В. Загальні засади методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 149–153.

39. Висотенко Ю. В. Формування та зміст криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. Вип. 1–2. С. 241–244.

40. Висотенко Ю. В. Організація заходів щодо розшуку викраденого майна на початковому етапі розслідування крадіжок. *KELM: Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. № 3 (31), vol. 1. Р. 146–152.

41. Висотенко Ю. В. Криміналістичне забезпечення розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 січ. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 121–124.

42. Висотенко Ю. В. Криміналістичне забезпечення розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності:* зб. матеріалів конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 69–71.

43. Висотенко Ю. В., Мирівська А. В. Особливості розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу:* тези доп. Міжнар. наук.-практ.

конф. до 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 66–68.

44. Висотенко Ю. В., Мировська А. В. Сучасний стан та перспективи удосконалення методики розслідування крадіжок вчинених злочинними групами. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 52–54.

45. Висотенко Ю. В. Криміналістична характеристика крадіжок, вчинених злочинними групами. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : зб. матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ : НАВС, 2017. С. 82–84.

46. Висотенко Ю. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні крадіжок. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 126–127.

47. Висотенко Ю. В. Криміналістична характеристика злочинних груп та осіб, які вчиняють крадіжки у їх складі. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6-3 (volume 1). Р. 127–134.

48. Висотенко Ю. В. Окремі аспекти характеристики особи потерпілого при розслідуванні крадіжок. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ : Маріуполь, 2018. С. 107–108.

49. Висотенко Ю. В. Особа злочинця як об'єкт криміналістично значущої інформації при розслідуванні крадіжок. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С. 241–243.

50. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. Минск : Высш. шк., 1983. 215 с.

51. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений : курс лекций : в 4 ч. СПб. : ЮИ МВД России, 1992. Ч. 1. С. 70–79.

52. Возгрин И. А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : лекция. Л. : ВПУ МВД СССР, 1976. 43 с.
53. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: история основы теории, библиография. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. 473 с.
54. Возгрин И. А. Понятие и содержание криминалистической методики расследования преступлений. *Курс криминалистики* : в 3 т. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. С. 11–52.
55. Волобуев А. Ф. Предмет розкрадання майна у сфері підприємництва як елемент криміналістичної характеристики злочинів даного виду. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1998. Вип. 3. С. 39–43.
56. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : монография / под ред. Н. П. Яблокова. М., 1997. 248 с.
57. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : ТГУ, 1985. 333 с.
58. Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений против личности и собственности : учеб. пособие. М. : Ось-89, 2006. 382 с.
59. Галата Т. В. Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві. Київ : НАВС, 2013. 152 с.
60. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие. *Методика расследования преступлений. Осмотр места преступления* : сб. науч. тр. М., 2003. С. 89–94.
61. Гапанович Н. Н., Мартинович И. И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений : учеб. пособие. Минск : БГУ, 1983. 127 с.
62. Гаухман Л. Д., Степичев С. С. Расследование грабежей и разбойных нападений. М. : ВНИИ МВД СССР, 1971. 92 с.
63. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск : Средне-Уральск. кн. изд-во, 1975. 184 с.

64. Гончаренко В. Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2 (9). С. 22–34.
65. Грищенко Н. В. Тактика допиту підозрюваного з участю захисника : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 240 с.
66. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент : пособие. М. : Госюриздат, 1958. 886 с.
67. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.
68. Долгополов А. М. Організаційно-правові питання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 221 с.
69. Долженков О. Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності : монографія. Одеса : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. 254 с.
70. Дрозд В. Використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок з автотранспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 261–264.
71. Демидова Л. Майно як предмет злочину. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 267–275.
72. Дубчак Л. Злочинність неповнолітніх як віддзеркалення недоліків шкільного та вузівського виховання. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 7. С. 46–49.
73. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений : монография. Минск : Амалфея, 2001. 304 с.
74. Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления / под ред. И. И. Басецкого. Минск, 2000. 107 с.
75. Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1983. Вып. 26. С. 42–51.

76. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.
77. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання окремим видам злочинів. 712 с.
78. Зарубенко О. Співвідношення огляду з іншими процесуальними діями за КПК України. *Закон и жизнь*. 2013. № 3. С. 45–48.
79. Зудин В. Ф. Социальная профилактика преступлений: криминологические и криминалистические проблемы. Саратов : Сарат. ун-т, 1983. 187 с.
80. Завялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 232 с.
81. Индулен И. Привлечение общественности к расследованию преступлений : учеб. пособие. Рига : Латв. ун-т, 1975. 86 с.
82. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. 2-е изд., испр. и доп. М. : Контракт ; Инфра-М, 2006. 748 с.
83. Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений. Красноярск : Краснояр. ун-т, 1987. 168 с.
84. Ищенко П. П. Специалист-криминалист в следственных действиях: уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. М. : Юрид. лит., 1990. 158 с.
85. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2004. 540 с.
86. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія. Київ : НАВСУ, 2003. 359 с.
87. Казачінер О. С. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. URL: <http://www.kazachiner.narod.ru/manageprav.html>.
88. Капустіна М. В. Розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті : монографія. Харків : Право, 2008. 192 с.

89. Кобзар О. Ф., Чаплинський К. О. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2018. 161 с.

90. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 253 с.

91. Козицька О. Г. Розслідування викрадень мобільних телефонів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 258 с.

92. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учебник. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

93. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : лекции. Харьков : Юрид. ин-т, 1976. 28 с.

94. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков : б. и., 1967. 509 с.

95. Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. О системе версий и методике их построения. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1970. Вып. 7. С. 7–13.

96. Комаха В. О., Іоржев Ю. Б., Стрілець Г. О. Тактичні особливості проведення слідчого огляду : монографія. Ізмаїл, 2006. 207 с.

97. Коваль Ю. Є. Методика розслідування крадіжок майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 322 с.

98. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособие. Харьков : Консум, 2006. 176 с.

99. Коновалова В. Е., Колесниченко А. Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 15–19.

100. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2004. 424 с.

101. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254#Text>.
102. Коршик М. Г., Степичев С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. М., 1969. 204 с.
103. Коченов М. М., Осипова Н. Р. Психология допроса малолетних свидетелей : метод. пособие. М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер. предупреждения преступности, 1984. 43 с.
104. Кошелева И., Михальчук А. Тактическая операция «Изучение личности несовершеннолетнего обвиняемого». *Криминалистика*. 2009. № 3. С. 99–102.
105. Крамская Е. С. Методика расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2008. 235 с.
106. Криміналістика : підручник / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг та ін.]. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. 380 с.
107. Криминалистика : учебник / под ред. В. А. Образцова. М. : Юристъ, 1997. 760 с.
108. Криминалистика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. 3-е изд., перераб. и доп. М. Юристъ, 2005. 781 с.
109. Криминалистика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. М. : НОРМА, 2000. 384 с.
110. Криминалистика : учебник / [И. Ф. Герасимов, Я. Л. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.]. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Высш. шк., 2000. 672 с.
111. Криминалистика : учебник : в 3 т. / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. М. : Акад. МВД РФ, 1995. Т. 1 : История, общая и частные теории. 280 с.
112. Криминалистика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Спарк, 2000. 687 с.

113. Криминалистика : учебник / [А. Ф. Волынский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александрова и др.] ; под ред. А. Ф. Волынского. М. : Закон и право ; ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.

114. Криминалистика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова. М. : Спарк, 2005. 484 с.

115. Криминалистика : учебник / [Н. А. Бурнашев, В. М. Быков, А. Ф. Волынский и др.] ; под ред. А. Ф. Волынского. М. : Спарк, 1998. 543 с.

116. Криминалистика : учеб. пособие / [А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.] ; под ред. А. В. Дулова. Минск : Экоперспектива, 1998. 415 с.

117. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учебник / под. ред. В. Ю. Шепитька. Харьков : Одиссей, 2001. 528 с.

118. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений : учеб. пособие : в 2 ч. / под ред. А. П. Резвана, М. В. Субботиной. М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2002. Ч. 2. 232 с.

119. Курята Л. Л. Криміналістичне забезпечення огляду місця події. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю* : зб. матеріалів XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 13 квіт. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 95-97.

120. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2011. 280 с.

121. Курилюк Ю. Морально-психологічні ознаки особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/45.pdf>.

122. Криміналістика : підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, П. Ю. Тимошенко, М. В. Салтевський. Київ : МАУП, 1997. 232 с.

123. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с.

124. Криміналістика : підручник / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. Київ : Атіка, 2001. 544 с.
125. Криміналістика : підручник. / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.
126. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.
127. Криміналістика : підручник / [В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 343 с.
128. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.
129. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.
130. Криміналістика : підручник / [А. В. Самодін, В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2020. 744 с.
131. Криміналістичне дослідження слідів рук : наук.-практ. посіб. / [О. П. Дубовий, В. Я. Лукашенко, Я. В. Рибалко та ін.] ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Атіка, 2000. 152 с.
132. Криміналістика : учебник / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов и др.]. М., 2017. 928 с.
133. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини / за ред. Ю. Г. Севрука, А. В. Столітнього. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. 924 с.
134. Коваленко В. О. Особливості виконання та відбування покарань у виправних колоніях середнього рівня безпеки. URL: <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/.pdf>.
135. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

136. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

137. Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2019. 227 с

138. Кузьменко Н. К. Систематизация неотложных следственных действий при расследовании краж, грабежей и разбойных нападений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1978. 18 с.

139. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / заг. ред. В. Г. Гончаренка, С. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

140. Кузьмічов В. С. Вивчення особи обвинуваченого як умова ефективного застосування криміналістичних прийомів та засобів. *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів* : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 1996. С. 48–55.

141. Кікінчук В. В., Бугайчук К. Л., Малярова В. О., Матюшкова Т. П. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : метод. рек. Харків : ХНУВС, 2018. 101 с.

142. Козій В. В. Окремі аспекти допиту потерпілого під час судового розгляду кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури*. 2017. № 3. С. 73–81.

143. Курс криминалистики. Общая часть / отв. ред. В. Е. Корноухов. М. : Юристъ, 2000. 784 с.

144. Лавров В. П. Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования корыстно-насильственных преступлений : учеб. пособие. М. : Закон и право ; ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 560 с.

145. Ларин А. М. От следственной версии к истине. М. : Юрид. лит., 1976. 198 с.

146. Ларин А. М. Повышение эффективности расследования. *Советское государство и право*. 1972. № 3. С. 106–109.
147. Лавренюк В. В. Особливості характеристики організованих груп та потерпілого при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 292–296.
148. Ларкін М. О. Тактико-криміналістичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3 (19). С. 122–128.
149. Лісова А. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зґвалтування. *Право України*. 2011. № 8. С. 45–47.
150. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Виды участия специалистов на предварительном следствии. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1985. Вып. 30. С. 3–10.
151. Лозовий А. І. Сучасний стан та перспективи розвитку судово-експертної діяльності. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58%282%_9.
152. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : учеб. пособие. М. : ВШ МВД СССР, 1969. 176 с.
153. Лекции. Оргпубликация материала для обучения. Тема 4. Причины та умови злочинності. URL: <https://lektsii.org/16-81698.html>.
154. Луцький А. І. Застосування спеціальних психологічних знань при розслідуванні злочинів, вчинених неповнолітніми особами. *Університетські наукові записки*. 2008. № 3 (27). С. 296–298.
155. Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, 2001. 156 с.
156. Макаренко И. А. Тактика допроса несовершеннолетнего обвиняемого : монография. Уфа : Башк. ун-т, 2001. 139 с.
157. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 352 с.

158. Мартиненко Ю. Д. Особливості особи злочинця, що скоює розбійні напади на громадян. *Іменем Закону*. 2008. № 1 (5). С. 35–37.
159. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : монографія. Чернівці : Рута, 2005. 151 с.
160. Матусовский Г. А. Методика расследования хищений : учеб. пособие. Киев : УМК ВО, 1988. 88 с.
161. Милюков С. Ф. Уголовно-правовое значение криминологической характеристики преступника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1980. 22 с.
162. Мировська А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування фальшивомонетництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 285 с.
163. «Мега-Інфо» – Юридичний портал № 1. URL: <http://mego.info/>.
164. Мінюков П. І. Процесуальні повноваження начальника слідчого відділу (відділення) органів внутрішніх справ і проблеми керівництва досудовим слідством : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 214 с.
165. Моисеева Т. О. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека : монография. М. : Городец-издат, 2000. 224 с.
166. Мотунова Н. В. Профілактика правопорушень серед підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2011. № 3. С. 95–102.
167. Мурашова С. В. Организация работы следственного отдела УВД-МВД. М., 1977. 183 с.
168. Мультимедійний навчальний посібник «Криміналістика». URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_4.29.html.
169. Мультимедійний навчальний посібник «Особливості розслідування окремих видів злочинів» № 72044. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/2322>.
170. Найдьон Я. Поняття та класифікація віртуальних слідів кіберзлочинів. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/57.pdf>.

171. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. URL: [http:// 5fan.ru/wievjob.php?id=48076](http://5fan.ru/wievjob.php?id=48076).

172. Нестерук А. В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики шахрайства в сучасних умовах. *Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними юридичними напрямками*. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=747&language=ua.

173. Новий тлумачний словник української мови : 42000 слів : у 4 т. / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко ; наук. ред. Л. І. Андрієвський. Київ : Аконіт, 2001. Т. 3 : Роб – Я. 928 с.

174. Обнаружение и фиксация следов: технические средства и методы : метод. пособие. М., 1974. 178 с.

175. Оперук В. І. Окремі проблеми залучення спеціалістів під час досудового розслідування та призначення експертних досліджень. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2015. Вып. 60. С. 203–212.

176. Павлюк Н. В. Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування. *Криміналістика XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків : Право, 2010. С. 427–430.

177. Павлюк Н. В. Залучення спеціаліста у допиті неповнолітніх – напрямок оптимізації розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. Вип. 23. С. 215–222.

178. Панов М. І. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. Київ : Ін Юре, 2003. 720 с.

179. Платонов К. К. Психологическая структура личности. *Личность при социализме*. М., 1969. С. 62–68.

180. Пасека М. О. Біологічні ознаки особи неповнолітнього правопорушника як об'єкта криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 26. С. 219–222. (Серія «Право»).

181.Патик А. А. Засади взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті й розслідуванні майнових злочинів. *Науковий вісник Київського Національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 241–248.

182.Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : навч. посіб. Дніпропетровськ : Лопатніков С. Г., 2012. 221 с.

183.Петечел О. Ю. Використання спеціальних психологічних знань щодо неповнолітніх учасників досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2009. 19 с.

184.Пиріг І. В., Самсонова В. В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств та дачних кооперативів : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2017. 152 с.

185.Пивоваров В. В. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ : монографія. Харків : Право, 2006. 176 с.

186.Пирожкова Т. Відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні злочинів, вчинених неповнолітніми. *Криміналістика*. 2005. № 5. С. 151–154.

187.Письменний Д. П., Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові й організаційні засади : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2006. 204 с.

188.Полубинский В. И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений : учеб. пособие. М., 1980. 121 с.

189.Поліщук В. В. Слідова картина, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?...2...

190.Порубов Н. И., Порубов А. Н. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты : монография. М. : Юрлитинформ, 2013. 304 с.

- 191.Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. 2-е изд., перераб. и доп. Минск : Выш. шк., 1973. 368 с.
- 192.Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии. М. : БЕК, 2009. 347 с.
- 193.Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособие. М. : БЕК, 1998. 208 с.
- 194.Процюк О. М. Тактичні прийоми під час проведення допиту неповнолітніх, підозрюваних у конфліктній ситуації. *Митна справа*. 2015. № 1 (97). С. 88–94.
- 195.Процюк О. М. Визначення часу, місця та способу виклику на допит неповнолітніх підозрюваних – основні елементи підготовки до допиту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. С. 193–198.
- 196.Психологія людини з обмеженими можливостями. URL: https://pidru4niki.com/1584072022521/psihologiya/psihologiya_lyudini_z_obmezhenimi_mozhlivostyami.
- 197.Пясковський В. В. Процесуальні форми взаємодії слідчих з іншими співробітниками правоохоронних органів під час розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (95). С. 186–194.
- 198.Радаев В. В. Расследование групповых преступлений несовершеннолетних : учеб. пособие. Волгоград, 1998. 72 с.
- 199.Расследование некоторых видов преступлений в условиях крупного города : учеб. пособие / [Н. А. Бурнашев, Б. Г. Володин, А. Г. Филиппов и др.]. М. : МВШМ МВД СССР, 1981. 85 с.
- 200.Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учеб. пособие. М., 1967. 290 с.
- 201.Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.

202. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : учеб. пособие. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 351 с.
203. Руководство для следователей / под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. М. : ИНФ-РА-М, 1997. 732 с.
204. Рябикін В. М. Особливості початкового етапу розслідування хуліганства. *Криміналістика у протидії злочинності* : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 2009. С. 447–450.
205. Рябикін В. М. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування хуліганства. *Держава і право*. 2009. Вип. 50. С. 571–576. (Серія «Юридичні і політичні науки»).
206. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.
207. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
208. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум ; Основа, 1999. Ч. 1. 415 с.
209. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.
210. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ, 1994. 180 с.
211. Салтевський М. В. Криміналістика : навч.-довід. посіб. Київ : Правник, 1996. 159 с.
212. Самилык Г. М. Еще раз о предмете преступления. *Труды КВШ МВД СССР*. 1978. № 12. С. 37–40.
213. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза. М. : Городец, 2000. 367 с.
214. Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 56–59.

215. Селиванов Н. А., Видонов Л. Г. Типовые версии по делам об убийствах : справ. пособие. Горький, 1981. 56 с.

216. Селиванов Н. А. Типовые версии, следственные ситуации и их значение для расследования. *Социалистическая законность*. 1985. № 7. С. 52–55.

217. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 18 с

218. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 717. М., 1966. 22 с.

219. Сергеев Л. А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений : рук. для следователей. М., 1971. 544 с.

220. Сіренко О. В. Криміналістична характеристика крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012. 204 с.

221. Скибин С. Н. Особенности расследования угонов и краж автомобилей или иных транспортных средств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2007. 173 с.

222. Скригонюк М. І. Плебсологічний аналіз сучасного стану криміналістики в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2011. №1. С.225-231.

223. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.

224. Сліди запаху людини (криміналістична одорологія). URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/kriminalistika/068.php>.

225. Слободян Я. І. Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 64–70.

226. Сорока І. В. Розслідування крадіжок майна громадян, учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2017. 257 с.

227. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : НАВСУ, 2005. 272 с.

228. Стеценко Ю. В. Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 19 с.

229. Стукатулин В. Б. Характеристика личности квартирного вора, как необходимый элемент криминалистической характеристики краж. *Юрист*. 2004. № 3. С. 44–49.

230. Стрюков В. В. Щодо питання про економічний механізм управління компетенціями у професійній освіті. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29124/1/lef.lviv.ua_25.01.pdf.

231. Сулицький В. Психологічний портрет злочинця. *Практична психологія*. 2005. № 6. С. 166–181.

232. Танасевич В. Г. О криминалистической характеристике преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1976. Вып. 25. С. 101–102.

233. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ : А.С.К., 2005. 1056 с.

234. Тертышник В. М., Слинько С. В. Тайное становится явным: взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта-криминалиста при раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособие. Харьков : Гриф, 1997. 125 с.

235. Удалова Л. Д. Вербальная информация в уголовном процессе Украины : монография. Киев : Паливода А. В., 2006. 324 с.

236. Удалова Л. Д. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 228–239.

237. Федченко В. М. Законодавче регламентування припинення діяльності слідчої групи. *Право України*. 2002. № 5. С. 101–103.

238. Фирсов Е. П. О понятии следственного осмотра. *Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы*. 1978. Вып. 2. С. 61–62.
239. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права. Часть особенная: Посягательства личные и имущественные / под ред. А. А. Жижиленко. Петроград : Юрид. о-во при Петрогр. ун-те, 1916. 446 с.
240. Франк Л. В. Виктимология и виктимность. Душанбе : Ирфон, 1972. 224 с.
241. Хоменко А. Н. Связь личности преступника, как элемента криминалистической характеристики преступлений с другими ее элементами. *Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества*. Томск, 1989. С. 221–222.
242. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. Л. : ЛГУ, 1973. 149 с.
243. Центров Є. Є. Криміналістическе учение о потерпевшем. М. : Моск. ун-т, 1988. 160 с.
244. Чаплинська Ю. А. Криміналістичне забезпечення організації проведення допиту. *Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 424–432.
245. Чаплинський К. О. Тактичні прийоми проведення обшуку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 2 (частина II). С. 208–214. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/2011-lav-2-2.pdf#page=208>.
246. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2006. 306 с.
247. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2011. 496 с.
248. Чернецький О. К. Достовірність та імовірність результатів слідчого експерименту та їх доказове значення. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 464–471. (Серия «Юридические науки»).

249. Шепитько В. Ю. Криміналістика : учебник. Харьков : Одиссей, 2003. 352 с.
250. Шепитько В. Ю. Тактика допиту : текст лекції. Харків : Укр. юрид. акад., 1992. 23 с.
251. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український). Харків : Право, 2001. 560 с.
252. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.
253. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 472 с.
254. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр навч. літ., 2009. 472 с.
255. Шиканов В. И. Криминалистическая виктимология и практика расследования убийств : учеб. пособие. Иркутск : ИГУ, 1979. 43 с.
256. Шимановский В. В. Процессуальные особенности расследования преступлений несовершеннолетних : учеб. пособие. Волгоград, 1980. 85 с.
257. Шурухнов Н. Г. Криминалістика : учеб. пособие. М. : Юристь, 2006. 639 с.
258. Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 200 с.
259. Экспертизы в судебной практике : учеб. пособие / ред. О. Ульяницкая. Киев, 1987. 200 с.
260. Яблоков Н. П., Головин А. Ю. Криминалістика: природа и система. М. : Юристь, 2005. 174 с.
261. Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений : монография. Казань : Казан. ун-т, 1983. 102 с.
262. Умови правильного виховання. URL: <https://studopedia.info>.

263. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

264. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

265. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

266. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

267. Про затвердження Змін до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 28 травн. 2020 р. № 420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0529-20#Text>

268. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 24 вер. 2019 р. Справа №646/5330/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/845738>.

269. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 21 січ. 2019 р. Справа № 756/306/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79881017>.

270. Ухвала Червоноармійського районного суду Житомирської області від 4 листоп. 2019 р. Справа № 292/11/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85368532?1609079609>

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведені дані анкетування 350 слідчих Національної поліції України
у зв'язку з дослідженням проблемних аспектів, пов'язаних із
розслідуванням крадіжок, учинених злочинними групами**

1.	Зазначте Вашу посаду:	%
	слідчий	52
	старший слідчий	24
	старший слідчий в ОВС	19
	начальник (заступник начальника) слідчого відділу (відділення)	5
2.	Зазначте стаж роботи в слідчих підрозділах:	
	до 1 року	14
	від 1 року до 3 років	23
	від 3 років до 5 років	31
	від 5 років до 10 років	17
	понад 10 років	15
3.	Чи доводилося Вам розслідувати крадіжки, вчинені групою осіб:	
	так	98
	ні	2
4.	Чи є в підрозділі, де Ви працюєте, спеціалізація стосовно розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень:	
	так	18
	ні	82
	складно відповісти	0
5.	Чи є, на Вашу думку, необхідність у розробленні окремої методики розслідування крадіжок, вчинених групою осіб:	
	так	77
	ні	12
	складно відповісти	11
6.	Вкажіть умови, які сприяють розслідуванню кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	ретельна підготовка	23
	своєчасність проведення	76
	правильне застосування тактичних прийомів	63
	використання допомоги спеціалістів	66
	складно відповісти	4

7.	Чи вважаєте Ви обов'язковим і доцільним складання письмового плану розслідування в кримінальних провадженнях зазначеної категорії:	
	так	0
	лише в окремих випадках (наприклад, у разі серійних злочинів)	16
	ні	29
	складно відповісти	55
8.	Як Ви оцінюєте роботу оперативних підрозділів з виконання доручень слідчих під час розслідування злочинів цієї категорії:	
	добре	27
	задовільно	46
	незадовільно	21
	складно відповісти	6
9.	Чи потребує практика розслідування злочинів зазначеної категорії покращення взаємодії між слідчими й оперативними підрозділами:	
	так	76
	ні	18
	складно відповісти	6
10.	Чи зверталися до представників громадськості або ЗМІ за допомогою під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії:	
	так	16
	ні	84
11.	Вкажіть найефективніші, на Ваш погляд, слідчі (розшукові) дії під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	огляд	34
	допит потерпілого	83
	допит свідка	72
	допит підозрюваного	81
	слідчий експеримент	58
	обшук	78
	пред'явлення для впізнання	81
	призначення судових експертиз	85
12.	Вкажіть найскладніші слідчі (розшукові) дії під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	огляд	58
	допит потерпілого	35
	допит свідка	24

	допит підозрюваного	64
	слідчий експеримент	46
	обшук	87
	пред'явлення для впізнання	81
	призначення судових експертиз	85
13.	Вкажіть джерела, у яких найчастіше зафіксовано інформацію для побудови версій під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	протокол допиту потерпілого	72
	протокол допиту підозрюваного	38
	протокол допиту свідка	85
	протокол огляду місця події	39
	фототаблиця до протоколу ОМП	14
	висновки судових експертиз	88
14.	Вкажіть найтипівіший час відпрацювання місця події СОГ під час надходження повідомлення про крадіжку:	
	до 1 години	0
	від 1 до 2 годин	55
	від 2 до 3 годин	27
	понад 3 години	0
	складно відповісти	18
15.	Вкажіть найсприятливіше місце для проведення допиту /якщо закон не вимагає іншого/:	
	кабінет слідчого	90
	спеціальна антикризова кімната («зелена кімната»)	2
	місце проживання допитуваного	0
	місце роботи допитуваного	0
	місце допиту не має суттєвого значення	8
	складно відповісти	0
16.	Вкажіть найефективніші прийоми допиту підозрюваного під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	тактичний прийом «створення враження в допитуваного про повну обізнаність слідчого щодо діяльності злочинної групи»	82
	тактичний прийом «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання»	92
	тактичний прийом «пред'явлення доказів під час допиту»	22
	тактичний прийом «одночасний /паралельний/ допит»	56
	тактичний прийом «розпалювання конфлікту»	85
	тактичний прийом «допущення легенди»	28
	тактичний прийом «роздроблення сил і засобів сторони, що протидіє»	64

	складно відповісти	2
17.	Вкажіть фактори, які впливають на достовірність показань потерпілого під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	психічно емоційний стан на момент допиту	83
	бажання завищити суму заподіяної матеріальної шкоди	78
	острах за власну безпеку	67
	складно відповісти	6
18.	Вкажіть фактори, які позначаються на достовірності показань свідка під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	психічно емоційний стан на момент допиту	39
	бажання отримати матеріальну винагороду	88
	острах за власну безпеку	84
	складно відповісти	14
19.	Вкажіть, чи проводите Ви під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії додаткові допити:	
	так	75
	ні	25
20.	Зазначте, що, на Вашу думку, є причиною проведення додаткових допитів: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	відсутність досвіду розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень	32
	надмірне навантаження	40
	відсутність спеціальних знань і навичок	18
	дефіцит робочого часу	10
	складно відповісти	16
21.	Вкажіть, які найчастіше форми спеціальних знань Ви використовуєте під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, з питань, які стосуються особливостей роботи з матеріальними слідами	34
	консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в проведенні слідчих (розшукових) дій щодо коректності та послідовності формулювання запитань для вирішення в межах певних судових експертиз	27

	участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях	49
	складно відповісти	8
22.	Вкажіть, які об'єкти слідової інформації є типовими для виявлення на місці події: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	відбитки пальців рук	80
	сліди рукавичок	30
	сліди взуття	
	сліди зламу	
	знаряддя та засоби	
	об'єкти з одорологічними слідами	20
23.	Вкажіть причини, які негативно позначаються на якості проведення ОМП і пошуку матеріальних слідів: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	брак практичного досвіду	24
	брак навичок роботи зі слідовою інформацією	
	брак навичок роботи з «нетиповою» слідовою інформацією	80
	обмежений часовий проміжок перебування на місці події	89
	брак необхідних НТЗ	75
	складно відповісти	8
24.	Вкажіть, чи відомі Вам зазначені нижче напрями: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	трасологія	100
	дактилоскопія	100
	пороеджиоскопія	20
	одорологія	43
	ДНК-аналіз	87
25.	Зазначте, які, на Вашу думку, основні причини слідчих помилок під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: (можна позначити декілька варіантів відповіді)	
	відсутність узагальненої слідчої та судової практики	56
	недосконалість чинного законодавства	43
	особлива складність розслідування цих злочинів	18
	недостатній рівень професійної та спеціальної підготовки слідчих й оперативних працівників	67
	несприятливі умови службової діяльності	89

**Зведені дані вивчення 350 кримінальних проваджень
за фактами вчинення кримінальних правопорушень,
передбачених ч. 2–5 ст. 185 КК України**

1. Область	Кількість	%
Київ	136	38,9
Київська	87	24,9
Чернігівська	14	4
Житомирська	23	6,6
Вінницька	11	3,1
Кіровоградська	14	4
Миколаївська	10	2,9
Запорізька	17	4,9
Одеська	21	6
Черкаська	8	2,3
Дніпропетровська	9	2,6
2. Кваліфікація кримінального правопорушення		
ч. 2 ст. 185 КК України		24,4
ч. 3 ст. 185 КК України		21,9
ч. 4 ст. 185 КК України		29,4
ч. 5 ст. 185 КК України		11,9
3. Інформація про особу потерпілого		
3.1. Стать		
а) чоловіча	157	44,9
б) жіноча	193	55,1
3.2. Вік		
а) 19–35 років	105	30
б) 35–50 років	210	60
в) понад 50 років	35	10
3.3. Освіта		
а) вища	168	48
б) початкова та середня профільна	116	33,1
в) середня	66	18,8
3.4. Місце роботи (навчання)		
а) працюють	266	76
б) навчаються	56	16
в) не працюють і не навчаються	28	8
3.5. Сімейний стан		
а) одружений	200	57,1
б) неодружений	150	42,8

3.6. Морально-психологічна характеристика		
а) характеризуються позитивно	214	61,2
б) схильні до вживання алкогольних напоїв	80	22,8
в) зловживають алкогольними напоями	49	14
г) уживають наркотичні засоби	7	2
3.7. Відносини зі злочинцем		
а) знайомі, демонстрували свої матеріальні статки	126	36
б) знайомі в межах службової діяльності та навчання	105	30
в) родичі та близькі знайомі	28	8
г) випадкові знайомі на підґрунті спільного вживання алкогольних напоїв/наркотичних засобів	7	2
д) не знайомі	84	24
3.8. Характер поведінки		
а) провокативна	49	14
б) сприятлива	133	38
в) нейтральна	126	36
г) протидія	42	12
4. Інформація про особу злочинця/групу злочинців		
4.1. Біофізіологічні ознаки (стать)		
а) чоловіча	271	77,4
б) жіноча	79	22,6
4.2. Демографічні ознаки		
4.2.1. Вік		
а) 16–18 років	40	11,4
б) 19–25 років	96	27,4
в) 26–40	177	50,6
г) 41–59	34	9,7
д) понад 60 років	3	0,9
4.2.2. Місце проживання		
а) місто	164	46,9
б) селище	63	18
в) не має постійного місця проживання	123	35,1
4.3. Соціальні ознаки		
4.3.1. Рід занять		
а) навчається	15	4,3
б) працює	48	13,7
в) не навчається і не працює	287	82
4.3.2. Сімейний стан		
а) одружений	152	43,4

б) неодружений	198	56,6
4.4. Соціальна роль		
а) квартирні крадії	266	76
б) кишенькові	84	24
4.5. Морально-психологічні ознаки		
4.5.1. Характер поведінки		
а) загальна моральна деформація	169	48,3
б) стійка антисоціальна позиція	144	41,1
в) характеризується позитивно	37	10,6
4.5.2. Психофізіологічні залежності		
а) схильні до вживання алкогольних напоїв	235	67,2
б) зловживають алкогольними напоями	47	13,4
в) вживають наркотичні засоби	68	19,4
4.6. Ступінь суспільної небезпечності (наявність судимостей)		
а) так	287	82
б) ні	63	18
4.7. Кількість учасників злочинної групи		
а) 2	116	33,1
б) 3 особи	222	63,4
в) 4 та більше осіб	12	3,5
4.8. За ступенем організованості групи		
а) з чітким розподілом ролей	204	58,3
б) без розподілу ролей	146	41,7
4.9. За дією в часі		
а) об'єднані для одноразової дії	44,5	13
б) об'єднані для довготривалої злочинної діяльності	304,5	87
4.10. За способом об'єднання		
а) випадкові групи, об'єднані ситуативно, здебільшого для вчинення одноразової дії	122,5	35
б) професійні групи, діяльність яких обумовлена підбором учасників з урахуванням відповідних професійних навичок	227,5	65
4.11. За дією в просторі		
а) групи, які діють у межах однієї адміністративної одиниці	115,5	33
б) групи «гастролерів», які діють у межах декількох або різних адміністративних одиниць	234,5	67
5. Спосіб учинення злочину		
а) з проникненням	238	68
б) без проникнення	112	32

6. Мотиви вчинення злочину		
а) корисливі	298	85,1
б) помста	52	14,9
7. Умисел на вчинення злочину		
а) заздалегідь обдуманий	267	76,3
б) виник раптово	83	23,7
8. Наявність попередньої підготовки до вчинення злочину		
а) так	267	76,3
б) ні	83	23,7
9. Вчинення заходів щодо приховування слідів злочину		
а) так	168	48
б) ні	182	52
10. Місце вчинення злочину		
а) приватні приміщення	270	77,1
б) громадські місця	80	22,9
11. Способи проникнення до приміщення		
а) через відчинені двері, балкони, вікна	51	14,6
б) шляхом злому вікон	97	27,7
в) шляхом злому входних дверей	165	47,1
г) вільний доступ	37	10,6
12. Місце вчинення злочину за адміністративно-територіальною ознакою		
а) місто	176	50,3
б) селище міського типу	115	32,9
в) сільська місцевість	59	16,8
13. Час учинення злочину		
а) 06.00–12.00	197	56,3
б) 12.00–18.00	93	26,5
в) 18.00–22.00	40	11,5
г) 22.00–06.00	20	5,7
14. День учинення злочину		
а) будній день	226	64,6
б) вихідний день	124	35,4
15. Предмет злочинного посягання		
а) грошові кошти	221	63,1
б) ювелірні вироби	158	45,1
в) смартфони, мобільні телефони, аксесуари до них	155	44,2
г) ноутбуки, планшети, інша електротехніка	132	37,7
д) малогабаритна побутова техніка	83	23,7
е) алкогольні напої	71	20,3

ж) предмети інтер'єру	58	16,5
и) одяг	56	16
к) вироби з чорного та кольорового металів	54	15,4
16. Слідча ситуація на початковому етапі розслідування злочину		
а) встановлена інформація про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, але особи злочинців та їх місцезнаходження не встановлено	182	52
б) встановлена інформація про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, особи злочинців встановленні, але на місці події цих осіб не затримано, їх місцезнаходження не відоме	21	6
в) встановлена інформація про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, осіб, які вчинили крадіжку, затримано	106	30,3
г) інформації, яка достовірно вказувала б на ознаки злочину, немає	41	11,7
17. Наявність письмового плану розслідування		
а) так	117	33,4
б) ні	233	66,6
18. Межі огляду місця події визначали		
а) приміщенням і прилеглою до нього територією	96	27,4
б) приміщенням	170	48,6
в) частиною приміщення, у якій безпосередньо знаходилися матеріальні цінності	32	9,1
г) інші межі	52	14,9
19. Сліди, які були вилучені з місця події		
а) сліди-відображення:		
– пальців і долонь	289	82,6
– рукавичок	39	11,1
– взуття	135	38,6
– зубів	1	0,3
– запаху	12	3,4
– інструментів, знарядь і підручних засобів	87	24,9

б) сліди біологічного походження	79	22,6
в) мікросліди;	46	13,1
г) залишені об'єкти (предмети)	47	13,4
д) інші сліди	27	7,7
20. Час проведення огляду місця події		
а) до 30 хвилин	25	7,2
б) до 1 години	197	56,2
в) понад 1 годину	121	34,6
г) час проведення не зазначено	7	2
21. Слідчі ситуації під час допиту потерпілих		
а) дача правдивих показань	267	76,2
б) неумисна дача неправдивих показань	52	14,9
в) дача завідомо неправдивих показань	31	8,9
г) відмова від дачі показань	0	0
22. Слідчі ситуації під час допиту свідків		
а) дача правдивих показань	108	30,8
б) неумисна дача неправдивих показань	121	34,6
в) дача завідомо неправдивих показань	76	21,7
г) відмова від дачі показань	45	12,9
23. Слідчі ситуації під час допиту підозрюваних		
а) дача правдивих показань	155	44,3
б) неумисна дача неправдивих показань	25	7,1
в) дача завідомо неправдивих показань	120	34,3
г) відмова від дачі показань	50	14,3
24. Спеціалісти, залучені під час ОМП		
а) інспектор-криміналіст (технік-криміналіст)	196	56
б) кінолог	43	12,3
в) без спеціаліста	96	27,4
г) інші галузі	15	4,3
25. Залучення інспекторів-криміналістів під час слідчих (розшукових) дій		
а) огляд місця події	196	56
б) обшук	120	34,2
в) слідчий експеримент	20	5,7
г) пред'явлення для впізнання	16	4,6
д) допит	4	1,1
26. Види експертиз, які призначали		
а) трасологічна	98	28
б) дактилоскопічна	204	68
в) мистецтвознавча	15	4,3
в) товарознавча	303	86,6

г) інші види експертиз	297	84,9
д) експертизи не призначались	5	1,4
27. Постановлення вироку		
а) обвинувальний	200	57,1
б) виправдовувальний	0	0

Додаток В

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук
полковник поліції

Степан ДОВГУНЬ

21.12.2020 року

АКТ

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження здобувача Національної академії внутрішніх справ Висотенко Юлії Вікторівни на тему: «Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: старшого слідчого з особливо важливих справ кандидата юридичних наук Атаманчука Володимира, начальника відділу криміналістичного забезпечення ГСУ НП України Малиша Ігоря, заступника начальника управління організації досудового розслідування ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Вороніна Володимира склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача Національної академії внутрішніх справ Висотенко Юлії Вікторівни на тему: «Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами» становлять значну наукову та практичну цінність та можуть застосовуватись у діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, зокрема під час проведення занять у системі службової підготовки.

Для практичної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України важливе значення мають висновки, пропозиції та рекомендації, що відображені за змістом низки наукових робіт В.Ю. Висотенко. До основних із них слід віднести:

1. Висотенко Ю.В. Формування та зміст криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць*. Випуск 1. К., 2016. Частина 2, С.241-244.

2. Висотенко Ю.В. Загальні засади методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць*. Випуск 6. К., 2016. Том 2, С.149–153.

3. Висотенко Ю.В. Організація заходів щодо розшуку викраденого майна на початковому етапі розслідування крадіжок. KELM: Knowledge, Education, Law, Management. 2020. № 3 (31), vol. 1. P. 146-152.

4. Висотенко Ю.В. Окремі аспекти характеристики особи потерпілого при розслідуванні крадіжок. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018, С.57-59.

5. Висотенко Ю.В. Особа злочинця як об'єкт криміналістично значущої інформації під час розслідування крадіжок. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С.108-111.

6. Висотенко Ю.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні крадіжок. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С.126-127.

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

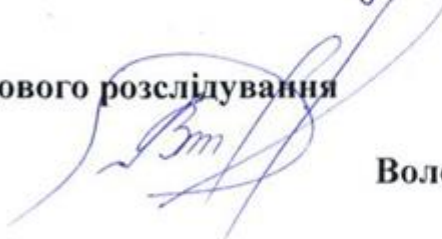
Володимир АТАМАНЧУК

Начальник відділу
криміналістичного забезпечення
ГСУ НП України

Ігор МАЛИШ

Заступник начальника
управління організації досудового розслідування
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

Володимир ВОРОНІН

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

2020 року

АКТ

**впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача
Національної академії внутрішніх справ Висотенко Юлії Вікторівни на
тему: «Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами» за
спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність в освітній процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: директора Інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки та техніки України, полковника поліції Удалової Л.Д. (голова), начальника навчально-наукового інституту № 2, кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Саковського А.А., завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Самодіна А.В., начальника навчально-методичного відділу підполковника поліції Колодейчак С.І. склала цей акт про те, що результати дисертації Висотенко Ю.В. впроваджені в освітній процес академії.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-методичних матеріалах, де як джерела рекомендовані наступні публікації:

1. Висотенко Ю.В. Формування та зміст криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права: Збірник наукових праць*. Випуск 1-2. К., 2016. С.241-244.

2. Висотенко Ю.В. Загальні засади методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць*. Випуск 6. К., 2016. Том 2, С.149-153.

3. Vysotenko Yuliia. Classification of means of forensic technique used in the investigation of property crimes. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2018. С. 96-102.

4. The basics of criminalistics: educational manual / Yuliia Vysotenko and others. Kiev, 2018. 81 с.

5. Висотенко Ю.В. Окремі аспекти характеристики особи потерпілого при розслідуванні крадіжок. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2018 року). Київ-Маріуполь, 2018, С.107-108.

6. Висотенко Ю.В. Особа злочинця як об'єкт криміналістичнозначущої інформації при розслідуванні крадіжок. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. –С.241-243.

7. Висотенко Ю.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні крадіжок. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С.262-265.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені матеріали мають належний науковий та практичний рівень розробки проблематики теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих Висотенко Ю.В. законодавчих, наукових та емпіричних джерел, відображені у науково-методичних матеріалах з навчальних дисциплін «Криміналістика» та «Методика розслідування кримінальних правопорушень» для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра, «Слідчий огляд» для здобувачів ступеня вищої освіти магістр, а також використовуються у системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України.

Голова комісії:

Лариса УДАЛОВА

Члени комісії:

Андрій САКОВСЬКИЙ

Артем САМОДІН

Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

року

АКТ

**впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача
Національної академії внутрішніх справ Висотенко Юлії Вікторівни на
тему: «Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами» за
спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність у наукову діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України полковника поліції Никифорчука Д.Й. (голова), професора кафедри криміналістики та судової медицини, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Чорноус Ю.М., наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук майора поліції Бондара С.В. склала цей акт про те, що науковий доробок, підготовлений здобувачем кафедри криміналістики та судової медицини Висотенко Ю.В. має важливе значення для використання в процесі розслідування крадіжок, учинених злочинними групами, містить науково-обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, а також впроваджений у наукову діяльність Національної академії внутрішніх справ.

Отримані в результаті дослідження положення, рекомендації, пропозиції знайшли своє відображення у виданій автором науковій літературі, зокрема:

1. Висотенко Ю.В. Формування та зміст криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць*. Випуск 1, част.2. К., 2016. С.241-244.

2. Висотенко Ю.В. Загальні засади методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць*. Випуск 6. К., 2016. Том 2, С.149–153.

3. Yuliia Vysotenko. Forensic characteristics of criminal groups and persons who commit thefts as part of them. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6-3 (volume 1). P. 127–134 .

4. Висотенко Ю.В. Організація заходів щодо розшуку викраденого майна на початковому етапі розслідування крадіжок. KELM: Knowledge, Education, Law, Management. 2020. № 3 (31), vol. 1. Р. 146-152.

5. Висотенко Ю.В. Криміналістичне забезпечення розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності*: збірник матер. конф. (Київ, 25 лист. 2016 року). Київ, 2016. С.69–71.

6. Висотенко Ю.В. Криміналістична характеристика крадіжок, вчинених злочинними групами. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування*: збірник матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. С. 82–84.

7. Висотенко Ю.В. Сучасні тенденції формування та використання методичних рекомендацій щодо розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: збірник матеріалів наук.практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). НАВС, Київ, 2017. Частина 2. С. 137–140.

8. Висотенко Ю.В. Окремі аспекти характеристики особи потерпілого при розслідуванні крадіжок. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018, С.57-59.

9. Висотенко Ю.В. Особа злочинця як об'єкт криміналістично значущої інформації під час розслідування крадіжок. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С.108-111.

Результати досліджень Висотенко Ю.В. мають змістовний науковий та практичний рівень, ґрунтуються на значній кількості опрацьованих автором законодавчих, наукових та емпіричних джерел, а також використовуються у науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час підготовки методичних рекомендацій та проведенні наукових досліджень.

Голова комісії:

Дмитро НИКИФОРЧУК

Члени комісії:

Юлія ЧОРНОУС

Сергій БОНДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Висотенко Ю. В. Формування та зміст криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1, ч. 2. С. 241–244.

2. Висотенко Ю. В. Загальні засади методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 149–153.

3. Vysotenko Yu., Myrovska A. Classification of means of forensic technique used in the investigation of property crimes. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 96–102.

4. Vysotenko Yu. Forensic characteristics of criminal groups and persons who commit thefts as part of them. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6-3 (vol. 1). P. 127–134.

5. Висотенко Ю. В. Організація заходів щодо розшуку викраденого майна на початковому етапі розслідування крадіжок. *KELM*. 2020. № 3 (31). Vol. 1. P. 146–152.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Висотенко Ю. В. Криміналістичне забезпечення розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 69–71.

7. Висотенко Ю. В. Криміналістична характеристика крадіжок, вчинених злочинними групами. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : зб. матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 82–84.

8. Висотенко Ю. В., Миронська А. В. Сучасний стан та перспективи удосконалення методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 52–55.

9. Висотенко Ю. В., Миронська А. В. Особливості розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського (8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 66–67.

10. Висотенко Ю. В. Сучасні тенденції формування та використання методичних рекомендацій щодо розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ, 2017. Ч. 2. С. 137–140.

11. Висотенко Ю. В. Окремі аспекти характеристики особи потерпілого при розслідуванні крадіжок. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь, 2018. С. 57–59.

12. Висотенко Ю. В. Особа злочинця як об'єкт криміналістично значущої інформації під час розслідування крадіжок. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2018. С. 108–111.

13. Висотенко Ю. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні крадіжок. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 126–127.

14. The basics of criminalistics : educational manual / [Yu. Vysotenko at. al.]. Kyiv : FOP Maslakov, 2018. 82 p.